

ખલકના ખેલ

(ભાગ ૧ લો.)

ચંદા (૫૬૨૦)

રતિલાલ ભનજી ઠક્કર,

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૮૬૫ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ખેડાના ખેડ

વિષય ૬-૧૩

ખલકના ખેલ.

(ભાગ ૧ લો.)

: લેખક :

રતિલાલ બનજી ઠક્કર.

: મુદ્રક અને પ્રકાશક :

હરિલાલ વલ્લભદાસ બ્રહ્મક્ષત્રી.

: મુદ્રણસ્થાન :

હરિ-હર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.

: પ્રાપ્તિસ્થાન :

વિલ.સ ઝાડ્ડીસ.

૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ ૧.

વિક્રમાર્ક ૧૯૮૫.]

પ્રથમાવૃત્તિ.

[પ. સ. ૧૯૨૯.

ક્રીંમત રૂ. ૧-૮-૦

પોસ્ટેજ રૂ. ૦-૪-૦

ગ્રામ્ય વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ગ્રંથોપસંગ્રહ

ખાદીના શત્રુઓને--
સણસણતો જવાબ

નામક પુસ્તિકા

માત્ર દોઢ આનાની પોસ્ટની ટીકીટ મોકલવાથી
તમારે ઘેર આવી જશે. આજેજ નીચેને
ઠંકાણે લખો:

રતિલાલ ભનજી ઠક્કર,

મોડુંકુળી-જામનગર.

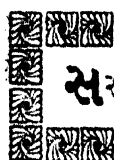
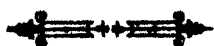

સાહિત્ય સમ્રાટ

શ્રી. નારાયણ વિસનજી ઠક્કર.

: અર્પણ :

સરસ્વતી દેવીના પરમ કૃપા પાત્ર, અનેક ભાષાના જ્ઞાતા, નાના અગર મોટા સાહિત્ય સેવાલિલાપી (છપ્પીયા અને આડંબર રહિત) પ્રત્યે સદા સ્નેહ દાખવનાર, પ્રસાદીઆ બગભકતો અને મુક્તીસ મસ્કાદાસો મારફત “યેન કેન પ્રકારેણ” પોતાની “વાહ વાહ” ના બ્યુગલો વગડાવનાર નિરંતર છપ્પીયામિમાં સળગી મરતા “સાહિત્યની દુનિયાના નવાબ” હોવાનો દાવો કરનાર સ્વાર્થ સાધકો અને દંભીઓની અનેક પ્રકારની છળ-પ્રપંચ અને આડંબર-યુક્ત નીચ પ્રવૃત્તિઓની લેશ માત્ર પણ દરકાર કર્યા સિવાય મુગે મોઢે સાહિત્યની સર્વ-શ્રેષ્ઠ સંગીન સેવા બગવનાર, સંદિગ્ધ સંસાર અથવા સાધુ કે શયતાન?—ધર્મ બ્રજોનું શુદ્ધિકરણ—મુરીદ શયતાન—સિતમગર સુદતાન—ગુરૂ ગોવિન્દ-સિંહ—મૃગશીર્ષ—જ્ઞાનેશ્વરી ગીતા—અનંતાનુભૂતિ—વિવેકાનંદ—વિચારમાળા જેવા અને અન્યાન્ય

અનેક અમૂલ્ય-રહસ્યપૂર્ણ ગ્રંથોના લેખનકાર્યદ્વારા
હિંદુ ધર્મની મહાન સેવા કરનાર, સ્વદેશ અને
સ્વધર્માભિમાની, નિડરતાના અવતાર, નિરાડંબરી, ધાર્મિક,
સામાજિક, ઐતિહાસિક, રાજદ્વારી, હાસ્યરસિક, શૃંગારિક,
કાવ્ય, વીર, કર્ણ, સીનેમા, નાટ્યાદિ સાહિત્યના અગ્નેડ
સૃષ્ટા અને સંપૂર્ણ નિષ્ણાત, સર્વસદ્ગુણાલંકૃત, સૌજન્ય-
સુધાકર, અનુરાગમૂર્તિ, પરમ શુભેચ્છક, મારા વડીલ
આતા તૂલ્ય

સાહિત્ય સમ્રાટ

શ્રીયુત્ત નારાયણ વિસનજી ઠક્કુર

ના મારા પ્રત્યેના અનન્ય અનુરાગે મારા આંતરાત્માને
કરેલી પ્રેરણા મુજબ

આ પુસ્તક

તેઓ શ્રીમાનના પાદપંકજમાં પરમરત્નેહ અને અનન્ય
ભક્તિભાવપૂર્વક

અર્પણ.

કરી કૃતાર્થ થાઉં છું.

નિરંતર સ્નેહાધીન,

રતિલાલ ભનજી ઠક્કુર.

અભેડ ગુજર અંથકાર

શ્રીચુત્ર

નારાયણ વિસનજી ઠક્કુર.

જેમ મરાઠી વાઙ્મયમાં ઐતિહાસિક નવલકથાને જન્મ આપી માતૃભાષાની અલૌકિક સેવા બજાવવાનું માન સદગત હુરિભાઉ નારાયણ આપટેને ઘટે છે, તેજ પ્રમાણે ગુજરાતી ભાષાભાષી પ્રજામાં ઐતિહાસિક નવલકથાની અભિરૂચિ ઉત્પન્ન કરવાનું તથા ઐતિહાસિક ગુજરાતી નવલકથાનું જનક પદ મેળવવાનું માન પણ શ્રીમાન નારાયણ વિસનજી ઠક્કુરનેજ ઘટે છે. ગુજરાતી ભાષામાં શિષ્ટ અને સમ્ય સાહિત્યની નવલકથાઓનો દુષ્કાળજ છે ત્યાં શ્રી ઠક્કુરે બજાવેલી સેવાની જોટલી પ્રશંસા કરીએ એટલી થોડી છે. આમ છતાં શ્રી ઠક્કુર ઉપર વર્તમાન પ્રસંગે કેટલાક લોકોદ્વારા અઘટિત પ્રહારો ચાલ છે, તેમાં સત્યાંશ કેટલો છે એ આપણે અવશ્ય અવલોકવું જોઈએ.

શ્રી. ઠક્કુર ઉપર મુખ્યત્વે નીચેના આક્ષેપો વિશે-
 ધીજનો તરફથી કરવામાં આવે છે. પ્રથમ આક્ષેપ એવો
 છે કે શ્રી. ઠક્કુર ઇતિહાસના ખૂની છે, અર્થાત્ ઇતિહાસને
 હંમેશા સર્વથા વિપરીત દશ્યમાં રજુ કરે છે. બીજો
 આક્ષેપ એઓશ્રીના સાહિત્ય અશ્લીલતાના અતિરેક વિષે
 છે. ત્રીજો આક્ષેપ એમની ભાષા ક્લિષ્ટ છે એવા પ્રકારનો છે;
 અને ચોથો આક્ષેપ એમનામાં ધર્મધિતા હોવાનો છે. હવે
 આપણે ક્રમશઃ પ્રસ્તુત ચારે અસત્યાતિરેકયુક્ત અધમ
 આક્ષેપોનું અવલોકન કરશું.

પ્રથમ શ્રીયુત ઠક્કુરની જ્ઞાનજ્ઞતાનું આપણે કિંચિત્
 અવલોકન કરવું અત્યાવશ્યક છે. શ્રી. નારાયણ ઠક્કુરે
 યુનીવર્સિટીની કોઈ ઉપાધિ પ્રાપ્ત કરી છે કે કેમ તે
 આપણે જાણતા નથી. પરંતુ તેમણે યત્કદામિત્ એવી ઉપાધિ
 પ્રાપ્ત કરી હોય,† છતાં આપણે તે સંવ્રજાને લક્ષમાં નહિ
 લેતાં પણ અવશ્ય એમ કહી શકીશું કે શ્રી. ઠક્કુરમાં

---

† શ્રી ઠક્કુરે નથી યુનીવર્સિટીમાં શિક્ષણ લીધું કે
 નથી એવી કોઈ ઉપાધિ મેળવી; પણ એવી ઉપાધિ મેળ-
 નાર કરતાંયે વિશેષ જ્ઞાન સ્વયં પ્રાપ્ત કરેલું છે, એમ હું
 મારા સ્વાનુભવથી ખાત્રીપૂર્વક કહી શકું છું અને એમના
 ગ્રંથો પણ એમના અજોડ જ્ઞાનની સાક્ષી પૂરે છે. લોક-
 પ્રિયતાથી વિશેષ મહત્વ યુનીવર્સિટીની ઉપાધિમાં નથી
 એમ સૌ કોઈ કહી શકે.

૨. ભ. ઠક્કુર.

જેટલી વિદ્વતા છે તેટલી વિદ્વતા ભાગ્યેજ કોઈ વત્તામાન-
કાલિક લેખકમાં વિદ્યમાન હશે અને એમના અંથોને જેટલો
લોકાદર મળે છે તેટલો આદર પણ ભાગ્યેજ અન્ય લેખ-
કાથી પ્રયોગ્યએલા અંથોને મળવા પામ્યો છે, “ગુજરાતી”
પત્ર મોટી સંખ્યામાં ગ્રાહકો ધરાવે છે. પ્રસ્તુત ગ્રાહકો
“ગુજરાતી” ઉપર સંપૂર્ણ અભિરુચિ રાખે છે એ ખરું
છે પણ તેટલો-તેનાથીજે વધારે સ્નેહ “ગુજરાતી”ના
ગ્રાહકોને “ગુજરાતી”ની નવલકથાઓ પ્રત્યે હોય છે,
કિંબહુના “ગુજરાતી”ની ભેટો મેળવવા માટેજ કેટલાક
અહસ્થો “ગુજરાતી”ના ગ્રાહક થવાનું યોગ્ય ધારે છે.
આ શ્રીમાન્ હકકુરની નવલકથાઓને મળતો અપૂર્વ લોકા-
દર નથી તો ખીજું શું છે ? આટલેથીજ શ્રી. હકકુરની
લોકપ્રિયતાનો અંત આવતો નથી પણ જે વર્ષે “ગુજરાતી”
ની નવલકથા રા. હકકુર સિવાય ખીજા ગૃહસ્થથી લખા-
એલી પ્રગટ થાય છે તે વર્ષે “ગુજરાતી”ના ગ્રાહકોમાં
એક પ્રકારનો અપૂર્વ વિશાદ પ્રવર્તી જાય છે એમ મારા
અને મારા મિત્રોના અનુભવ ઉપરથી કહેવાને મને જરાય
સંકોચ થતો નથી. શ્રીયુત હકકુરની નવલકથાને મળતા
લોકાદરના સંબંધમાં આટલુંજ કહેવું બસ છે.

હવે મહાન નવલકથાકાર હકકુરની વિદ્વતા પ્રત્યે
દ્રષ્ટિપાત કરો. ગુજરાતી નવલકથાની રંગભૂમિ તૈયાર કરવાને
માટે તેઓશ્રી વારંવાર અનેક ઉદ્વેગ, મરાહી, અંગ્રેજી,

સંસ્કૃત, બંગાળી અને સિંધી (શુરુખી માગધી) તથા અન્યન્ય ભાષાઓના પુસ્તકોનો વિપુલ પ્રમાણમાં પૂર્ણ અભ્યાસ કરે છે. કાણુ કહેશે કે આ તેમની અંતઃકૃતિ પ્રશંસનીય નથી વાર ? અસ્તુ : ઐતિહાસિક વિધાનોની શોધ માટેનો તેઓશ્રીનો ભગીરથ પ્રયાસ એથી પણ વિશેષ પ્રશંસાપાત્ર છે. તેઓશ્રીએ “હમીર હઠ” નામક ગ્રંથ (તથા અન્યત્ર સર્વ ગ્રંથો) રચતાં ઐતિહાસિક વિધાનોના સત્ય શોધન માટે જે પગકાપ્ટાનો પરિશ્રમ કર્યો છે એટલો પ્રયત્ન એક પણ સાક્ષરે પોતાના ગ્રંથ લેખનમાં લીધો નથી. (જુઓ, “હમીર હઠ”નો ઉપોદ્ધાત) આ પ્રમાણેની અતૂટ ઇતિહાસપ્રીતિ ખીજ કયા લેખકે દર્શાવી છે ?

સાધારણ રીતે એવો નિયમ છે કે જે લેખક કાવ્ય આલેખી શકે છે તે લેખક સુંદર ગદ્ય લખી શકતો નથી. જે ઐતિહાસિક નવલકથામાંજ રત હોય છે તે સાંસારિક નવલકથાઓનો ભક્ત બની શકતો નથી; અને જે નવલકથા સાહિત્ય લખી શકે છે તેનાથી નાટ્ય રચના બની શકતી નથી. એકજ મનુષ્ય ઐતિહાસિક અને સામાજિક નવલકથાઓ, સુંદર પદ્ય ગ્રંથો અને અત્યુત્તમ નાટ્ય પ્રયોગો યોગ્ય શકે એ બનાવ જગતના વાઙ્મય-ઇતિહાસમાં કવચિત્તજ બને છે. એવો પુરૂષ સાહિત્ય સેવકોની સૃષ્ટિમાં કદાચિત્તજ જન્મે છે. શ્રી. ઠક્કુર એવાજ

વિલક્ષણ કથાકાર છે. તેમના હરતે અનેક ઐતિહાસિક, સામાજિક નવલકથાઓ, પદો અને નાટકો પ્રયોજ્યાં છે. આવો વિલક્ષણ વિજય જેની દ્રષ્ટિએ ન જણાય તેની દ્રષ્ટિએ અવશ્ય અંધ અથવા વિકારયુક્ત હોવી જોઈએ. આ સંધળા કરતાં પણ શ્રી. નારાયણ ઠક્કુરની કીર્તિ એક કાર્યેજ શતધા વધારી છે અને તે તેમનું લોકમાન્યના “વેદોની પ્રાચીનતાનો વિચાર અને આર્યોનો ઉત્તરદ્યુવ નિવાસ” એ ગ્રંથનું ગુજરાતી ભાષ્ય છે. આ ગ્રંથ સંપૂર્ણ જ્યોતિષ ગ્રંથ છે છતાં શ્રી. ઠક્કુરે તેનો જે અપ્રતિમ છટાથી અનુવાદ કર્યો છે તે ખરેખર મુગ્ધ કરનારો છે, છતાં તે કાય અંધ પુરુષોથી ન અવલોકાય તો આપણે આશ્ચર્ય પામવાને કશું કારણ નથી.

હવે આપણે શ્રીયુત ઠક્કુરની વિદ્વતાનું આટલું અદ્વાદ્ય અવલોકન કર્યા પછી તેમના ઉપર થતા પ્રહારોનો વિચાર કરીશું. શ્રી. ઠક્કુર પરનો પહેલો આરોપ તેઓશ્રી ઇતિહાસના અજ્ઞેય ખુની હોવાનો છે.† († ઇતિહાસને અન્યથા આલેખવાનો કિંવા તેનું ખુન કરવાનો શ્રીયુત ઠક્કુર પરનો આરોપ બહુધા ઇસ્લામીઓ તરફથી મૂકવામાં આવે છે. તેમની ઐતિહાસિક નવલકથાઓમાં ઇતિહાસને અન્યથા આલેખવાનો આલેખ અત્યાર સુધીમાં કાંઈ પણ હિંદુ લેખક તરફથી કરવામાં આવ્યો હોય એવું અમારા જાણવા આવ્યું નથી. સંપાદક. ૨. ૨.) એ

આક્ષેપ કેટલો શત્યાસપૂર્ણ છે એ તપાસીએ. શ્રી. ઠંકુરે નારાયણ પોતે જે જે વસ્તુ નવલકથાને માટે તૈયાર કરે છે તે તે વસ્તુ ખરી છે કે નહિ એવો પ્રથમ પોતે નિશ્ચય કરી લે છે અને તે વસ્તુઓની ઐતિહાસિકતાના આધારે ઉપોદ્ધાતમાં આપીજ દે છે. છતાં કહેવું કે શ્રી. નારાયણ ઇતિહાસના ખુની છે એ મૂખ્યતાની પરિસીમા નથી તો શાનો પ્રભાવ છે ? હવે કદાચિત્ નારાયણ ઠંકુર પોતાની નવલકથામાં કલ્પનાના આશ્રયથી કેટલાંક વિધાનો ઘટાવતા હશે, તો તેવું કરવાનો પણ તેમને નહિ બલકે પ્રત્યેક નવલકથાકારને સંપૂર્ણ અધિકાર છે. નવલકથા લેખક પોતે જે કાળની નવલકથા આલેખે છે તે કાળની ઘટનાઓને માત્ર આધારભૂત રાખી તે નવલકથાની સંપૂર્ણ ભૂમિકા પ્રયોજે છે. આ ભૂમિકા યોજવામાં કલ્પનાનો આશ્રય લેવો સર્વાંગ સત્ય છે; પરંતુ કલ્પનાથી ઉતારેલો પરિપાક એવો ન હોવો જોઈએ કે જે વડે વસ્તુ હોય તેના કરતાં પ્રતિકુલ રૂપમાંજ જન સમાજમાં પરિણિત થાય* (*જેમકે રા. કનૈયાલાલ મુનશીએ ઇતિહાસની વિકૃતિના ભોગે પણ પોતાની “ પાટણની પ્રભુતા,” “ ગુજરાતનો નાથ,” “ રાજધિરાજ” વગેરે ઐતિહાસિક નવલકથાઓ અને “ અવિભક્ત આત્મા” નામક ઐતિહાસિક-પૌરાણિક નાટકમાં ઇતિહાસની કેવળ હત્યા કરીને કેટલી પ્રાતઃસ્મરણીય પવિત્ર ચરિત્રા વ્યક્તિઓનાં ચારિત્ર મનસ્વી રીતે આલેખીને જનસમાજ પર ખોટી છાપ પાડવાને)

પ્રયત્ન કર્યો છે. સંપાદક. ૨. ૨ં.) જે આમજ કરવામાં આવ્યું હોય અને ઐતિહાસિક પાત્રોને તેના ઉલટાજ શરીરમાં યુક્ત કરવાનો પ્રયાસ થયો હોય તો તે અવશ્ય હાનિકારક કહી શકાય; પરંતુ શ્રી. ઠક્કુરની એક પણ નવલકથામાં આવો પ્રયોગ થયોજ નથી. વળી જેમ એક સાધુ પુરૂષે કરેલાં બહુ સંખ્યક સુકર્મોના પ્રકરણોનું આલેખન કર્યા પછી તેજ સાધુને હસ્તે એક અધિક કાદપનિક —અસત્ય—સુકર્મ નવલકથામાં સિદ્ધ કરાવવું એ અનુચિત નથી. તેજ પ્રમાણે જીલમગારને એક કાદપનિક જીલમ કરતો દર્શાવવો એ પણ સવંધા યોગ્ય અને ઉચિત છે અને એજ દૃષ્ટિએ કદાચ રૌરવાલિમુખ આરંગજેબાદિ વિખ્યાત નરાધમ જલ્લાદોને હસ્તે એક એવું કૃત્ય વધુ કરાવવામાં આવે એ કાંઈ નવલકથા લેખકનો દાષ નથી. અકબર જેવા શાહ શયતાનનો સત્ય ઇતિહાસ શોધી તેને પ્રકાશમાં લાવવા માટે શ્રી. નારાયણે પોતાની બુદ્ધિનો જે અપ્રતિ ઉપયોગ કર્યો છે તેની સાખીતીમાં જુઓ તેના ઐતિહાસિક વિધાનનો નિષ્ફળ કરનાર તેજ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના. આજ રીતે જે સત્ય બની શકે એવી વસ્તુ (કારણ કે આરંગજેબ જેવા જીલમી રાજાઓ જેમનાં જીવન અસુર કર્મમાંજ પરિપૂર્ણ થાય છે તે એક વધુ શયતાનોચિત જીલમ કરી શકે એ બની શકે એવું કાદપનિક સત્ય છે.) હોય તે કાદપનિક

સત્ય એજ “સત્યાભાસ” કહેવાય છે. આ પ્રકારે સત્ય અને સત્યાભાસનો સંપૂર્ણ સંયોગ કરનાર સમગ્ર નવલકથાકાર તેજ ખરો ગ્રંથ પ્રયોજક છે; છતાં શ્રી. ઠક્કુર તો પોતે જે જે સત્યાભાસ પ્રયોજે છે, તેનો પણ એજ ગ્રંથમાં નિર્દેશ કરે છે (જુઓ, “વીરનારી વસુમતી”-“હમ્મીર હક”) પછી તેને ઇતિહાસનો ખુની કહેવાની અધમતાનો કોઈ સ્વીકાર કરે તો આપણે તેની દયાળ ખાવી યોગ્ય છે. આ પ્રકારે સત્ય અને સત્યાભાસ સંલગ્ન કરવા એ નવલકથાને માટે આવશ્યકજ છે (જુઓ શ્રી. હરિલાલ નારાયણ જેવા ધુરંધર ઐતિહાસિક નવલકથા પ્રયોજકનો અભિપ્રાય) “ઐતિહાસિક કાદંબરી-નવલકથાની રંગભૂમીમાં-પ્લોટમાં સત્ય અને સત્યાભાસનું મિશ્રણ હોય છે-હોવું જોઈએ. આમાં સત્ય અને સત્યાભાસ કેટલા અંશે હોવા જોઈએ એટલે કયા રંગની ખુલાવટ પ્રકાશ થશે તે સર્વથા લેખકની મરજી ઉપરજ અવલંબિત રહે છે.”* (*“વિજયનગરનો વિનાશ” એ મરાઠી ગ્રંથની પ્રસ્તાવનામાંથી) આમ આપણે અવલોકવાને સમર્થ થયા કે શ્રી. આપટે જેવા પ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર પણ આજ માગે સ્વીકારે છે. પછી બધા કરતાં પોતાની ખોપરીજ સાજી તાજી છે એવું માનનારાઓ શ્રી. ઠક્કુરનો દોષ અવલોકે તો તેથી આપણે તે બુદ્ધિશુન્યો પર રોષ ન કરવો એજ યોગ્ય છે. અર્થાત્ ઇતિહાસમાં સત્યના જેવાજ કાષ્ઠનિક ચિત્રો ઉમેરવાં એ સર્વથા યોગ્ય

છે અને તેથી શ્રી. હકકુર ઉપરનો પ્રથમ આક્ષેપ ઉઠી જાય છે. હવે ખીજો આક્ષેપ ને એવો છે કે એમના સાહિત્યમાં અશ્લીલતા વિશેષ છે એનીજ સમીક્ષા કરીશું. આ આક્ષેપ કરનારાઓ સદા “હમ્મીર હટ્ટ” તરફજ અંગુલિ નિર્દેશ કરવા પ્રેસાય છે. શ્રૃંગાર રસ એ પણ એક આસ્વાદ્યક વિભૂતિ છે; પરંતુ એટલું ખરું કે તેમાં અતિરેક થવો એ હિતાવહ નથીજ; પરંતુ એ અતિરેક કોને કહેવો એજ મોટી વિષમ વસ્તુ છે. જેમ કોઈ લેખક કર્ણા-પ્રધાન પ્રકરણોનું આલેખન કરે છે તેમ કોઈ શ્રૃંગાર પ્રધાન પરિચ્છેદો પણ પ્રયોજે છે એટલે એકની રતુતિ કરવી અને ખીજના દોષ ગાવા એવો ને એક પ્રકાર થયો તે સર્વથા અયોગ્ય છે. જે વસ્તુ કેવળ ખીલત્સ હોય તેજ શ્રૃંગારના અતિરેકયુક્ત કહી શકાય. આવો પ્રકાર શ્રી. હકકુરની નવલકથામાં એક પણ સ્થળે નથી, નથી ને નથીજ. વળી તેઓ સ્તંગાર રસ એટલી ખૂબીપૂર્વક પુરે છે કે ભાષાની ગભિંતતાને જાણનારોજ તેને સત્યાથા જાણી શકે છે એટલે ગભિંત રીતેજ તેમના શબ્દો શ્રૃંગારયુક્ત હોય, પરંતુ અશ્લીલતાનું ગભિંત સુચના એ અનિષ્ટતા-નઅશ્રૃંગાર નથી. અર્થાત શ્રી. હકકુરની નવલકથાઓ પણ ગભિંત શ્રૃંગારસૂચક હોવાથી અશ્લીલતાના અતિરેકયુક્ત નથી; કિંબલુના સત્ય, શુદ્ધ અને નિર્મળ છે. ત્રીજો આક્ષેપ એમની ભાષા પરત્વે છે. શ્રી.

નારાયણ ધણી વેળાએ શબ્દ પ્રયોગ કરતી વખતે સંસ્કૃતનો વિપુલ પ્રમાણમાં ઉપયોગ કરે છે.† († રા. ઠક્કુરની લોકગમ્ય કિંવા સરળ ભાષામાં લખાએલી નવલકથાઓ પણ છે. જેવી કે “આજકાલનું હિન્દુસ્તાન કે પ્રાણહારક મૃગજળ ?”-“ચુડેલનો વાંસો અથવા એક નદીની આત્મકથા,”-“વિલાયતી વિલાસમાં ફેશનબાઇ ખલાસ !” આદિ નવલકથાઓ શિવાય તેમણે લખેલા રંગભૂમિને ઉપયુક્ત નાટકોમાં પણ તેમની ભાષા સાદીજ જેવામાં આવે છે. સંપાદક. ૨. રં.) આમ કરવું એ કંઈ અનિષ્ટ નથી. દરેક લેખક પોતે જે લખે તે સમાજ માટેજ લખતો નથી પણ સમાજ માટેય લખે છે અને આત્મતૃપ્તિ અર્થે પણ લખે છે, ઘણા ધુરંધર પ્રયોજકો એમજ સમજે છે કે અમો કેવળ સમાજ ઉપકાર અર્થેજ ગ્રન્થ લેખન કરીએ છીએ, પણ તે તેમનો સર્વથા દંભ છે, દરેક લેખક અવશ્ય અન્નણુપણુ પોતાની આત્મતૃપ્તિ અર્થેજ લખે છે. એટલે જેનો આત્મા અધિક સુસંસ્કૃત હોય તેના આલેખનમાં તેની છાપજ પડે છે, આવીજ છાપ ભાષા શબ્દોમાં પણ પડે છે; છતાં સંસ્કૃત શબ્દોથી અજ્ઞાન પણ શ્રી. ઠક્કુરની લેખિનીમાં મુખ્ય થએલા સજ્જનો શ્રી. ઠક્કુરને સરળ ગુજરાતી શબ્દોની વિપુલતા સ્વીકારવાની પ્રાર્થના કરે તો તે કશું અયોગ્ય નથી; પરંતુ વાંચકોની અનભિજ્ઞતાને કારણે લેખકજ ખરાબ લખે છે એ કહેવું સર્વથા મૂખ-

તામંડિત બુદ્ધિનું કૃત્ય છે, અર્થાત એ આક્ષેપ પણ નિરથક છે. હવે અંતિમ આક્ષેપનું અવલોકન કરીએ કે એમનામાં ધર્માધિતાની વિશેષતા છે અને તેથી શ્રી. હકકુર ઐતિહાસિક આક્ષેપનો એવાં કરે છે કે તેથી સમાજના ભૂતકાલિક આય' નરેશોની અતિશય પ્રશંસા થાય છે. જેમ પ્રો. મેક્સમૂલર જેવાએ પણ સંસ્કૃત ભાષાને જગતની ભાષાઓની માતૃપદ્ધિકારિણી તરીકે સ્વીકારી છે તે પ્રમાણે શ્રી ટોડ મહાશયાદિ બહુ સંખ્યક પ્રાશ્નાત્ય આય' ઇતિહાસ સંશોધકોએ ભારતીય ભદ્ર નરપુંગવોનાં પ્રાર્થના ગીત પોતાના મુક્ત કંઠે ગાયાં છે. પછી એવા ભદ્રોચિત સત્કાર્યપ્રણેતા પૃથ્વીપતિઓની ઉન્નવળ કૌમુદિમાં વિહાર કરવો એ આય'સંતાન શ્રી. હકકુરનું જ કર્મ છે; તે ધર્માધિતા નથી. પરંતુ હકકુર મહાશય તો આવું પણ કરતા નથી. જે “હમીર હક” નો પ્રતિવાદીઓ વારંવાર ઉચ્ચાર કરે છે, તેજ ગ્રંથની પ્રસ્તાવના જુઓ. પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં હિંદુ લેખકે આલેખેલા હમીર વિન્યના ઇતિહાસનો પુરસ્કાર ન કરતાં તેના ઉપર “સ્વજાતીયતાને કારણે અન્યાય કર્યો હોવો જોઈએ.” એવો પ્રકટ આક્ષેપ શ્રી. હકકુરે મૂક્યો છે. શું ધર્માધિ મનુષ્ય આમ કરી શકે છે ? અર્થાત તેમના ઉપર મૂકવામાં આવતો આ આક્ષેપ પણ અસત્ય છે. આ રીતે શ્રી હકકુર પરના ચારે ચાર આક્ષેપો અર્થવિહિન છે અને શ્રી. નારાયણ વિસનજી હકકુરની પરમ તેજોમયી નિર્મળ પ્રભા નવલકથાકાશમાં ચંદ્ર કૌમુદીવત્ નિર્મળ સ્વરૂપે પ્રકાશે છે. શ્રી. નારાયણ હકકુર ગુજરાતી

ભાષાના હરિનારાયણ આપટે છે. જેમ ગુજરાતી જનતાને સાંસારિક નવલકથાનો મોહ શ્રી. ત્રિપાઠી† († ત્રિપાઠી એટલે પ્રખ્યાત ગુજર સાંસારિક નવલકથા “સરસ્વતી-ચંદ્ર”ના કર્તા સ્વ. શ્રીયુત ગોવર્ધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠીજી હોવા જોઈએ. સંપાદક ર. રં.) પ્રભૃતિએ લગાડયો છે તેમજ ગુજર ભાષાભાષી જનતા ઐતિહાસિક નવલકથા માટે શ્રી. ઠક્કુરની આભારી છે.

હવે આપણે શ્રી. ઠક્કુરપર આક્ષેપ કરવાની યોગ્યતા કાણુ ધરાવી શકે તેનો વિચાર કરીએ. “ટાઇમ્સ” “કોની-કલ”ના એકાદ અગ્રલેખનો કાવ્યાનુવાદ કરનાર, એકાદ ઇન્સાસી ગેરઇન્સાસી વૃત્તપત્ર ચલાવનાર, અંગાળી હિંદી કે બેલ્ગુચન ભાષાપરથી તકડગી કરી એકાદ નાટક લખી નાખનાર અથવા મુખ્ય કલકત્તાથી પાછા ફરતા લેખો રંગુન, કલકત્તા કે મુખ્ય મોકલી દેનાર સાધારણ લેખકોને શ્રી. ઠક્કુર જેવા જ્ઞાનવૃદ્ધ ગૃહસ્થની ટીકા કરવાનો અધિકાર નથી. એવા ટીકાકારોને માટે અવકાશજ નથી હતાં આલી ઉચ્છંખલતા દર્શાવવામાં આવે તો તે એક પ્રકારની બાલિશતાજ જાણવી ઉચિત છે.

શ્રી. ઠક્કુરેજ ઇતિહાસ અને સાહિત્યની અપૂર્વ સેવા બજાવી છે. તેમનીજ લેખિની વડે ધણા ગુપ્ત ઇતિહાસનો પ્રકાશ થયો છે અને તેમણેજ ગુજર જનતામાં ઇતિહાસ ઐતિહાસિક નવલકથા અને સાહિત્ય પ્રત્યે અભિરુચિ ઉત્પન્ન કરી છે. આવું કાચું કાર્ષ વિરલ ગૃહસ્થેજ અમાન્ય ભાષામાં સિદ્ધ કયું હશે.

(ર. રં. જ. અં.)

મા. ભા. ક.

ફુનીયાના પ્રખ્યાત પ્રોફેસરોના અનેક કીમતી
સત્તાવાર અધોપસ્થી રચાયેલું.

વિલાયતી કોકશાસ્ત્ર સચીત્ર.

જેના અનેક પત્રોએ તથા મોટા મોટા વિદ્વાનોએ વખાણ
કર્યાં છે, તમોને ધણું જાણવાનું મળશે. તુરત લખો:
બંને ભાગના રૂ. ૩, પોસ્ટેજ છ આના.

અંગ્રેજોનાં ભોપાળાં-રાજકુટુંબનાં કારસ્તાનો, ત્રીજા
અને ચોથા જયોજના સમયના ભયંકર કીસ્સાઓ
રજુ કરતી જગવિખ્યાત રેનોલ્ડની
કલમથી લખાયેલી

મીસ્ટરીઝ ઓફ ધી ક્રાઉ ઓફ લંડન.

યાને લંડન રાજરહસ્ય, અનેક કાવાદાવા અને ભયંકર બેદ
બરમોથી બરપૂર-તદન સાચી વાર્તા. આ વાર્તાની દુનિયામાં
બેડીજ નથી. ગુજરાતીમાં સંપૂર્ણ પ્રગટ થઈ ચુકી છે.

બાર ભાગના કંપ્લીટ સેટના રૂ. ૧૦.

પોસ્ટેજ રૂ. ૧ દરેક ભાગના ૧૪ આના. પો. ૪ આના.

એકજ ભાગ વાંચી ખાત્રી કરો.

દરેક પ્રખ્યાત બુકસેલરો વેચે છે.

વિલાસ ઓફીસ,

૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

:: પરિચય ::

હું લેખક નથી તેમજ કવિ પણ નથી: કંઈક વાંચ-
કના વર્ગમાં જોઈ શકું તેવો માણસ છું; આથી પરિચય
લખવાનો મારો ફેટલો અધિકાર છે, તે વાંચકેજ કદાપી
લેવાનું છે.

મારે અને રા. રતિલાલને ચાર પાંચ વર્ષથી સંબંધ
છે. જેટલો તેમના પરિચયમાં આવ્યો છું, તે ઉપરથી હું
એટલું તો જોઈ શક્યો છું કે તેઓ જેટલા સહૃદયી અને
લાગણીપ્રધાન છે તેટલાજ ધૈર્યશીલ છે; અને એ બુદ્ધિએ
મ્હને તેમના તરફ આકર્ષ્યો છે. અને આજ એ આકર્ષણ
-અનધિકારી હોવા છતાં-આ પરિચય લખવા લલચાવે છે.

રા. રતિલાલ ખાસ કરીને કાઠની સાથે એકદમ
મેળાતા નથી-લગભગ દરેક પ્રસંગે અને દરેક વ્યક્તિ સાથે
મૌનજ સેવે છે ! આપણને પ્રથમ મેળાપે તો એમનામાં
સમજશક્તિની ખોટ હશે કે શું તેમજ લાગે !-તેમનામાં
વસતો રસિક અને કલ્પનાહિંટોલ પર ઝુલતો યુવાન આત્મા
આપણને અગોચરજ રહે ! છતાંય તેમની જગત અવલોક-

વાની વેષક દષ્ટિ માનવ-સ્વભાવ અન્યાસીને પ્રથમ મિલનેજ જણાયા વગર નથી રહેતી.

રા. રતિલાલ સમાજની અમુક વ્યક્તિઓથી દાઝેલા છે; અને સપનો કરડેલા જેમ સીંદરીથી ડરે તેમ તેઓ સમાજમાં તુરત ભેળાતા અચકાય છે—અને તેથીજ તેઓ મૈત્ર સેવે છે.

કાંઈને થશે કે આ પુસ્તક-પરિચય લખાય છે કે લેખક-પરિચય?—ખીજાં પુસ્તકોમાં લેખકના પરિચયની આવશ્યકતા ઓછી હશે—કદાચ નહીં હોય, પણ નવલિકા-લેખકનો પરિચય-નવલિકા-લેખકની મનોદશા અને તેનું જીવન-તેની નવલિકાના વસ્તુ માટે ઘણે અંશે કારણભૂત હોય નવલિકા-લેખકનું જીવન દર્શન ઉપયોગી થઈ પડે છે: અને એ રીતે નવલિકા-લેખકનો પરિચય ઘણે અંશે પુસ્તક-પરિચય બને છે.—કાંઈ પણ લેખક ક્યારે લખી શકે? પોતાના જીવનમાં બનતા પ્રસંગો તથા વાંચી અનુભવમાં લીધેલા પ્રસંગોનું સુક્ષ્મ અવલોકન અને મનન કરતાં જે વિચારો પેદા થાય છે, અને એ વિચારો જ્યારે વેગથી પેદા થાય છે, ત્યારે મન તેને સાચવી શકતું નથી અને કલમદ્વારા લેખક યથાશક્તિ બહાર પાડે છે.

રા. રતિલાલ ઘણા સારા માઠા અનુભવમાંથી પસાર થયા છે, એમને સમાજ તરફથી જે કંઈ અન્યાય થયો છે. તેમજ સમાજના જે સહાથી પોતે ત્રાસ પામ્યા છે; તેની છાપ આ વાર્તાસંગ્રહ ઉપર સારી રીતે પડી છે.

એમની વાર્તાના મુખ્ય ત્રણ વિભાગ પાડી શકાયઃ સામાજિક સડો, હાસ્ય અને લોકવાર્તા, આ વાર્તાઓમાંની ઘણી ખરી જુદાં જુદાં પત્રોમાં આવી ગયેલ છે.

આ સંગ્રહમાં છેલ્લી ચાર વાર્તા અનુવાદ છે અને બાકીની કેટલીક મૈલિક અને કેટલીક ચાલુ પ્રસંગોમાંથી ઉપજાવેલી લાગે છે. તેમની મૈલિક કૃતિઓમાં વિચાર વૈવિધ્ય, સુસંકલના અને પ્રવાહીતા છે. લેખકે હાસ્યરસમાં વધારે સફળતા મેળવી છે. કેટલાંક રમણને અને વિરોધાભાસ બાદ કરતાં, સારાથ સંગ્રહમાં તેમની ધખતા-ઉછળતા હૃદયની ઉમિંઓ દેખા દે છે અને એ ઉમિંઓને વધાવી ઉત્તેજન આપવું એજ શ્રેયસ્કર છે.

ગોવર્ધનરામભાઈ કે મણિભાઈ, શરતચંદ્ર કે મુનશી થઈ દરેકના ભાગ્યમાં નથી લખાયું હોતું. રા. રતિલાલ પણ પોતાને મહાન લેખક તરીકે નથી ઓળખાવવા માગતા—પણ સરસ્વતીના નમ્ર સેવક થવા ઈચ્છે છે.

ત્રણ તેમની ઉમેદ પુરી કરે !

૧૫ : ૭ : '૨૯ } રણછોડલાલ કેશવજી વ્યાસ.
જામનગર

આજ લેખકની પ્રેમરસપૂર્ણ અદ્ભુત કૃતિ

સ્નેહ સમાધી

માટે

થોડા જાહેર અભિપ્રાય.

- ૧ “પ્રેમના ઉજ્જવલ સ્વરૂપનું દર્શન કરાવતી આ એક વાર્તા છે.” “ગુજરાતી પંચ” તા. ૧૪-૪-૨૯.
  - ૨ “પ્રણય રસપૂર્ણ નવલિકા” “એ ઘડી મોજ” તા. ૨૧-૪-૨૯.
  - ૩ “વર્ણનો સારાં લખાયાં છે” “લોહાણા હિતેચ્છુ.” તા. ૧૮-૪-૨૯.
  - ૪ “શુદ્ધ અને સાચા સ્નેહને અંગે અપાતા બલિદાનનો તથા પાપના ઉંડા પશ્ચાતાપથી થતા ઉચ્ચ પરિવર્તનનો સચોટ ખ્યાલ આપનારી આ નવલિકા યુવાન હૃદયને અવશ્ય લાભકારણ નીવડે.” “વીર” એપ્રિલ ૧૯૨૯.
  - ૫ “સ્નેહ માટે પ્રાણપાંજુ એ વાર્તાનો સાર છે..... પ્રેમનો એક ઉત્કૃષ્ટ પ્રસંગ એમાં ગુંથાયો છે.” “પ્રતાપ” તા. ૧૮-૫-૨૯.
  - ૬ “વાર્તા રસભરી અને વાંચવી ગમે એવી છે.” “ગુણ-સુંદરી” મે. ૧૯૨૯.
  - ૭ “નિષ્ફળ પ્રેમથી નિપજતાં માઠાં પરિણામની આ મમંવેષક વાર્તા અદેખાઇ અને અસંતોષને ઠીક રમાડ્યા કરે છે; પણ છેવટનું પરિણામ અટકાવી શકતી નથી.” “સાહિત્ય” મે. ૧૯૨૯.
- આ વાર્તાની કીંમત આઠ આના-પોરટેજ એક આનો. આજેજ મંગાવો.

વિલાસ ઓફીસ.

૧૮૧ બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કેડ, મુંબઈ-૧.

રેનોલ્ડસની વખણાયેલી રસીલી વારતા

રોઝા લામ્પટ' યાન પાદરીની પુત્રો.

આ રસીલી વારતા વાંચવી તે જીંદગીની એક મોજ છે. એક ગરીબ પાદરીની છોકરી ગરીબીને લીધે એકજ ભુલ કરી કેવી પામમાલ થાય છે તે વાંચવાથી જવાન આલમને નસી-હત મળશે. પાલમિટના મેમ્બરની દગાબાજી શ્રીમંત અમી-રોના ભોપાળાં-લંડન શહેરની કાળી ધોળા કરમ કથા વિગેરે અનેક ભેદભરેલાં ભરપૂર વારતા વાંચતાં જાણે તમારી નજર સામે સીનેમાની શીલમ ચાલતી હોય એમજ લાગશે.

ખંને ભાગના રૂ. ૨, પોસ્ટેજ છ આના.

દરેક જમણીતા બુકસેલર કેમે છે.

રંગીલા ફ્રેન્ચ લેખકે પોતા દે કોકની રસબસથી

ભરપૂર વારતા

ધા ધ રા વા બા

ગુજરાતી સાહિત્યમાં આટલી સુંદર સંગ્રહીક વારતા હજી સુધી પ્રગટ થયેલ નથી. રા. મધુકરે તેને ગુજરાતી સંસ્કારમાં ઘટા-વવામાં કમાલજ કરી છે, આ વાસ્તવ વાંચવાની તક સુમાવશે તે જીંદગીનો સ્હાવોજ ગુમાવશે.

કીંમત રૂ. ૧, પોસ્ટેજ ચાર આના.

વિલાસ એજીસ,

૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

: નિવેદન :

“ જામનગરના જવાહીરો” નો ઇતિહાસ લખાય ત્યારે જેમનું નામ એક મતે પ્રથમ નંબરે મૂકી શકાય એવા હિંદના અગ્રેષ્ઠ સંગીતશાસ્ત્રવેત્તા-ભૂવન ભૂષણ સ્વર્ગસ્થ શ્રી. આદિત્યરામજીના સુપૌત્ર શ્રી. રણછોડલાલ કેશવલાલ વ્યાસ કે જેઓ સંગીત, સાહિત્ય અને કળાના પરમ ભક્ત-જામનગરના એક ગુપ્ત-શાન્ત સાહિત્યરત્ન છે અને જેમને ત્યાં અષ્ટૌ પ્રહર અખંડ વહેતી-સંગીત, સાહિત્ય અને કળાની ત્રિવેણીમાં આઆલવૃદ્ધ અનેક વ્યક્તિઓ સ્નાન કરી કંઠકને કંઠક સુસંસ્કારિતા-પોતાની યોગ્યતાનુસાર-વર્તમાન કાળે પણ પ્રાપ્ત કરવા લાગ્યશાળી થઈ શકે છે તેમણે પોતાના સ્વતંત્ર અને નિષ્પક્ષપાતી સ્વભાવને બીજાઓની માફક ગીરો મૂક્યા સિવાય “પરિચય” આપ્યા પછી પુસ્તક વિષે મારે કંઈ કહેવાનું હોય ? નહીં ! પરિચય લેખક જે ભાર્યું તે લખ્યું છે અને તેજ યોગ્ય. અને તદુપરાંત જાહેર-જનના કહે તે ખરું. સ્નેહ સંબંધને કારણે મૂકી નિષ્પક્ષપાત પરિચય લખી આપવા બદલ શ્રી. વ્યાસ-નો હું આભારી રહીશ; કારણકે પક્ષપાતનો હું પોતે પરમ વિરોધી છું અને તેથી તેજ વલણ મને પસંદ પડે એ સ્વાભાવિક છે.

આ સંગ્રહમાંના છેલ્લા ચાર લેખ (બોધ વાક્ય નહી) કેટલાક સુધારા વધારા સાથે અનુવાદ છે; બાકીના સ્વતંત્ર છે. સ્વતંત્રમાં પણ કેટલાક ચાલુ પ્રસંગો પરથી લખાયેલા છે એ મારે ખુલ્લા દિલે કહી દેવું જોઈએ. કોઈની બંધ બેસતી પાઘડી કોઈએ પોતાના મસ્તક પર ધારણ કરી લેવાની ઉતાવળ ન કરવી; કારણકે એ ઉતાવળનું પરિણામ “ શેઠની પાઘડી કોણે પાડી ? ” થી વિશેષ સારું તો નજ આવે એમ હું માનું છું, આશા છે કે કોઈ એવી મુર્ખાઈ તો નહીંજ કરે.

ઉદ્ભવેલાં અને ઉદ્ભવવાલેલાં “ઉરનાં આન્દોલન” માં અવનિ આકાશ જેટલો અંતર હોય છે. ઉદ્ભવેલાં-સ્વાભાવિક “ઉરના આન્દોલન” માં કંઈક વસ્તુ હોય છે, પણ ઉદ્ભવવાલેલાં-કૃત્રિમ “ઉરના આન્દોલન” તો ઇર્ષ્યાથી-સ્વાર્થ માટે યાતો આપવડાઈની આકાંક્ષાની તૃપ્તિ અર્થેજ હોય એટલે તેમાં પ્રાણ ન હોય. કૃત્રિમ-અકૃત્રિમ ભાવ અનુભવીઓની નજણ બદાર નજ રહે.

જીવનને નર્કમય કે સ્વર્ગમય બનાવવું એ માનવના હાથની વાત છે. માનવ દેવ થવા ઇચ્છે તો અવશ્ય દેવ બની શકે છે અને દાનવ થવાની ઇચ્છા તો તાત્કાલિક ફળે છે. આ વાર્તા સંગ્રહમાંથી પણ સુબોધ લેવાની ઇચ્છાવાળા જરૂર એ બોધ મેળવી શકે એવું આમાં સર્વ વિધાન છે એમ હું કહી શકું છું.

આટલું કહ્યા પછી અત્યાર સુધીમાં મને પ્રોત્સાહન આપનાર “લોહાણા હિતેચ્છુ”-“હિતેચ્છુ” “વન્દેમાતરમ” (દૈનિક) “વિલાસ”-“વિસમી સદી” “મુંબઈ સમાચાર” (અઠવાડીક)-“ગપસપ” વિગેરે પત્રોના તંત્રી મહાશયોનો અત્રે આભાર માનવાની તક લઉં છું. પરિચય લેખક શ્રી. રણછોડલાલ વ્યાસ જેવા સર્વગુણ સંપન્ન સજ્જન સાથે મને પરિચયમાં લાવનાર મારા એક પરમ સ્નેહી શુભેચ્છક ભાઈશ્રી હરજીવનદાસ અ. ઝવેરીનો તો મારે આ તકે આભાર માનવોજ જોઈએ. બાકી મહા ગુજરાતના અગ્રેડ બંડખોર લેખક મારા પરમ સ્નેહી ભાઈશ્રી “મધુકર” તે શ્રી. સાકરલાલ મગનલાલ કાપડીયાનો પણ અમુક અંશે હું આભારી છું અને શ્રીમાન માન્યવર ભાઈશ્રી નારાયણ વિસનજી ઠક્કુરનો તો હું જન્મોજન્મ ઋણી રહીશ એટલે માત્ર ખાલી શબ્દોથી તેમનો આભાર માનવાનો દંભ કરવો એ મને ઉચિત નથી લાગતું, તેમજ ભાઈ હરીલાલ પદ્મલદાસ બ્રહ્મક્ષત્રી (આ પુસ્તકના પ્રકાશક) તો સ્નેહના સાગર છે-તેમનો હું આભાર માનું એ તો તેમનેજ ન ગમે એટલે તેમની પાસેથી તો વિશેષ સ્નેહની માગણી કરીનેજ સંતોષ માનીશ.

હજી મારામાં ધણીજ અપૂર્ણતા હશે-છે. હું કોઈ મહાન કે પ્રખ્યાત લેખક નથી અને એટલી મારામાં શક્તિ છે

પણ નહીં એમ મારો અંતઃસત્તા કહે છે; તો પણ સાહિત્યની બનતી સેવા કરવાના કોડ છે અને તે સરસ્વતી દેવીના નમ્ર સેવક રહીને જેટલા પૂરા થઈ શકે તેટલા પૂરા કયેજ છુટકો. ગુરૂતા કરતાં લઘુતામાં વિશેષ આનંદ છે એમ હું માનું છું. પરમાત્મા મને મહાન ન બનાવે !

આ સંગ્રહમાંના કેટલાક લેખ વિવિધ પત્રોમાં પ્રકટ થઈ ગયેલા છે અને કેટલાક અપ્રકટ છે. પ્રકટ થઈ ગયેલા લેખોમાં આ સંગ્રહ તૈયાર કરતી વખતે કેટલાક સુધારા વધારા કરવામાં આવ્યા છે.

પ્રક્ર મારાથી જોઈ શકાયું નથી તેથી જૂલો વિશેષ પ્રમાણમાં રહી ગઈ છે. વાંચકો તે ધ્યાનમાં લેશે અને સાધારણ જૂલો રહી જવા પામી હોય તે બદલ દર ગુજર કરશે એવી આશા છે.

વાંચકો આ પુસ્તકને યોગ્ય ન્યાય આપશે એવી આશા સાથે અત્રે વિરમું છું.

૧૮-૭-૨૯
મોટુંકળી,
જામનગર.

}

સાહિત્યનો નમ્ર સેવક,
રતિલાલ લાનજી ઠક્કર.

સુંગાર તથા હાસ્યરસથી ભરપુર
પ્રેમનાં બહુ યાને કામણુગારી કાન્તા.

સુંદર એકએકથી વધે તેવી તેર અપ-દુ-ડેટ વારતાઓ એકજ
વારતા તમારી ખરચેલી કીંમત વસુલ કરી નાંખશે.

ફક્ત રૂપિયા એક પોસ્ટેજ ચાર આના.

સ્વ. બી. એ પટેલની કલમથી લખાયેલી અનેક જાતની
રમુજ તથા પ્રેમરસથી ભરપુર ટુંકી સુંદર વાર્તાઓનો સંગ્રહ.

રસ--ઝરણું.

કીં. છ આના, પોસ્ટેજ એક આનો.

રાજા મહારાજાઓનાં ભોખાળાં રજુ કરતી રા. મધુકરની
અપ-દુ-ડેટ નોવેલ

એગમ કે બલા અથવા રંજીલી રાધા.

ઉંચા એન્ટીક પેપર ૨૫૦) પાનાની આકર્ષક ચિત્રોથી ખાકી
બાઇન્ડીંગની સુંદર નોવેલ.

કીં. ૩. અઢી, પોસ્ટેજ છ આના.

વેશ્યાની વફાદારી-જીવનમાં અવનવા ભાવો રજુ કરતું
મહાન પુસ્તક.

ઉષા અને અરુણ

આવશે ત્યારેજ સુર્યોદય થશે.

૩૦૦) પાનાનું ગ્લેઝ પેપરનું સુંદર પાકી બાઇન્ડીંગનું પુસ્તક
કીંમત રૂ. ૩. એ પોસ્ટેજ ૮ આના.

વિલાસ બોક્સીસ, ૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

કેટલાંક ખાસ સુંદર પુસ્તકો.

૩. આ. પા.

જીવન રહસ્ય-૧૫૦ ચિત્રોનો અપ-ટુ-ડેટ કોકશાસ્ત્ર

તેમજ ખીજા અનેક વિષયોથી ભરપૂર ગ્રંથ ૭-૦-૦

વ્યાજ ગણિત-વ્યાપારીઓ માટેનો અમૂલ્ય ગ્રંથ ૪-૦-૦

આનંદ લહરી-રસમય વાર્તાઓનું સુંદર પુસ્તક ૨-૮-૦

ચિત્રા અને માલીની-સ્વીન્ડનાથ ટાગોરનાં એ

સુંદર સચીત્ર નાટકો-તમો વાંચતાં ખુશ થઈ જશો ૦-૧૨-૦

ખુની કે જાદુગર ?-ડીટેક્ટીવ વાર્તાના શોખીનો માટે ૦-૧૨-૦

માયાની પુતળીઓ-યાને એક આશકની સાત

માથુકો-અનેક અવનવી વિચીત્ર ઘટનાઓથી

ભરપૂર-સચીત્ર ૧-૪-૦

સતરંગી સહીનું ક્રાન્સ... .. ૨-૧૪-૦.

સુખનાં સ્વપ્નાં... .. ૧-૦-૦.

એમ. એ. બનાકે મીટી ખરાબ કી ... ૩-૦-૦.

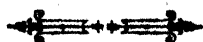
તે સીવાય દરેક જાતનાં પુસ્તકો હમારે ત્યાંથી મળશે.

વી. પી. પોસ્ટેજ જુદું પડશે.

વિલાસ ઓફીસ,

૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

: અનુક્રમ :

૫૭૪.

૧. ગુલાબનો ગુલામ અથવા રંડીબાજની રામકહાણી.	૧
૨. ચંદા અથવા હવસની પુખ્તરણ	૨૨
૩. રાધા-રમણ અથવા કન્નેડાની કહાણી. ...	૨૯
૪. વિરહ-વેદના.	૩૯
૫. પરનારીનો પ્યાર અથવા યમલોકનું દ્વાર. ...	૪૫
૬. બાજના બેગી અથવા કળ્યાના બોગી. ...	૬૬
૭. મોટર સાઇકલની સહેલ !	૭૩
૮. રમણીનું રૂપ હૃદયને ઘેલું બનાવે છે ત્યારે-	૭૮
૯. વિનુની વિરતા અથવા સ્વપ્નામાં સોટાબાજ !	૧૦૬
૧૦. મશ્કરીનું પરિણામ અથવા નારદજીની કમબખ્તી !	૧૧૩
૧૧. લક્ષ્મી અથવા સંસારની શોભા.	૧૨૨
૧૨. કળીયુગ અથવા કનૈયાની લીલા !	૧૩૪
૧૩. બેવફા બાયડી અથવા સન્મિત્રની ક્ષયતાનીયત.	૧૪૪
૧૪. શેરને માથે સવાશેર.	૧૬૨
૧૫. બે બોધ-વાક્યો.	૧૮૯

કેટલાક અમલના સુધારાઓ.

પૃષ્ઠ ૧૪૨ પર લીટી ૧૪ માં “પણ” અને
“નારીઓ” એ બે શબ્દ વચ્ચે નીચેના શબ્દો કંપોઝમાં
રહી ગયા છે તે વધારીને વાંચવું—

“મોટા મોટા સમ્રાટ-જેની છત્ર ડાયા તળે અસંખ્ય નર”

અને

પૃષ્ઠ ૧૭૧ પર લીટી ૫ માં “લઈ” શબ્દ પછી
નીચેના શબ્દો કંપોઝમાં રહી ગયા છે તે વધારીને વાંચવું—

“તેને આપી અને એક બીજા માણસે તેથી પણ
વિશેષ દામે માગણી કરી એટલે મજકુર સ્ત્રી પાસેથી પણ
માછલી ઝુંટવી લઈ”

તથા

જ્યાં જ્યાં “લક્ષ્મી” અને “ડિકુઝ” છપાયેલ છે
ત્યાં “લક્ષ્મી” અને “ડિકુઝ” સમજવું.

ખલકના ખેલ

(ભાગ ૧ લો)

ખલકના ખેલ

નો

બીજો ભાગ

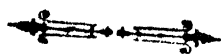
તૈયાર

થાય છે.

ગુલાબનો ગુલામ

અથવા

રંડીબાજની રામ કહાણી.

“રંડી નહીં કિસીકી ચાર, ઘર ખાર હું ટાને વાલી”

જન્મ દાતા ! જ્યોતિષની ગણતરી પ્રમાણે તો
“અ” પરમ પરાક્રમી પુત્રનો જન્મ થાય એવું
સ્પષ્ટ જણાય છે !” ગભર્વતિ રાણીને પુત્ર
આવશે કે પુત્રી એ સંબંધે રામજીએ પુછેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર
જ્યોતિષ વિદ્યા પારાંગત બેશી લાલશંકરે આપ્યો.

આ પ્રશ્ન ચર્ચાયા પછી નવમાસ પૂર્ણ થતાં રાણીને પુત્ર પ્રસવ થયો. પુત્રજન્મની ખુશાલીમાં આખા રાજ્યમાં આનંદોત્સવ ઉજવાયો.

રાજ્યએ તુરંતજ જ્ઞેશી લાલશંકરને માન સહિત બોલાવી કહ્યું—“ જ્ઞેશીરાજ ! આપના કહેવા પ્રમાણે કુંવરજ અવતર્યો. આપની જ્યોતિષ વિદ્યામાં પારંગતતા જ્ઞેષ્ઠ હું ઘણોજ ખુશ થયો છું. હ્યો, આ મોતીની માળા તમોને ભેટ અને આજથી હું તમોને “રાજજ્ઞેશી” તરીકે નીમું છું.”

જ્ઞેશીરાજના આનંદનો પાર ન રહ્યો. કેટલીક વાતચીત કર્યા પછી તેઓએ રાજ્યજીને આશીર્વાદ આપી ઘેર જવાની રજા માગી.

રાજ્યએ રજા આપતાં કહ્યું “ તમોને આપેલી મોતીની માળા અતિ કીંમતી છે—તેની કીંમત રૂપીઆ દશ હજાર છે ! સંયોગાવસાત્ એને વહેંચવાની જરૂર પડે તો ઠગાતા નહીં—એવે પ્રસંગે માળા મને આપી જજ્ઞે—હું તમોને ખુશીથી રૂપીઆ આપીશ.

“ અન્નદાતા ! આપ જેવા દયાળુ—કર્ણુ સમ દાતા—રાજેન્દ્રની કૃપા દ્રષ્ટિ હોય ત્યાં સુધી આપે પ્રેમથી આપેલી વસ્તુ વહેંચવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થવો અસંભવિત છે ! એ તો ગોરાણી પહેરશે ! અને કદાચિત્ એવો સમય આવી લાગશે

તો અવશ્ય આપની પાસેજ લઇ આવીશ !” એમ કહી જોશીરાજ વિદાય થયા.

*

*

*

*

જોશીરાજને પ્રેમશંકર નામનો પચીસ વર્ષની ઉંમરે પહોંચેલો એક પુત્ર હતો. જેવો આપ ભક્ત, પૂન્યશાળી અને પ્રભાવશાળી હતો તેવોજ પુત્ર લક્ષ્મી, વ્યભિચારી અને ચોર-ચોરનો સરદાર હતો. તે સોનેરી ટોળીનો સરદાર હોવાથી ગામજનો હતો. પિતાની નિષ્કલંક કૃપિતામાં આ પુત્ર કાળો ડાઘ લગાડી આપના યશસ્વી નામને અટ્ટો લગાડે એવો અદમાસ હતો. આપે જીવ સાટે જાળવેલી મિલકતમાંથી એક વખત પ્રેમશંકરભાઈ “ જીંદગીની મોજ ” તરીકે ઓળખાવાતા એક જાહેર જુગારમાં એકજ દિવસમાં હજારેક રૂપીઆનું પાણી કરી આવેલા ! અને પચીસ વર્ષમાં એવા કેટલા હજારના કાતીયા પ્રેમશંકરભાઈએ પડ્યા હશે એ તો પરમાત્મા જાણે ! એ તો કહેવત છે કે દિવા પાછળ અંધારું જ હોય !”

ગામમાં ગુલાબ નામની એક વારાંગના હતી. તેની ઉંમર માત્ર આવીશ વર્ષની હતી. જાતે મારવાડણ તરીકે ઓળખાવતી હતી. તેનો શરીરનો આંધો મોહક હતો. લાવણ્યનો તો ખજાનોજ જોઈ લ્યો ? ગામના લોકો પર ગુલાબે અજબ જાદુ ચલાવ્યું હતું. ઘણા લોકો તો સાવ ગાંડા-ધેલા બની બેઠા હતા. પ્રેમશંકર પણ ગુલાબના મોહ પાશમાં

ફસાયો હતો. બાપ રાજ-જેશી હતો એટલે કલદારનું જોર રહેતું. બાપ પાસેથી-લખને અગર ઘરમાંથી ચોરી કરીને પણ પ્રેમશંકર ગુલામને જોષ્ટએ તેટલા પૈસા પુરા પાડતો હતો. ગુલામનો એ ગુલામ આખો દિવસ અને રાત્રિ તેને ત્યાંજ પડ્યો રહી “જીંદગીની-કહેવાતી મોજ” માણતો હતો.

“જુગાર” અને “વ્યભિચાર”ને મૂખના જામે “જીંદગીની મોજ” તરીકે ઓળખાવતાં જરાપણ અચકાતા નથી. મહારાજ સમરસેન પણ “જુગાર” ને “જીંદગીની મોજ” તરીકે ઓળખાવતાં હતા; પરંતુ તેઓ નામદાર “વ્યભિચાર”ના કટ્ટા વિરોધી તરીકે પોતાને ઓળખાવતા હોવા છતાં તેઓ શ્રીમાનના ગામ જેટલો વ્યભિચાર આખા ધલાકામાં બીજે કોઈ સ્થળે નહોતો. ધલાકાના લોકો રામનગરને “જુગાર પુરી” કે “વ્યભિચાર-નગર”ની માનદ (!) ઉપમા આપતા હતા તો કોઈ પાતળચાદુ પંડિત વચ્ચે “પ્રગતિ-પુરી”ની ઉપમા અર્પી જીવન સાફલ્ય (!) કરતા હતા.

પ્રેમશંકરના પિશાચ ધંધાથી તેનો બાપ અગ્નણ નહોતો. આખું ગામ પણ તેના દુરાચારી વર્તનથી વાકેફ-ગાર હતું. રાગ સાહેબને કાને પણ એ રંડીબાજના રંજડની વાત પહોંચી હતી; પરંતુ એચાર મહીને રાગ સાહેબ જરા કરડી નજર કરતા ત્યારે “રાગ સાહેબની ખીરસા ખરચી ખુટી લાગે છે” એમ સમજી જેશીરાજ

રાજ સાહેબના પવિત્ર પાદપંકજમાં “ખાનગી ખીસ્સા ખરચી” મારે અમુક હજાર રૂપીઆ ધરી આવી કુળ કલંકને ખસાવી લેતા. એથી મહારાજ સાહેબનો વ્યભિચાર વિષમક કહેવાતો સખત વિરોધ વસુલાળા વ્યભિચારીઓનાં વન્તાં કરવા પુરતોજ હતો એવી ધલાકાતા લોકોની માન્યતા થઈ ગઈ હતી.

પ્રેમશંકરનો બાપ તેને પિશ્ચાય ધંધા છોડી દેવા લણ્ણી વખત વિનવતો પણ સાંભળેજ કોણ ?

*

*

*

*

“પ્રેમશંકરના બાપને પુત્ર જન્મની ખુશાલીમાં રાજજી એ દશ હજાર રૂપીઆની કીમતની મોતીની માળા ભેટ આપી છે” એ વાત ગુલાબના બીજા ગુલામોએ ગામમાંથી સાંભળી આવી ગુલાબને કહી; એથી ગુલાબે વિચાર્યું કે “એ માળા પ્રેમશંકર પાસે મંગાવી મારા શરીરે ન ધારણ કરી શકું તો હું આજકાલની વારાંગના શાની ? અસ ! પ્રેમશંકર એ માળા ગમે તેમ કરીને પણ ન લઈ આવે તો તેને મારે ત્યાં આવતોજ અટકાવું ! તેને આવતોજ અટકાવીશ એટલે તે જરૂર માળા લઈ આવશે; કારણ કે મારા વિના તેને પળવાર પણ ચેત નહીં પડે !”

થોડા દિવસ ગુલાબે પ્રેમશંકરપર અતહદ વ્હાલ દાખવી એક દિવસ તે આવ્યો કે તેને બારણામાં દાખલ

થતો અટકાવી તે રૂઆબમાં બોલી “પ્રેમશંકર ! આજથી હું તને મારે ત્યાં આવવાની સખત મનાઈ કરું છું, તેમ છતાં જો આવીશ તો અપમાનિત થઈ પાછા જવું પડશે, મારે બીલકુલ આવતો નહિ ! આજે પણ માનમાં ને માનમાં મુંગે મોઢે પાછો ચાલ્યો જ ! હું તારું મોઢું જોવા પણ નારાજ છું ! જો નહીં જ તો માણસો હમણાં તને ધક્કા મારીને કમ્પાઉંડ બહાર કાઢશે ! ”

ગુલાબના વચન સાંભળી પ્રેમશંકર સીધો સડક થઈ ગયો. તે એકપણ શબ્દ નહીં બોલતાં ગુલાબનું આ અચાનક પરિવર્તન જોઈ પાપાણની પ્રતિમા પેઠે ઉભો રહ્યો.

પ્રેમશંકરને જડવત્ ઉભેલો જોઈ ગુલાબે ફરી કહ્યું “કેમ, જાય છે કે માણસોને હુકમ કરું ?”

“અરે ! પણ ગુલાબ, આ તને થયું શું ? ડાગળી-બાગળી ચસકી ગઈ કે કોઈ ભૂત ભરાયું ? મને તો આમાં કંઈ ખબર પડતી નથી ! મારો કંઈ વાંક હોય તો તે મને બતાવ અને પછી અટકાવ ! આજ દિવસ સુધી હું તારા કહેવા મુજબ કરતો આવ્યો તેનું શું આ ઇનામ ?” પ્રેમશંકર કંઈક હોંશીયાર થઈ બોલ્યો.

“નહીં, તેનું આ ઇનામ નહીં પણ માત્ર મને છેતરવાનું આ પરિણામ ! તારા બાપને મહારાજાએ મોતીની માળા ભેટ આપી છે તે વાત તેં મારાથી છુપાવી છે

એજ તારો વાંક ! આજ દિવસ સુધી તું મારા કહેવા મુજબ કરતો અને મરતો આવ્યો છે એ વાત ખરી પણ હવે તું એ મુજબ નહીં કરી શકે એમ ધારીનેજ ઉપર મુજબ કયું છે ફરમાન ? ” ગુલાબે રહસ્યોદ્ઘાટન કયું.

“ગુલાબ ! બહાલી ગુલાબ !! મારી મીઠી ગુલાબ !!! તું આટલી કમઅક્ષલ હોમશ એમ હું જાણતો ન હતો એ આજે જાણ્યું ! પ્રાણ જતાં પણ કાચું સિદ્ધ કરે એવો આ તારો પ્રેમઘેલો પ્રાણશંકર છે એ તું જાણે છે છતાં આજે તને આમ બોલતી જોષ મને આશ્ચર્ય થાય છે ! મારાથી નહીં બની શકે એમ કહેવાની તું હિમ્મત કરે છે એવું તે કયું મહાભારત કાચું છે એ એક વખત મને કહે તો ખરી ? એ કાચું મારાથી ન થાય તો પછી ખુશીથી મને અટકાવજે. બાકી મારા બાપને માળા મળી છે એ વાત જ્યાં હું ન જાણતો હોઉં ત્યાં તને ક્યાંથી કહું ? ” પ્રેમશંકરે પડકાર કર્યો.

પ્રેમશંકરને હીંમતમાં જોષ ગુલાબને પોતાની કંઠક ઉતાવળ અને ભુલ થયેલી સમજતાં કડક વલણ ફેરવી કહ્યું “શું તમારા બાપને માળા મળી છે એ વાત તમે નથી જાણતા ? ”

“બીલકુલ નહીં ? હું જાણતો હોઉં તો તને કહ્યા વિના રહું પણ ખરો ? બહાલી, મારો બાપ એવી વાત

મને કદિ કહેજ નહીં ! પણ હવે તેનું છે શું એ તો કહે ?”
પ્રેમશંકરે યોગ્ય ઉત્તર આપ્યો.

“હીક, તમે ન જાણતા હો તો ખેર ! પણ હવે તમે
એ વાતથી જાણીતા થયા છો, મારા સર્વાંગ સુંદર શરીર-
પર શોભે એવી માળા તમારા ઘરમાં છે તે જો લઇ
આવી મને આપી શકો તેમ હો તોજ હું તમારી સાથે સંબંધ
રાખી શકીશ નહીંતર નહીં !” ગુલાબે જે કહેવાનું હતું
તે કહી દીધું.

“અસ, એજને ? મારાથી ન બની શકે એવું તું
ધારી બેઠેલી મહાભારત કાય’ તે એજ કે બીજું કંઈ ?
આરમાન અને જમીન એક કરવા હોય કે કાઢને દિવસે
તારા આરમાનમાં બતાવવા હોય તો તેમ કરવાની પણ
હીંમત ધરાવનાર આ પ્રેમશંકર શું પોતાના ઘરમાંથી
એક માળા લઇ આવવા જેવું નિર્માલ્ય કાય’ નહીં કરી
શકે ? વહાલી, આતો મારા ઘરમાંથી એક વસ્તુ
લાવવાની છે પણ કદાચિત તું નાગેન્દ્ર લવનમાંની કાંઈ
વસ્તુ માગે ને તો તે પણ તેની બીંત ફાડીને એક પળમાં
લાવી તારા ચરણોમાં ધર્યા વિના ન રહું ! આ એક
આલિષ્ટુ બાર બહારવટીયાને પૂરો પડે એવો છે એ તારે
ચોક્કસ માનવું ! માળા હું તને જરૂર લાવી આપું પણ તેને
માટે તારે મને પંદર દિવસની મુદત આપવી પડશે ! બોલ,
એ મુદત તારે કબુલ છે ? જો એ મુદત કબુલ ન કરી શકતી

હો અને તારે આપણા સંબંધને તોડીજ નાખી મને નજ આવવા દેવો હોય તો ખેર ! તો હું આ ચાલ્યો. ” એમ કહી પ્રેમશંકરે ચાલ્યા જવાનો દંભ કર્યો.

પરંતુ બહુ તાણુતા તૂટી જશે એમ વિચારી ગુલામે સ્ત્રી ચરિત્ર દાખવતાં પ્રેમભાવથી કહ્યું “ભવ નહીં, પ્રાણ ! એતો હું તમારું પારખું જોતી હતી ! દુનિયામાં એક પણ એવું કાર્ય નથી કે જે તમારાથી ન બની શકે ! તમે અનેક ખુન કર્યા છે છતાં સહીસલામત છો એ તેની સાબાતી છે ! તમારા એક ખુન બદલ તમેને ફાંસીની સજા વડા ન્યાયાધિકારીએ કરી હતી—તેની અપીલમાં મહારાજ સમરસેનજીએ તમેને આદાણુ જાણી ફાંસીની સજામાંથી મુક્ત કરી “મરણુ પર્વત જેલમાંથી મુક્તિ નહીં.” એવા ખાસ શેરો સાથે “જન્મ કેદ” આપી હતી; પરંતુ પોતાના અંતિમ ચુકાદા પર પીછો ફેરવનાર મહારાજપર પરદેશી વડા ન્યાયાધિકારીને ગુસ્સો ચઢ્યો હતો અને તેથી વખત આવે મહારાજના શેરાપર તેમનેજ હાથે મીંકું વળાવી તમેને મુક્ત કરાવી મુકવાની એ પેટબળ્યાએ ગુપ્ત પ્રતિજ્ઞા કરી હતી—તમારા જેલ નિવાસ દરમ્યાન તમારા ગોઠીઆઓએ કે જેમાં સાધુ સંતોનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેઓ તથા તમારી સ્ત્રી તમેને છોડાવવાની મહેનત કરવા લાગ્યા હતા—છેવટે તે સંવળાઓને મહારાજ સાહેબના કુટુંબીઓની સહાયતા મળી અને તે રાજકુવરોએ તમારા છુટયા પછી એક “બેદી

ખેલ” રમી બતાવવાની તમારા ખાંધીઆઓ પાસે કબુલાત લઈ મંકોડાના સ્વભાવવાળા વડા ન્યાયાધિકારી આદેશ કે જે રાજકર્મચારી હતા તેમની મારફતે તમેને છોડાવી આપવાની હા પાડી—“બેદી ખેલ”ની કબુલાત થતાં કુમાર યુવક-સિંહજીના આનંદનો પાર નહતો—આખરે તેમણે અમુક નિર્દોષ વ્યક્તિને રાજકર્મચારી દયાસાગરજી પાસે તદ્દન ઉંધી રીતે ચીતરી તેમની ગુપ્ત પ્રતિજ્ઞા જાગૃત કરાવી—આખરે દયાસાગરજીએ એ બીડું ઝડપ્યું અને એક દિવસ પાણીપતના મેદાનપરથી—બાદશાહના તખ્તનશીન પ્રસંગે—અમૂક કેદીઓને ખુશાલીમાં છોડી મૂકવાનો મહારાજની સહીનો રામનગર તાર કરાવ્યો તેમાં તમે મહારાજના શેરાની સળવાળા હોવાથી ન છુટી શકો તેથી દયાસાગરજીએ મહારાજને ઉંધું ચતું સમજાવી તેમના શેરાપર પોતાની પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે મીંડું વળાવી એ તારમાં તમેને છોડવા માટે તમારું ખાસ નામ લખાવ્યું હતું—એ પ્રમાણે તમે મરણ પય”તની જેલની સળમાંથી મુક્ત થઈ ગયા—પછી તમેએ નક્કી થયેલ “બેદી-ખેલ” બજાવી બતાવી બીચારા તદ્દન નિર્દોષ માણસોના જીવન બરબાદ કર્યા અને રાજના બાઈઓના મન રાજી કર્યા વિગેરે તમારા પરાક્રમી જીવનની કથા તમેએ મને સંબળાવેલ છે એ શું હું નથી જાણતી ? તમે માળા લઈ આવી આપવાની કબુલાત આપો છો એજ બસ છે ! મુદતની કંઈ જરૂર નથી—તમારી મરજી

પડે ત્યારે લાવી આપજો. આજે તમોને જરા ચીડવવાનોજ મને વિચાર થઇ આવ્યો હતો એટલેજ મેં ઉપર મુજબ વલણ મહણ કરેલ હતું ! જહાલા તેથી માફ લગાડશે નહીં ! તમે તો પરાક્રમનો અવતાર ને મારા હૈયાના હાર છો ! આવો આપણે એસીને પ્રેમની બે વાતો કરીએ !”

ગુલાબના અઘટિત વલણથી પ્રેમશંકરને માફ તો થઈ લાગ્યું હતું પણ તે તો તેના લાવણ્યપર લટુ બનેલો હતો એટલે ગુલાબને રોષ નહીં જણાવા દેતાં તે અંદર દાખલ થયો.

ગુલાબ ગળામાં હાથ નાખી પ્રેમશંકરને “આનંદ રૂમ” માં લઇ મઠ અને ઉભય પ્રેમીઓ હીડોળાખાટ પર ઝુક્યાં. ગુલાબે કપુરી પાનનું બીડું બનાવી પ્રેમશંકરને આપ્યું અને કેટલોક સમય વાર્તાલાપમાં ગાળ્યો.

*

*

*

પ્રેમશંકર ગુલાબને ઘેર દરરોજ જતો હતો પણ મોતીની માળા ધરમાં કઈ જગ્યાએ રાખેલ છે તે ખબર નહિં હોવાથી તે જાણી શકાય એટલા માટે હાલ ઘેર વધારે વખત રહેતો હતો. એ જોમ એક દિવસ હાથ આવી ગયો.

જન્માષ્ટમીના તહેવારને લઇ ગોરાણી મોતીની માળા તો મચકો મારી “કષ્ટહર” મહાદેવના મંદિરે દર્શન કરવા પધાર્યા હતા ત્યાંથી પાછા ફરતાં માળા ઉતારીને

પટારામાં રાખી. પ્રેમશંકરે એ છુપી રીતે જોઈ લીધું. રાત્રે ગુલાબને ત્યાં નહીં જતાં સુવા માટે તે ઘેરજ રોકાયો.

અર્ધ રાત્રિનો સમય થતાં તે પથારીમાંથી ઉભો થયો. મા-બાપને જર નિદ્રામાં પડેલાં જોયા. સાનુકુળ સમય જાણી જો જગ્યોએ માએ પટારાની ચાવી રાખી હતી તે લઈ પટારો ખોલી માળા ઢાઢી પાકું બધું જેમનું તેમ વ્યવસ્થિત કરી તે આરામથી બીજાનામાં પડ્યો.

તાત્કાલિક કોઈ વાર તહેવાર કે લગ્નાદિક કંઈ શુભ પ્રસંગ સગા સંબંધીઓમાં નહીં આવવાથી માળા પહેરવાની જરૂર નહીં પડતાં પ્રેમશંકરના પરાક્રમની ખબર તેના મા-બાપને ન પડી

“જહાલી ગુલાબ ! જો, મારાથી નહીં બની શકે એવું તેં ધારી લીધેલું કાર્ય આજે સિદ્ધ કરી આવ્યો છું !” બીજે દિવસે પ્રેમશંકરે ગુલાબના હસ્તમાં માળા મુકતાં કહ્યું.

દશ હજારની કીમતની માળા હસ્તમાં આવી પડતાં ગુલાબ અત્યંત આનંદ પામી. પ્રેમશંકરના બાહુપાસમાં લપેટાઈ ગઈ. પ્રેમશંકરે તેના ગુલાબી ગાલ પર પ્રેમબહુ” સુખ્યન કયુ” અને પછી “આનંદ રમ” માં જઈ બન્નેએ સ્વર્ગીય (!) અરે ! કહો કે નારકીય સુખનો લ્હાવો લીધો !

*

*

*

*

ગુલાબનું સૌન્દર્ય અપ્રતીમ હતું-શરીર સુદૃઢ અને સુડોળ હતું-આવામાં આબાદ ગાનારી અને નાયમાં નમૂને-દાર નૃતિકા હતી. રાજ દરબારમાં પણ ગાનતાનના જલસા માટે ગુલાબનેજ આમંત્રણ મળતું હતું.

આવણુ માસના કૃષ્ણ પક્ષની ત્રયોદશીને દહાડે રાજ્યા-રોહણની કચેરીમાં આવવાનું ગુલાબને આમંત્રણ મળ્યું હોવાથી સોળે શણગાર સજ્જ-પ્રેમશંકરે લાવી આપેલી માળા ગળામાં લટકાવી તે વેળાસર કચેરીમાં ગઇ. નૃત્ય કરતાં કરતાં માથા પરથી સાડી સરી પડતાં ગળામાં પહે-રેલી માળા પર રાખની નજર પડી. જોશીરાજને આપેલી માળા ગુલાબના ગળામાં જોઇ રાજજી વિચારમાં પડી ગયા. “શું જોશીરાજ આ રાંડને ત્યાં જતા હશે? અને તેઓએ તેને માળા આપી હશે?” બીજીજ પળે વિચારમાં પલટો આવ્યો “એમ તો કદિ ન બને? તેનો દિકરો ગુલાબને ત્યાં જાય છે એ વાત મારા જાણવામાં આવી છે તો શું તેણે આપી હશે? પણ તેની પાસે માળા આવે ક્યાંથી?” આ ગુંચવણનો કંઈ ઉકેલ નહીં થવાથી સર્વ હકીકત બરાબર જાણવા માટે કચેરી બરખાસ્ત થતાં રાજજીએ ગુલાબને બંગલે બોલાવી સર્વ વાત પૂછી. ગુલાબે માળા પ્રેમશંકરે લાવી આપી હોવાની સત્ય વાત જણાવી દીધી. રાજજીએ ગુલાબ પાસેથી તે માળા ઝુટવી લઇ તેને કાઢી મૂકી.

ત્યાર બાદ જ્ઞેશીરાજે છોકરાને માળા આપી છે કે છોકરો ચોરીને લઇ ગયો છે-જ્ઞેશીરાજે છોકરાને માળા આપી હોય તો તેણે તે ગુનાખને આપી એ વાત તેઓ જાણે છે કે નહીં અને છોકરો ચોરી ગયો હોય તો માળા ચોરાય ગયાનું જાણવા માટે રાજજીએ એકદમ માણસ મોકલી જ્ઞેશીરાજને બોલાવ્યા.

જ્ઞેશીરાજ આવતાં રાજજીએ કહ્યું “પેલી માળા તમોને ભેટ આપેલી છે તે નમૂનાની એક માળા ખરીદવાની મારી ઇચ્છા થઇ છે તો તે ઝવેરીને બતાવવાની જરૂર પડશે માટે તે લઇ આવો ! આવતી કાલે તમોને પાછી મળી જશે !”

“બહુ સારું ! બાપુ, હમણા લાવી આપું છું ! માણસ સાથે ચીઢી મોકલી હોત તો સાથેજ લેતો આવત !” એમ કહી જ્ઞેશીરાજ માળા લેવા ઘેર ગયા.

જ્ઞેશીરાજ ગયા પછી રાજજીએ વિચાર્યું કે “માળા છોકરો ચોરી ગયો છે એ વાત ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે, અને તે બાબતથી જ્ઞેશીરાજ અજ્ઞાત છે એ પણ તેઓ હીંમતભેર માળા લેવા ઘેર ગયા એ પરથી જાણી શકાય છે. તેના ઘરમાં માળા છે નહીં એટલે તેઓ ઘેર જઇ માળા નહીં મળતાં ક્યાંક આપઘાત-ગાપઘાત ન કરી એસે એટલા માટે મારે તેની પાછળ જવું જોઇએ.”

રાજાજી ઘોડાપર સ્વાર થઈ તાપડતોય જોશીરાજની પાછળ ગયા અને તેમના ઘર પાછળ જઈ ઉભા. ઘરમાં થું હડીકત બને છે એ જાણવા માટે ઘોડા પર બેઠા બેઠા આરીમાંથી અંદર જોવા લાગ્યા.

જોશીરાજ ઘેર જઈ તપાસ કરે તો પટારામાં માળાને બદલે પાણી દોડતા દેખાયા અને તેથી તેઓ ગાભરા બની ગયા. ઘરમાંના સઘળા પેટી પટારા તપાસી વાર્યા પણ માળાનો પ-તો ન લાગ્યો તે નજ લાગ્યો. આખરે હતાશ થઈ અશ્રુભીની આંખે તેઓએ પોતાની પત્નિને કહ્યું “પ્રિયા, આપણા “આપુ” એ કાંઈ દિવસ નહીં ને આજે ઝવેરીને બતાવવા માટે માળાની માંગણી કરી પણ માળા મળતી નથી ! માળા ચોરાઈ ગઈ હોય એમ મને જણાય છે ! કાણ ચોરી ગયું અને ક્યારે ચોરાઈ ગઈ તેનું આપણને લાન નથી ! જોશ-બોશ જોવાનું અત્યારે મને લાન નથી ! માળા વિના મારાથી “આપુ” પાસે જઈ શકાય તેમ નથી કારણ કે માળા ચોરાઈ ગઈ હોવાની વાત કરીએ એ વાત અત્યારે તેઓના માનવામાં ન આવે ! એથી તેઓના મનમાં વહેમ ઉત્પન્ન થાય કે “માળા ઘરમાં પડી હશે અથવા વહેંચી નાખી હશે છતાં હું (રાજા) લઈ લઈશ અથવા તો વહેંચી નાખી હોવાથી ખીજાકશ એવી ખીકે ચોરાઈ ગયાનું બહાનું બતાવે છે ! માણસના ઘરમાં પસાસ-સો રૂપીઆની ચોરી થાય તે પણ પોલીસને ખબર

આપે છે અને દશ હજાર રૂપિયાની માળા ચોરાઈ ગઈ તેની અત્યાર સુધી ખબર કેમ નથી આપી ?” આપણે અત્યારે તેઓએ માંગણી કરી છે તે વખતે એ વાત કરીએ એટલે એ શંકા-પ્રશ્ન સ્વાભાવિકજ ઉત્પન્ન થાય એમાં નવાઈ પામવા જેવું નથી અને હમણા-હજી “માળા લાવી આપું છું” એમ કહીને આવું છું ને અત્યારે ચોરાઈ ગયાનું કહીએ એ કદી પણ કાષ્ઠથી માની શકાય એવું નથી; પરંતુ આપણને તો માળા ક્યારે ચોરાઈ ગઈ તેનું ખરેખરજ લાન નથી ! તદ્દન સાચું બોલવું અત્યારે તદ્દન ખોટું ઠરે એવો આ પ્રસંગ છે ! અને “આત્મણીઆ મત થોડી ગાય વેંચીને લીધી થોડી” વાળી ઉક્તિ સંભળાવી મારી આખરને ધુળધાણી કરી નાખશે ! એ રીતે આખર એઆખર કરવા કરતાં હું મેલત વધારે પ્યાર ગણું છું ! લે, આ ચીટ્ટી ! મારા મૃત્યુ બાદ “આપુ” ને પહોંચાડજે ! મેં સર્વ હકીકત તેમાં જણાવી છે. તારા ભરણુ-પોષણમાં હરકત ન આવે એટલી આપણી મિલકત છે અને તે પ્રેમ-શંકર ન લઈ જાય અને તને હજી સાથે સોંપી આપે એવો બદોબસ્ત કરી આપવાની ચીટ્ટીમાં “આપુ” ને અરજ ગુજારી છે એટલે તને કંઈ હરકત નહિં આવે ! સ્ત્રી ધર્મનું રક્ષણ કરી-પ્રભુ ભક્તિ કરતાં તું પવિત્ર જીવન સુખે-દુઃખે પુરું કરજે ! મારાથી “આપુ” ને મુખ બતાવી શકાય એમ નથી ! બસ ! પ્રિયા, આપણું આ અંતીમ

ખસકના ખેત.

નવ્ય કલ્પના કલ્પનાં માથાપરથી સાદી સરી પડતાં ગળામાં
પાંદરેલી માથાપર રાજની નજર પડી. (પૃષ્ઠ ૧૩૩)

મિલન છે ! હું ગળે ફાંસો ખાઈ પ્રાણ ત્યાગ કરું છું !
ચોરનું ભણું હોજો !”

ગોરાણીએ જોશીરાજને બહુ સમજવ્યા પણ તેઓ
પોતાના નિશ્ચલ નિશ્ચયથી તસુ પણ ડગ્યા નહીં !

પછી જોશીરાજ અંદરના ચોરડામાં જઈ-આડસર
સાથે દોરકું બાંધી-ગળે ફાંસો નાખી મરવાની તૈયારી
કરવા લાગ્યા ! તેમની પત્નિ પણ ગભરાઈ ગઈ હતી તેમાં
આપઘાત કરવાના સમાચાર સાંભળીને તો ગાંડી જેવી થઈ
ગઈ તેથી ડોહને મદદે આવવા બોલાવવા જવાની કે
જુમાજુમ કરવાની તેને શુદ્ધિ નહોતી ! તે તો સઘળો
વખત પતિને વિનવ્યા કરતી હતી અને જોશીરાજ ફાંસો
ખાવા લાગ્યા ત્યારે પણ તે તો તેમનેજ છાતીફાટ રૂદ્ધ
કરતી રોકવા પ્રયત્ન કરતી હતી પણ જોશીરાજ એમ
પત્નિનીના રોક્યા રોકાય એવા ક્યાં હતા ! તેઓ એક
પવિત્ર પુરુષ હતા અને તેથીજ આખરની ભઠ્ઠીમાં કુદી
પડતા હતા !

આ સમયે ઘરની પાછળ ઉભી સઘળી વાત સાંભળી
રહેલા મહારાજાએ વિચાર્યું કે “આહાહા ! મારી બીકે આ
નિર્દોષ-પવિત્ર બ્રાહ્મણ માત્ર આખરને ખાતર મરવાને
તૈયાર થયો છે ! ધન્ય છે એના અવતારને કે જેણે જીવન
કરતાં પણ આખરને વધારે વહાલી ગળી છે ! અરે ! પણ

એ વિચારવાનો વખત નથી ! ઝટ પહોંચું, નહીંતર એ ક્યાંક લટકી મરશે ! સારું થયું કે પરમાત્માએ મને પાછળ જવાની પ્રેરણા કરી; નહીંતર મહા અનર્થ થાત !”

જેશીરાજ ગળામાં ટૂંસો નાખી નીચે રાખેલ ખોખું ખેસવી લટકી મરવાની આશી પર હતાં ત્યાં રાગજી એકદમ દોડતા જઈ પહોંચ્યા અને તલવારને એકજ ઝપાટે અધવચેથી દોરકું કાપી નાખી જેશીરાજને બેટી પડ્યા !

પછી જેશીરાજને શાઆશી આપતાં મોતીની માળા પ્રેમશંકરે ચોરી જઈ ગુલાબને આપી હોવાની વાત અથથી ધતિ બુધી રાગજીએ કહી સંભળાવી.

ત્યાર પછી જેશીરાજને સાથે લઈ રાગજી બંગલે પધાર્યા અને તેજ વખતે પ્રેમશંકરને પકડી લાવવાનો પોલિસ સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ જનરલ પ્રસાદને તાકીદ કરી હુકમ કર્યો.

x   x   x   x

પ્રેમશંકરનો ત્રાસ વસ્તીને પણ બહુજ હતો; પરંતુ “ રાજજેશી ”નો દીકરો હોવાથી કોઈ તેને કંઈ કહી શકતું નહીં. ગામ લોકોની વહુ-દીકરીઓની તે આજ્ઞતાં મશ્કરી કરતો અને લાગ ફાવે તો લાજ લુટવામાં પણ પાછી પાતી ન કરતો.

x   x   x   x

મહારાજએ ગુલાબ પાસેથી પાછી લઇ લીધેલી માળા
જેશીરાજને પાછી આપતાં કહ્યું “ જેશીરાજ ! આપના
પુત્રના ત્રાસની હવે તો અવધિ થઇ છે—પ્રજાજનો બહુજ
પોકાર કરે છે—તેથી હવે તો તેને મારે સખત શીક્ષા
કરવીજ જોઇએ ! અધુરામાં પુરું વળી આ માળાની
ચોરીનું પણ તેના પર સાબીત તહોમત છે તેમ છતાં
જો.....(માથું ખંજવાળતાં ખંજવાળતાં) પચીસ હજાર
રૂપીઆ આ વખતે આપતા હો તો કપકો આપીને છોડી
મુકું ! ”

“ મહારાજ ! હવે તો કૃપા કરીને એ દુષ્ટને જીવન
પથ’તને માટે જલમાં પુરી દીઓ એજ ઉચીત છે ! તે
હવે સુધરે તેમ નથી તેમ ઘરમાંથી રૂપીઆ દરરોજ ચોરી
જઇને તે ગામમાં વખતો વખત ધીંગાણા કરીને વખતો
વખત તમોને હજારો રૂપીઆ અપાવીને એ બદમાશ, છોકરાએ
મને બાવો બનાવી મુક્યો છે ! આપને પચીસ હજાર તો શું
પણ પચીસસો રૂપીઆ આપવાની પણ મારામાં તાકાત નથી
રહી ! એને હવે છુટો રાખવાની જરૂરજ નથી અને આપ
છોડી મુકશો તો પણ અમારો પિતા—પુત્રનો સંબંધ હવે
ચાલુ રહેવાનો નથી, કારણ કે વઢેલ છોકરાએ કરવામાં બાકી
નથી રાખી ! એ તો ઈશ્વર કૃપાએ આપ વેળાસર આંવી
પહોંચ્યા નહીંતર મારા તો “ રામબોલો ભાઇ રામ ” થઇ

ગયા હોત ! ” જોશીરાજે રોતાં રોતાં જવાબ આપ્યો.

x x x x

માળાની ચોરીની વાત રાજજી પ્રેમશંકરના આપને કરશે એટલે તે તેને જરૂર ઘરમાંથી કાઢી મુકશે અને હવે તે મુકલીશ થઈ જશે તેથી હવે તેને લાત મારીને કાઢી મુકવામાંજ સાર છે ” એ પ્રમાણે વિચાર કરતી ગુલાબ ઘેર આવી પહોંચી.

x x x x

માળાની ચોરીની વાત રાજજી અને આપાના જાણવામાં આવી ગયેલ હોવાનું પ્રેમશંકર ગામમાંથી જાણી શક્યો. “ હવે આપા ઘરમાં ધાલશે નહિ ” એમ તે સમજી શક્યો. વિચાર સાગરમાં ડોલાં ખાતો તે ગુલાબને ઘેર ગયો તો માત્ર પૈસાની સગી-પુજારણ-ગુલાબે માણસો પાસે ધક્કા મરાવી-હડધુત કરી તેને હાંકી કાઢ્યો ! આ વખતે—

“ રંડી નહીં કિસીકી યાર, ઘર બાર લુંટાને વાલી ”

એ રહસ્યપૂર્ણ લીટી પ્રેમશંકરને યાદ આવી, પણ રાંડયા પછીનું હાપણુ શા કામનું ?

હવે તેને ગામમાં રહેવું સહી સલામત ન જણાયું તેથી તેણે બહારગામ ભાગી જવા માટે રેલ્વે સ્ટેશનનો રસ્તો લીધો.

x x x x

પોલીસે પ્રેમશંકરને ગામમાં ઘણા શોધ્યો પણ પતો ન લાગ્યો. આખરે તેઓ પણ રેલ્વેને પહોંચ્યા અને પ્રેમશંકરને પકડ્યો.

પોલીસે તેને રાજીબાંસે પાસે ખડો કર્યો એટલે તેઓએ તેને જાહેર પથ પર જોલમાં ગોંધી રાખવાનો હુકમ કર્યો.

કેટલોક સમય કષ્ટમય જીવન ગુજરી પાપાત્મા પ્રેમશંકર જોલમાંજ મરણને શરણ થયો—કહોંકે પોતાના પાપી જીવનનો હીસાબ આપવા યમરાજના દરબારમાં ગયો !

પૃથ્વીને લાર રૂપ આવા પાપાત્માઓનો નિર્વિલંબે નાશ થઈ જાય તો કયો દેશ રંડાય પડે એમ હતો ?

ચંદા

અથવા

હવસની પુનરણુ.

—:૦:—

જનનગરમાં રમણુલાલ શેઠની દુકાન શાહ ગણાતી
કાપડ લેવું હોય તો “ ચાલો રમણુલાલ શેઠની
દુકાને ” એજ ઉદ્ગાર સહુ કોઇના મુખમાંથી
બહાર પડતા.

શેઠનો દીકરો રસીકલાલ ન્યુટન હાઇસ્કુલમાં મેટ્રીકનો
અભ્યાસ કરતો હતો. (કહેને કે મુંડ મુંડાવતો હતો !)
રસીકની ઉડાઉવૃત્તિ તેના આપની જાણ બહાર નહોતી, પણ
એકના એક લાડકવાયા પુત્રને કંઈ કહેવાથી “ નવી વહુ ”
માફક રીસાશે એવા ભયે તેઓ તેને કંઈ કહેતા નહીં.

રસીક દિન પ્રતિદિન વધુને વધુ ઉડાઉ બનતો ગયો. આપ વાપરવા માટે પૈસા આપે તે ઊપરાંત જોઈએ તે ઘરમાં કે દુકાનમાંથી છુપી રીતે ઉઠાવી જઈને પણ મોજમજાદુ ઉડાવતો હતો.

રસીકના કલાસમાં નવનીત નામનો એક વિદ્યાર્થી હતો. તેની સાથે રસીકને ગાઢ મૈત્રિ સંબંધ બંધાયો હતો. નવનીત રસીકને પોતાને ઘેર લઈ જતો અને ત્યાં આનંદની છાંયે ઉડતો.

નવનીત દેખાવપરથી ગરીબ અને અને સાદો જણાતો હતો પણ અંદરબાને તેનું હૃદય હલકટ હતું. તે પૈસાનો અત્યંત લાલચુ હતો. પૈસા કેવી રીતે પડાવવા એનો એક માર્ગ પણ તેના હાથમાં આવી ગયો હતો.

નવનીતને ચંદા નામની એક બહેન હતી. તે બાઈને પણ માથે પછાડ્યા જેવી હતી. તે દુષ્ટા હતી પણ તેનું લાવણ્ય અપ્રતીમ હતું. બ્રહ્માજીએ તેને એવી તો સ્વરૂપવાન બનાવી હતી કે જગતનાં કંઈકે માનવીઓ તેને જોઈને ગાંઝ થઈ ગયા હતા—જતા હતા. તેને આટલી બધી સૌંદર્ય સંપન્ન બનાવવાથી તે દુનિયાનો દારૂ વાળશે એ વિચાર બ્રહ્માજીએ તેને ઘડતી વખતે નહિં કર્યો હોય એમ જરૂર માની શકાય !

ચંદાની ઉંમર વીસ વરસની હતી. તેની બરચુવાની ખીલી નીકળી હતી. તે વિવાહિતા હતી પણ પતિનું ઘર સાંધતી નહોતી. તે હમેશાં પહીઅરમાંજ રહેતી.

જેને જે વખતે જે વસ્તુની આવશ્યતા હોય તેને તે વિના ચાલેજ નહીં. કોઈને તાવ આવતો હોય તો જેમ ડોક્ટરની તપાસ આવશ્યકીય જણાય છે તેમ કામજવરના ખીડિતોને એ પીડાના નિવારણાર્થે યોગ્ય ઇલાજો લીધા સિવાય ચાલતું નથી. ચંદા બરબુવાવસ્થાએ પહોંચી હોવાથી તેને કામજવર હાડોહાડ આપ્યો હતો, એટલે તેના માટે તેણે યોગ્ય (?) પગલાં લેવા માંડ્યાં હતા.

આ બાબતમાં તેને નવનીત અત્યંત ઉપયોગી થઈ પડ્યો. નવનીતને સ્કુલમાં તેમજ શહેરમાં સેંકડો મિત્રો હતા. આ કામમાં પૈસાનો સારો તડકો પડે એમ હોવાથી તે જહેનનું સુપ્રત કામ અતિ ઉત્સાહભરે કરતો હતો. ચિકિત્સકો તરીકે નિત નવા નવા ડોક્ટરોને તે ઘેર લાવવા લાગ્યો. ડોક્ટર દર્દીને તપાસી જાય એટલે શી-ચાજ લીએ પણ ચંદાબાને તપાસવા જે ડોક્ટર સાહેબો આવતા હતા તે શી લેવાને બદલે સામો ટેકસ ચુકવી જતા હતા અને નવનીતને પણ સારી દક્ષિણા આપી જતા હતા.

પ્રિય પાઠકો ! આ દર્દી કેવા પ્રકારનો ? ડોક્ટર કઈ જાતના ? નવનીત આ શું કરી રહ્યો હતો ? એ સમજાવું આપજ સમજી લેજો !

હાલ રસીક અને નવનીત પરમ સ્નેહી બન્યા હતા અને નવનીતને ઘેર નિરંતર આનંદની ઓળો ઉડવા લાગી

હતી તેનું કારણ શું? એ હવે સમજાવવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી.

રસીકની ઉંમર સતર અઢાર વર્ષની હતી ચંદા વીસ વર્ષની હતી એટલે રસીક ચંદા કરતાં નાનો હતો તો પણ તે તેના રૂપ લાવણ્ય પર મોહી પડી પૈસાની અને શરીરની ખુબ્બારી કરી રહ્યો હતો. તે ધનવાનનો પુત્ર હતો એટલે જ્યાં સુધી તે આવે ત્યાં સુધી “કલાવંત” જાતની નાચિકાની માફક બીજા કોઇને નહીં લાવવા વિષેની સુચના ચંદાએ નવનીતને આપી દીધી હતી. રસીક હંમેશા નવનીતને ઘેર જતો અને ચંદાની સાથે ચમનબાજીમાં વખત વ્યતીત કરતો હતો.

નવનીત રસીકને ચંદા પાસે મૂકી નિરંતર બહાર ચાલ્યો જતો હતો—ચંદાનો બાપ રાજદરબારમાં નોકરી પર ગયેલ હોય અને તેની મા મૂઠકાયામાં ગુંથાયેલી હોય એટલે એકાંતમાં ચંદા અને રસીકને પ્રેમરસનું પાન કરવામાં બાધા આવતી નહોતી.

રસીકને તેનો બાપ પૈસા વાપરવા આપતો તે પુરા થતા નહીં. ચંદા નવનીત અને “વાદ્મીક આશ્રમ” ની કંઇક ચંદાએને રાજી રાખવા અને ચમનબાજી ઉડાવવા માટે પૈસાતો જોઇએજ એટલે તે ઘરમાં તેમજ દુકાનમાં જા મારતો: એ રીતે તે હજારો રૂપીઆ ઉપાડી ગયો અને કૂત્તા કરી નાખ્યા.

રસીકને ચંદા સમી રસીકાનો મેળાપ થયા પછી બહુતું ગમતું નહીં: પરંતુ આપાતી ઇચ્છાને માન આપી તે રકુલે જતો હતો. ત્યાં તે આઠે ઉઠે ઓટલા જેવું બહુતો હતો.

ઘરમાંથી તેમજ દુકાનમાંથી પૈસા ઉપડી જાય છે— ચોરાઈ જાય છે એ વાત કેટલા દિવસે રમણલાલ શેઠના જાણવામાં આવી. એક વખત તેજુરીમાં મોટું ગાળકું પડેલું જોઈ તેઓ ગભરાયા અને ત્યારથી ચોરને શોધી કાઢવાનો તેઓએ મક્કમ નિશ્ચય કર્યો. તેઓએ સાવચેતીથી તપાસ કરી તો પૈસા રસીક ચોરી જતો હોવાનું જાણી શકાયું. આટલા બધા પૈસા તે ક્યાં ઉડાવે છે અને તે શું કરે છે તેની માણસોદ્ધારા ખાનગી રીતે તપાસ કરાવી તો રસીક પાયમાલીને પંથે પડી ચૂક્યો હોવાનું જાણાયું. કેટલાક દિવસથી તેનું જાણવામાં ચિત નથી અને તે શરીરે કૃષ બનતો જાય છે એવું શેઠના ધ્યાનમાં હતું. તેઓ તે બાબતમાં પૂછતા તો “કંઈ નથી” એવો ટુંકો જવાબ મળી જતો.

“રસીક બ્યભિચારને વિપરિત પંથે ચડી ચૂક્યો છે— ચુડેલના ચક્કરમાં ફસાયો છે અને તેમાં નાણાનો દુરપયોગ કરી રહ્યા છે.” એમ શેઠના જાણવામાં આવતાં તેઓએ તેને માટે કંઈક માર્ગ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

“જે હવે તેને માટે વિચાર નહીં કરે તો તે બહુશે નહીં—નાણાંની ખરબાદી કરશે અને પુત્રને પતનને પંથેથી—

જાણ્યા છતાં-નહીં બચાવ્યાનો દોષ મારાપર આવશે અને તેથી પિતા તરીકેની મારી ફરજ ચૂક્યો કહેવાઈશ.” એમ વિચારી આખરે તેને મુંબઈની કૉલેજમાં વિદ્યાભ્યાસ માટે મોકલવાનું તેમણે નક્કી કર્યું.

એક દિવસ શેઠે રસીકને બોલાવી તેની ચાલચલગત વિષે કંઈપણ નહીં કહેતાં “તારે અભ્યાસ માટે મુંબઈ જવાનું છે.” એમ પરખાવી દીધું.

શેઠે આજ દિવસ સુધીમાં તેને કદિ દુલબ્ધો નહોતો એટલે મુંબઈ જાણવા જવાનું કહ્યું ત્યારે રસીકે આનાકાની કરવા માંડી પણ “બીલકુલ ગડબડ સડબડ નહીં ! તારે જવુંજ પડશે !” એમ જ્યારે કરડાકીથી શેઠે કહ્યું ત્યારે તેને પોતાની બદચાલ અને ફનાવૃત્તિની બાપને ખબર પડી ગઈ હોવી જોઈએ એવી ખાત્રી થતાં લાચારીએ આજ્ઞા માન્ય કરવી પડી.

ચંદાથી વિખુદું પડ્યું રસીકને અત્યંત વસમું થઈ પડ્યું પણ “આવી ભરાણા બેલી” જેવી સ્થિતિ થઈ હોવાથી તેમ કર્યા વિના ચાલે તેમ નહોતું. તે પોતાની પ્રિય ચંદાને રાજનગરમાં છોડી મુંબઈ તરફ પ્રયાણ કરી ગયો.

મુંબઈની કૉલેજના પ્રોફેસર સાથે રમણલાલ શેઠને ગાઠ સંબંધ હતો. તેઓએ રસીક મુંબઈ ગયો તે અગાઉ પ્રોફેસર સાહેબને પત્રદ્વારા સર્વ હકીકત જણાવી દીધી હતી.

શેઠની બલામણીથી પ્રોફેસરે રસીક ડિપર બરાબર દાખ રાખ્યો અને તેથી રસીક ત્યાં કોઈ ચંદાના સહવાસમાં આવવાને બાબતશાળી (!) થયો નહીં !

રસીકના જવાથી ચંદાને પશ્ચ દુઃખ તે થયું પરંતુ તે હવસની પુનરણે તો તાત્કાલિક નવનીતને બીજા કોઈ ઉલ્લુના સરદારને પકડી લાવવાની આજ્ઞા કરી દીધી એટલે તેનું દુઃખ તો નષ્ટ થઈ ગયું ! એ તો કહ્યું છે કે:—

जस्पति सार्द्धमन्येन पश्यं त्यन्यं सविभ्रम्

हृदये चितयं त्यन्य प्रियः को नाम योषिताम्

રાધા-રમણ

અથવા

કન્નેડાની કહાણી

જના પાંચ વાગ્યાનો સમય હતો. રાધા ગૃહ સાંકાયેથી પરવારી બની ઠનીને ફરવા જવા બહાર નીકળી. માર્ગમાં આડા આવતા મંદિરોએ દર્શન કરતી જતી તે સમુદ્ર કિનારે જઈ પહોંચી અને એક બેન્ચ પર જગ્યા લીધી. રાધાને હજી પા કલાક પણ નહીં થયેલ હોય ત્યાં આકાશમાં વરસાદ એકદમ ઘેરાયો અને જોત જોતામાં તો મુશળધાર વરસવો શરૂ થયો. સઘળા લોકો મોટરો અને ગાડીઓમાં બેસી નાસવા લાગ્યા. છત્રી સાથે નહોતી તેમ બાકુતી મોટર કે ગાડી પણ એકે નજરે પડતી નહોતી એટલે રાધા અકળાઈ. આખરે તે બીંબતી

સામેના રેસ્ટોરાના રવેશ નીચે જઈ ઉભી. કપડા ભીંજાઈ ગયા હતા તે ધરૂં રહી હતી. આ સમયે આ સ્થળે એક પણ મનુષ્ય જોવામાં આવતું ન હોતું. વરસતે વરસાદે ઘેર ફેવી રીતે પહોંચવું એ વિષે વિચાર કરતી તે ઉભી હતી ત્યાં એક મોટર રેસ્ટોરા પાસે આવી ઉભી. મોટરમાંથી એક યુવાન નીચે ઉતર્યો અને રાધા તરફ તાકી તાકીને જોતો રેસ્ટોરામાં ગયો. રાધાની નજર પણ તે યુવાન પર પડી ! બન્નેના નયનો એકત્રિત થયા !

“આ હા હા ! કેવું મનોહર સુખડું ? જાણે કામદેવ-નોજ અવતાર કેમ ન હોય ! દુષ્ટ માતા પિતાએ આવન વરસના બુદ્ધીઆ સાથે પરણાવી જીવતર ધુળ ક્યું તેનાં કરતાં આવા કોઈ નવયુવક સાથે મને પરણાવી હોત તો સંસાર સુખનો કેવો સરસ લ્હાવો મળત ? બુદ્ધ સાથે બાળકી-નો પનારો પાડતાં વિધાતાને પણ દયા કેમ નહીં આવી હોય ? ”

રાધા ઉપર પ્રમાણે મનમાં સંતાપ કરતી ઉભી હતી એટલામાં રેસ્ટોરામાં ગયેલો યુવક આગ્યો અને બીજી વખત રાધા તરફ જોતો જોતો મોટરમાં જઈ બેઠો. જેમ રાધાને તે યુવક પ્રત્યે મોહ ઉત્પન્ન થયો તેમ છેલ જખીલી રાધા ને જોઈ યુવક પણ ધાયલ થયો હતો.

યુવકે મનમાં વિચાર્યું કે “આ બાઈ વરસાદને લઈ આહીં ઉભી હોય એમ જણાય છે માટે ચાલને જીવ ! તેને

ઘેર જવાની ઇચ્છા હોય તો મોટરમાં આવવાનું કહું ! જે આવશે તો એ ઘડી એ મધુરી મુર્તિના દર્શનનો લાભ મળશે !”

યુવક ઉપર મુજબ વિચાર કરતો હતો ત્યાં તો રાધા મૂર્છાવશ થઈ જમીન પર પટકાઈ પડી. યુવક મોટરમાંથી એકદમ નીચે ઉતરી તેની પાસે ગયો અને તેને ઘેડી કરી. રાધા થોડીવારે શુદ્ધિમાં આવી ગઈ.

“ બાઈ, કોઈ કારણસર તમે અત્રે ઉભા હો તો ભલે; પરંતુ જે વરસાદને કારણે ઉભા હો તો તમારા ધરનું ‘ઢંકાણું’ મને જણાવશો એટલે હું આપને મારી મોટરદ્વારા તમારે ઘેર પહોંચાડી દઈશ !” યુવકે રાધાના રૂપ-રસનું પાન કરતાં કરતાં કહ્યું.

રાધાને યુવકની વાત પસંદ પડી. બન્ને મોટરમાં ચઢી એમાં યુવકે મોટર કુલરપીડમાં હાંકી મૂકી.

પોતાનું ઘર આવતાં યુવકે મોટર ઉભી રાખી કહ્યું
“ બાઈ, વરસાદને લઈ ઠંડી જણાય છે તેથી ઘરમાંથી ગરમ કોટ લઈને હમણાંજ આવું છું.”

“ અરે ! ના, ના, એટલી બધી તકલીફ લેવાની જરૂર નથી. હું થોડો સમય તમારે ઘેર રોકાઉં છું. વરસાદ રહી જશે એટલે ચાલી જઈશ.” રાધાએ યુવક સાથે

કેટલીક વાતચીત કરવાનો અવસર મળે એવા હેતુથી ઘરમાં આવવાની ઇચ્છા જણાવી.

“ ઘણીજ ખુશીથી ! આપનું જ ઘર સમજે ! આવો ઘરમાં. થોડા સમયમાં વરસાદ બંધ રહે તો ઠીક, નહીંતર હું મુકી જઈશ ! ” એમ કહી યુવક રાધાને અંદર લઈ ગયો. “ મારા પર આટલો બધો ઉપકાર કરનારનું નામ જાણવાને હજી સુધી હું ભાગ્યશાળી થઈ નથી તો જો આપને હરકત ન હોય તો જણાવવા કૃપા કરશો ! ”

“ મારું નામ “રમણચંદ્ર” મારા માબાપ નાનપણમાંજ ગુજરી ગયા છે. મારી ધર્મપત્નિ પણ છ માસ પહેલાં પ્લેગના પંજમાં સપડાઈ પરલોક ગયેલી છે. કુટુંબમાં માત્ર હું એકજ રહ્યો છું. હવે આપ આપનું શુભ નામ દર્શાવવાની દયા કરશો ? ”

“ આ અભાગિનીને લોકો “રાધા” નામથી બોલાવે છે. હું ઘણીજ દુઃખી છું. અને તે જણાવવા માટેજ આપના ગૃહમાં થોડો સમય રોકાવાનો વિચાર કર્યો છે. મારી હકીકત સાંભળવામાં આપને કશી અડચણ ન હોય તો કહું ! ”

“ બેલાશક કહો ! એમાં મને શું અડચણ હોઈ શકે ? ”

“ મારી ઉમ્મર અઢાર વર્ષની છે. મારા પતિની ઉમ્મર બાવન વર્ષની છે. મારા માતા પિતાએ રૂપીઆના

તેજમાં અંબઈ એ ખખડખજ ખોખાં સાથે મારે જીવન જોડતાં પહેલાં જરાપણ વિચાર કર્યો હોય એમ જણાતું નથી ! કારણ કે બુદ્ધિ સાથે પરણનાર બાળકીની કેવી સ્થિતિ હોય એ તો આપ પણ જાણી શકશો. મારે દુઃખ આથી તમે સમજી શક્યા હશે. આ આમાંથી ઉગરવાનો કોઈ ભાગ તમે મને બતાવી શકો એમ છે ?”

“તમારા પતિની હૈયાતી સુધી તો કંઈ પણ ન બની શકે; પરંતુ ત્યાર બાદ તમારી જ્ઞાતિના કોઈ યુવાન સાથે પુનર્લગ્ન કરી સુખી થઈ શકો ખરા !”

“જીંદગી ક્યારે પુરી થાય એ કહી શકાય નહીં- તેમ અમારી જ્ઞાતિમાં પુનર્લગ્ન કરવાની મનાઈ છે. જ્ઞાતિના કાયદાનો ભંગ કરનાર “જ્ઞાતિ-બહાર”ની સજાનો ભોગ થાય છે-એટલે ઉગરવાનો આરોજ નથી ! હાંય ! વિધાતા ! એમ કહી રાધાએ નિસાસો નાખ્યો.

“એમાં મુંઝાવા જેવું કંઈ નથી. તમારા પતિના મરણ પછી તમારામાં “બાપના કુવામાં છુટી મરનારી” જ્ઞાતિને તિલાંજલી આપી કોઈ સુસંસ્કારી યુવક સાથે “સીવીલ મેરેજ” કરવાની જાહેર હિંમત હોય તો તેમ કરી સુખી થવાની તમારા માટે બારી છે.” રમણે બીજા ભાગ બતાવ્યો.

“હાય ! પણ એ બધું મારાથી કેવી રીતે બની શકે ? પતિનું મરણ ક્યારે થાય એ કળી શકાય નહીં, પણ ધારો કે દૈવયોગે એમ બને તોપણ મારા જેવી અનાથ અબળાને સંગ્રહવાને કાણ તૈયાર થાય ?”

“એ વિષે નિશ્ચિંત રહો ! તમારા પતિ સો વર્ષ જીવે એમ હું તો ઇચ્છું છું, પરંતુ કાલાવધિએ જે વિપરિત બની જાય અને એ વખતે આપની ઇચ્છા “સીવીલ મેરેજ” કરવાની થશે તો હું ઘણા તૈયાર કરી આપીશ. નમારી દુઃખદ સ્થિતિ જોઈ મને દયા આવે છે. કદાચ આપ મને પસંદ કરશો તો હું પણ મારા બ્રાહ્મણપણાને “જેકો” ના ખાડામાં પધરાવી તે આખતમાં ત્યારે જરૂર વિચાર કરીશ.”

“મારા પતિના મરણ પછી મારી સાથે “સીવીલ મેરેજ” થી જોડવાને આપ અત્યારેજ પ્રતિજ્ઞાબદ્ધ થાવ છો ?”

“જો એવો વખત આવી લાગશે તો તમોને સુખી કરીને હું ઘણાજ ખુશ થઈશ !”

“બહુ સારું ! સમય આવ્યે વચન ફેરવશો નહીં. હવે વરસાદ બંધ પડ્યો છે અને સમય પણ ઘણો થઈ ગયો છે એટલે હું જઈશ. આપે લીધેલ તકલીફ બદલ ઉપકાર માનું છું.” એમ કહી રાધા પોતાને ઘેર જવા બહાર નીકળી.

રાધા ગયા પછી પણ તેની મનોહારિણી મૂર્તિ
રમણના હૃદયમાં રમી રહી હતી. રાધાનો વહેલો-મોડો પણ
સંયોગ થવાની આશાહરીમાં ગરકાવ થતો તે પલંગપર
પડ્યો અને અનેક પ્રકારના તક' વિતક' કરવા લાગ્યો.

x

x

x

x

“વોય માડી રે ! રાંડ ભુંડણુ રાત્રિ સમયે કાણુ જાણે
ક્યાં રઝળવા ગઇ હતી !”

રાધાનો પતિ મુકુંદરાય પલંગ પર પડ્યો પડ્યો
ઉપચુકત શબ્દો ઉચ્ચારી રહ્યો હતો ત્યાં રાધાએ ગૃહમાં
પ્રવેશ કર્યો અને પ્રવેશતાંજ પડકાર કર્યો “શું છે ? આજે
જરા બહાર ગઈ તેમાં બુમાબુમ શું કરવા માંડી છે ?
આજે નમારી પધરામણી વહેલી થશે એવી ખબર નહોતી
નહીંતર ન જાત !”

“પેટમાં દુઃખાવો ઉપડ્યો છે એટલેજ વહેલો
આવ્યો છું નહીંતર કામકાજ મેલીને વહેલું આવવા કાણુ
નવર છે ? હવે અત્યારે ક્યાં ગઇ હતી એ તો કહે ?”

“સાંજે મારી એક જાહેનપણીએ આવી ‘ગોલ્ડન
કુંપતી’ ની ‘સોળ વરસની સતિને સાઠ વરસનો પતિ’ ની
શીલમ જોવા આવવાનો અતિ આગ્રહ કર્યો એટલે તે જોવા
ગઇ હતી !”

“ડીક. અત્યારે મારે જમવું નથી, એક કપ ચા બનાવી આપ.”

રાધાએ ચા બનાવીને પતિદેવના પેટમાં પધરાવી.

x x x x

બીજે દિવસે મુકુંદરાય ગૃહની બહાર ગયા પછી રાધા પણ બહાર નીકળી અને “ડહાપણુ ડીસ્પેન્સરી” ના ડોક્ટર “લેલાગુ” ની મુલાકાત લીધી. તેની સાથે કેટલીક વાતચીત કર્યા પછી ડોક્ટરે દવાની એક શીશી આપી તે લઈ રાધા ઘેર આવી.

x x x x

એક દિવસ ચા પીતાં પીતાં મુકુંદરાયે કહ્યું “બહાલી. આજે ચા કડવી કેમ લાગે છે ?”

“એ તો તમારી તબીયત હાલ નરમ રહે છે એટલે મોઢું બગડેલ હશે ! અને તેથીજ એમ લાગતું હશે !”

+ + + +

રાધાએ દવા નાખીને ચા પાવી શરૂ કર્યા પછી તેના પતિને તેની અસર થવા લાગી, અને આખરે બીજાનાનું શરણુ પણ લીધું. આ પ્રમાણે એક માસ બીજાનું સેવ્યા પછી માંદગીએ ભયંકર સ્વરૂપ ધારણુ કર્યું અને એક સાંજે એકાએક તેનો આત્મા આ અસાર સંસાર છોડી

ગયો ! રાધાએ રો કકળ શરૂ કરી ! આડોશી-પાડોશી
બેળાં થયાં. સગા સંબંધીઓએ રાધાના પતિના ચેતનહીન
શરીરને સ્મશાને લઈ જઈ સળગાવી દીધું, રાધાના હસ્ત-
પરનો ચુડલો ભાંગી નાખ્યો, કપાળપરનો કુમકુમનો ચાંદલો
સદાને માટે ભૂંસી નાખ્યો અને તેને મસ્તકપર મુંડન
કરાવવાની આજ્ઞા કરી. રાધાએ સઘળું ક્યું પણ હિંદુ
સમાજના એ છેલ્લા રાક્ષસી રિવાજને તાએ થવાની સ્પષ્ટ
શબ્દોમાં ના પાડી. તેણે મુંડન ન કરાવ્યું.

+

+

+

+

રમણ આરામ પુરશી પર પડ્યો પડ્યો “મોજશોખ”
ના દીવાળી અંકને ઉથલાવી રહ્યા હતા ત્યાં કૃષ્ણ વસ્ત્ર
પરિધાના એક ખુબસુરત ચોરને દિવાનખાનામાં દાખલ થઈ
કહ્યું “કેમ, રમણચંદ્ર ! કંઈ ઝોળખાણ પડે છે ?”

રમણ કેટલોક સમય તો તે ચોરતના મુખ તરફ
એકાદસે જોઈ રહ્યો અને પછી બોલ્યો “ઓહોહો ! કાણ ?
રાધાબાઈ !”

“હા, હું એજ અભાગણી રાધા !”

“આવો, આવો ! ઘણા દીવસે દર્શન દીધા ?”

“હા ! અવસર આવ્યેજ આપને મળવાનો વિચાર
હતો એટલે આવી નહોતી ! કહો, આપણી ચાર માસ

પહેલાંની મુલાકાત સમયના આપના શબ્દો આપને યાદ છે ?”

“બરાબર યાદ છે ! એટલીવારમાં કંઈ ભુલી જાઉં ?”

“ત્યારે એ શબ્દોને સત્ય કરવાને તૈયાર છો ?”

“શું આપના સ્વામીનાથ સ્વર્ગમાં પહોંચી ગયા ?”
અને તેજ કારણે આપે કૃષ્ણ વસ્ત્રો ધારણ કરેલા છે ?”

“જી હા, મારા નાથ સ્વર્ગવાસી થયાને આજ દોઢ માસ વીતી પશુ ગયો છે ! આપના વચન પ્રમાણે મને આપની સહચરી બનાવી દુઃખ મુક્ત કરો ! અત્યારે આપ સમક્ષ એટલા માટેજ આવી છું !”

“બહુ સારું ! આપની એવીજ ઇચ્છા છે તો હું તેમ કરવાને તૈયાર છું !”

+ + + +

રાધાએ સગા સંબંધીઓ અને જ્ઞાતિ સાથેનો સંબંધ છોડી માત્ર એકજ વખત નજરે જોયેલા રમણ સાથે “સીવીલ મેરેજ” ની રૂએ જીવન જોડ્યું !

ભોળીયા બ્રાહ્મણ બીચારા રમણને શી ખબર કે આ વંઠેલ વાણીઆણીના હાથ ખુનથી રંગાયેલા હશે !

વિરહ-વેદના.

રાત્રિના બાર વાગ્યાનો સમય હતો. શગદ પૂણિંમાના પૂણ્યચંદ્રનો પ્રકાશ ભૂમંડળપર છવાઈ રહ્યો હતો. છાપાદિ સિવાયના સર્વ પક્ષિઓ પોતપોતાના માળાઓમાં ઘેર નિંદ્રા માં પડ્યા હતા. દિવસના દામકાળથી થાકી ગયેલા માનવીઓ પણ ઘેર નિંદ્રાદેવીને આધિન થઈ આરામ લઈ રહ્યા હતા. સર્વ ત્ર શાંતિનું સામ્રાજ્ય વ્યાપેલું હતું. કવચિત્ કવચિત્ નાના બાળકોનો રૂદનનો સ્વર, નિરાધાર પ્રાણીઓની બચકર ચીસો અને શહેર રક્ષણાથે રોકાયેલા પ્રહરીઓના પગરવથી શાન્તિનો ભંગ પણ થતો હતો.

આવા સમયે એક દ્વાવીસ વર્ષીય લાવણ્યમયી લલના અગાશીના મધ્ય ભાગમાં આરામ ખુરશીપર લમણે હાથ રાખી ઉદાસીન ચહેરે આડે પડખે પડી હતી. રાત્રીનો સમય હતો. એટલે એક તંગ ચોળા અને શ્વેત સાડી એ

એ વસ્ત્રોજ પહેરેલાં હતા. આજકાલ વિદેશીઓએ અનેક તરેહની બંગડીઓ બનાવી આય' રમણીઓને કાચના કકડાની પણ લગની લગાડી વેલીતુર બનાવી દઈ પોતાની બલિહારી પોકરાવી છે—એ ઝેકારલાંવેકીયાની બનાવટની તકલાદી પણ સુંદર જણાતી મશીન પોલીસની કોલન વોટર કલરની બંગડીઓથી કોમળાંગીના કોમળ હસ્ત શોભી રહ્યા હતા—ગોરી ગરદનમાં છેલ્લામાં છેલ્લી બપનું સુવર્ણ લાંકીટ લટકી રહ્યું હતું—શશિરશ્મિ તળેજ એઠેલ સુંદરીની ખુલ્લી ગરદનપર પડેલ સફેદ ચંદની જેવા મોતીની એક સેરની માળા તેણીની સૌંદર્યતામાં એર વધારો કરી રહી હતી. પવનની લહરીઓથી સાડીનો ફેટલોક બાગ તેણીના શરીરપરથી સરી પડ્યો હતો. વૃક્ષસ્થળનો ભાગ ચોળીને તોડી બહાર આવવાનો વ્યર્થ પ્રયત્ન કરી રહ્યા હોય એમ લાગતું હતું. વળી લાંબો કેશકલાપ પુરશીની બાજુમાં ચઢને અગાશીની હાને અડી રહ્યા હતા. ઇંદ્રલોકની અસરાઓને પણ શરમાવે એવું સુંદરીનું સૌંદર્ય હતું. શરદ પુનમની રાત્રિ હોવાથી ચંદ્ર પૂર્ણ પ્રકાશિત હતો. કોમળાંગીના કુદરતી સૌંદર્યમાં શશિકાન્તિનો ઉમેરો થતાં આરામ પુરશીપર જાણે રૂપનો એક દગલોજ પડ્યો હોય એમ આભાસ થતો હતો. અર્ધ રાત્રી સમયે આ તે કોઈ સ્વર્ગલોક કે ઇંદ્રલોકની અસરા મૃત્યુલોકાવલોકનાથે જુગલપર હિતરી આવી હશે કે શું એવો તેણીને પ્રથમવાર જોનારને

એક વખત તો આભાસ થયા વિના રહેજ નહિ ! સર્વાંગ સુંદર સુંદરીનો ચહેરો અત્યારે કંઈ અનિયુક્ત જણાતો હતો અને મુખ ચિન્હોપરથી તેણી અત્યારે કંઈક ગહન વિચારમાં અથવા તો દારણ દુઃખમાં હોય એમ સ્પષ્ટ જણાતું હતું. સામે મચ્છરદાનીથી અચ્છાદિત એક નવરંગીત પારણ પડ્યું હતું. પારણાની અંદર પતિ વિરહે ઝુરતી “વિમળા” તો વિસામે જ્વાલસોયો પુત્ર “નટવર” પોટેલો હતો. સામેના “Sleeping Room” સુવાના આરડામાં ટેબલપર ઝીણા દીવો ટગમગી રહ્યો હતો. વિમળા ખિન્ન હૃદયે નીચે મુજબના દુઃખદ હૃદયોદ્ગાર ટાઢી રહી હતી:—

“શું પ્રાણનાથ આ રંક દાસીને પરદેશ સીધાવ્યા પછી તદ્દન ભૂલી ગયા હશે ? આજ ત્રણ ત્રણ વર્ષ થયા આવ્યા પણ પતિદેવ મારી કે નટવરની સંભાળ લેવા પણ સ્વદેશમાં પાછા નથી આવ્યા ! મોહમયી મુંબઈ નગરીના એટલા બધા તે શું મોહપાશમાં બંધાયા હશે કે મુજ દીનને આટલા લાંબા સમય સુધી પણ દર્શનનો લાલ આપવા નહીં આવ્યા હોય ! જ્વાલી વિમળા ! હૃદયેશ્વરી રંભા ! પ્રાણેશ્વરી પ્રિયતમા ! ચિત્તચોર ચતુરા ! મનોહારિણી મેના ! વિગેરે પ્રેમભર્યા સંબોધનથી બોલાવી પ્રેમામૃતનું પાન કરાવનાર પ્રાણવલ્લભ શું આ હૃદયવલ્લભને વિસરી

ગયા હશે ? પતિ વિયોગિની પ્રેમદા પોતાના પ્રાણાધાર વિના
 કેવી દુઃખી થતી હશે એ વિચારો શું એમના હૃદયમાં નહીં
 આવતા હોય ? ના, ના, મારો જ્ઞાનમ્ એવો અરસિક તો
 નથીજ ! પ્રેમ એ શું ચીજ છે એ વિષેના અવરા પાડો
 પઢીને પ્રિયતમ પૂરેપૂરા પાવરધા થયેલા છે-પ્રેમશાસ્ત્રનો
 પૂણું અભ્યાસ કરી પ્રેમના પાકા પૂળ્નરી બનેલા છે ! ત્યારે
 પણ ત્રણ ત્રણ વર્ષ થયાં છતાં શા માટે નહીં આવતા
 હોય ? કાલ પરનારીના પ્યારમાં તો પ્રાણનાથ નહીં ફસી
 પડ્યા હોય ? અરે ! આ શું ? હું બોલું છું કે બકું છું ?
 એમ તો કદિ ન બને ! મારા પ્રાણ પ્રિયતમનો મને પૂણું
 લઈસો છે-પૂણું ખાત્રી છે ! તેઓ એ પાપને પંથે બૂલે
 ચૂકે પણ ચૂકે એ ન મૂતો ન મવિષ્યતિ ! મારા પવિત્ર
 પ્રાણાધાર માટે મારે આવી ખોટી શંકાઓ શા માટે કરવી
 જોઈએ ? મારો હૃદયનાથ મને પૂણું ચાહે છે-તે કદિ પર-
 નારીનો વિચાર સરખો પણ ન કરે ! આવી ખોટી શંકા-
 ઓને મારા હૃદયમાં સ્થાન આપીને તો હું પાપમાં પડું
 છું ! મારે એવા વિચાર કદિપણ ન કરવા જોઈએ ! ત્યારે
 કારણ શું હશે ? ખરેખર ! પુરૂષોના હૃદય પાપાણુવત્ હોવાનું
 કહેવામાં આવે છે એ ખરું હોવું જોઈએ, નહીંતર પોતાની
 પ્રિયાંગનાની સંભાળ શા માટે ન લીએ ? પતિ વિરહે પત્નિ
 નિશ્ચેદીન મુર્યા કરતી હશે એ જાણુતા હોવા છતાં શા માટે
 મુખ દશન કરાવવા જેટલી પણ દયા દિલમાં ન લાવે ?

પ્રાણેશ્વરના પ્રેમાળ પત્રો આવતા તે વાંચીને માઈ દુઃખી હૃદય કંઈક શાન્ત થતું પણ હાલમાં તો ત્રણ ચાર માસ થયા હૃદયેશ્વરનો પત્ર પણ નથી તેનું કારણ શું હશે ? અરેરે ! મારા નાથ કંઈ વિપત્તિમાં તો નહીં આવી પડ્યા હોય ? વેપારમાં કંઈ ખોટ તો નહીં ગઇ હોય ? અરે ! પણ અત્યારે માઈ મગજજ ઠેકાણે હોય એમ લાગતું નથી; કારણ કે સ્વામીનાથ તો શેરબજારમાં શેર દલાલ સ્યામલાલની ઓશીસમાં નોકરી કરે છે તો નોકરીમાં નુકશાન હોયજ ક્યાંથી ? ત્યારે પત્ર ન આવવાનું કારણ શું હશે ? આમાં હું તો કંઈ સમજી શકતી નથી. હવે તો હું બહુ મૂંઝાઉં છું. કામણુગારો કામદેવ હવે તો મને બહુ સતાવે છે !

“પતિ વિરહાગ્નિની જ્વાળા,

અરે ! મુંજ અંગ બાળે છે;

રતિ હૃદયેશ કામ સદા,

મને અતિશય સતાવે છે !

“હવે તો વહાલાનો પત્ર આવે અને પ્રાણ પ્રિતમ પધારી આ પ્રેમધેલી પ્રિયતમાને ઉગારે તો સાઈ; નહીંતર હવે મારાથી પતિ વિયોગ સહન થઇ શકવો મુશ્કેલ છે— પતિ વિરહ દુઃખે જુરી જુરીને હું મરી જમશ !”

પતિ વિષેના ઉપર મુજબ વિચારો કરતી પતિવ્રેલી
 પ્રેમદાને નિદ્રાદેવીએ લગલગ બે વાગ્યાને સુમારે પોતાના પંજમાં
 સપડાવી. સ્વામી વિદોણી સુંદરી સ્વામીની ઝંખના કરતી
 કરતી આરામ પુરશીપર નિદ્રાધીન થઈ ગઈ. “મનમાં
 પરણ્યા અને મનમાં રાંડ્યા” જેવા વિચારરૂપી ઘોડા દોડાવી
 -આખરે સુઝ ન પડવાથી-અતિ અકળાએલી-જ્ઞાલાના
 વિયોગે દુઃખ ભોગવતી-વરઘેલી વિમળાને શાન્તિની
 સામ્રાજી નિદ્રાદેવીએ ટુંક સમયને માટે તો દુઃખ
 મુક્ત કરી ! †

† “વરઘેલી વિમળા અથવા પ્રેમની પુતળી”

નામક હવે પછી પ્રકટ થનારા પુસ્તકનું પ્રથમ પ્રકરણ.

લેખક.

પરનારીનો પ્યાર

અથવા

યમલોકનું દ્વાર

પરનારીનો પ્યાર, સમજેને ખાંડા ધાર;
ન જશે એ માર્ગ લગાર, નહીંતર મળશે યમનું દ્વાર.

હા હા ! શું એની કાન્તિ ? જાણે પ્રકાશ
પૂર્ણ ચંદ્રમાં ! શું એની ચટકીલી ચાલ ?
જાણે ગજગામિની ! એની મારકણી
આંખ તો જાણે કુરંગવત્સની હરિકાષ
કેમ ન કરી રહી હોય ? એના અવયવોનો
મરોડ મોટા મોટા મુનીવરોના મનનું પણ આકર્ષણ
ક્યાં વિના નજ રહે ! ખરેખર, એ લાવણ્યમયી લલનાને
અભાંગ એ નવરે દહાડે વડી હોય એમ જણાય છે ! પણ

એ રમણી કોણ હશે ? એનો હૃદય-માલીક થવા કોણ ભાગ્યશાળી થયું હશે ? એ મનોહારિણી મૂર્તિ એ માફં ચિત્ત ચક્રોળે ચઢાવ્યું છે. આજ તો નહીં પણ આવતી કાલે એ યૌવન મદમસ્ત માલિની અત્રેથી પાછી ફરે ત્યારે માણસને દુકાન પર ખેસાડી એની પાછળ જર્ઝશ અને એ કોણ છે અને ક્યાં રહે છે તેની બનતી અવશ્ય તપાસ કરી આવીશ !'

એક સ્વરૂપવાન સુંદરીને રસ્તે ચાલી જતી જોતાંજ કામવશ થયેલો એક નવયુવક સ્વતતઃ મનમાં ઉપર મુગ્ધ બોલતો ગાદી તકીએ પડ્યો હતો. એ યુવક કોણ ?

*

*

*

મોહમયી નામે અજ્ઞામ રંગીલી નગરીમાં “ હવેલી શેડ ” પર ચંપકલાલ નામના એક માલેતુગ્ગર વણીક ગૃહસ્થની ઝવેરાતની દુકાન હતી. સિંહનગર રાજ્યના આ-મંત્રણથી રાજાને ત્યાં લગ્ન પ્રસંગ પર ઝવેરાત લઈને શેડ એ દિવસ પહેલાં ગયા હતા. શેડની ઝેરહાજરી દરમ્યાન ચિરંજીવી મનસુખલાલ દુકાનનો વહીવટ ચલાવતો હતો.

એક દિવસ સાંજના ચારેક વાગ્યાને સુમારે મનુ દુકાનમાં તકીઆને અટેલીને કંઈક વિચાર કરતો આરામથી ખેડો હતો. હાથમાં “ ૬૬૬ ” નંબરની સીગારેટ સળગી રહી હતી. ધોખીના ધોયેલાં કડકડતા કપડાં પહેરેલાં હતા.

કાંટે સૂવણુંનું ઘડીઆળ શોભી રહ્યું હતું. આંગળીએ પ-
હેરેલી હીરાની વીંટી અગારા મારી રહી હતી. મનુ દેખાવે
કુટરો અને રૂપાળો તો હતોજ તેમાં માથાનાં વાળનાં
અજળ તરેહથી પાડેલા પટીયાં કાન્તિમાં ઓર વધારો
કરતા હતા. વિચાર સાગરમાં ડુબેલો મનુ જેમ કોઇ માણસ
વિજળીને અંકારો થતાં ચમકી ઉઠે તેમ એકદમ ચમક્યો.

મનુ એકદમ કેમ ચમક્યો ? ચમકવાનું કારણ શું ?
એણે એવું તે શું જોયું ?

વ્હાલા વાંચક ? એ બધું જાણતાં પહેલાં મનો
હારિણી મૂર્તિના નયન કટાક્ષથી ધાયલ થઈને મનમાં
સ્વનતઃ ઉપર મુજબના શબ્દો બોલનાર-ગાદી તકીએ પડેલો
નવયુવક કોણ ? એ જાણવાની જરૂર છે. એ યુવક બીજો
કોઈ નહીં પણ એકદમ ચમકી ઉઠનાર મનુજ હતો.

હવે મનુને એકદમ ચમકી ઉઠવાનું કારણ અને તેણે
શું જોયું હશે એ આપ સહેલાઈથી સમજી શક્યા હશે.

દુકાન પાસેથી પસાર થયેલી એક સ્વર્ગલોકની સુંદરી
સમાન ખુબસુરત ઓરત પર વિપયાંધ મનુની નજર પડતાં
એકદમ ચમકી ઉઠી ઉપર મુજબના શબ્દો હજી તો મનમાં
બોલી રહ્યા હતા ત્યાં એજ રમણી દવેલીની દવા ખાઈ
આવી ત્યાંથીજ પાછી પસાર થઈ. મનુ ઉભો થઈ દુકાનના
ખાણા પાસે આવી તે મનહર મૂર્તિની પાછળ જોવા

લાગ્યો. હજી મનુની દુકાનથી થોડાં ડગલાંજ આગળ ચાલી હશે ત્યાં તો એ યૌવન મુઝા આગળ વધતી અટકી પડી અને પાછી ફરી મનુનીજ દુકાન પાસે આવી ઉભી. કાચના કપાટમાં મખમલની તરેહવાર પેટીઓમાં ગોઠવેલા તરેહ તરેહ જાતના દાગીના તે જોવા લાગી.

મનુએ ગાદી પર બેસતાં પૂછ્યું:—“એમાંનો કોણ દાગીનો ખરીદવાની આપની ઇચ્છા છે?”

આ પ્રશ્ન પૂછતી વખતે મનુની છાતીમાં ધબક ધબક ધબકારા થઈ રહ્યા હતા અને આંખો તો ચક્કર વક્કર થઈ રહી હતી. મનુ એ રૂપવંતી રમણીના મુખ સ્વરનો આસ્વાદ ચાખવા એટલો અધીરો થઈ ગયો હતો કે પોતાના પ્રશ્નનો તે શું જવાબ આપે છે એ સાંભળવા ઉત્સુક હૃદયે તેની તરફ એકીટશે જોઈ રહ્યો હતો.

“જી હા, આમાંની એકાદ બે ચીજો મને પસંદ પડી છે અને ખરીદવાનો વિચાર છે પરંતુ હાલ પૈસા સાથે નહીં હોવાથી બીજી કોઈ વખતે આવીશ અને જો તમે માલ લઈને અમારે ઘેર આવી શકો તો વળી મોટો ઉપકાર થશે; કારણ કે જો કીંમત વ્યાજબી જણાશે તો નાણા આપીને માલ તેજ વખતે ખરીદી લઈશું અને તેથી અત્રે બીજી વખત આવવાની અમારી તકલીફ પણ ઓછી થશે!” મનુના ચહેરાપરના હાવભાવનું સંપૂર્ણ અવલોકન કરી તે

ખલકના ખેલ.

સર્ગા સંખંધીચોએ . . . . . રાધાના હસ્તપરનો ચુડનો ભાંગી નાખ્યો.
કપાળપરનો કુમકુમનો ચાંદનો સદાને માટે ભુંગી નાખ્યો. (પૃષ્ઠ ૩૭)

ચતુર ચપળાએ મનુ તરફ એક નયન કઠાક્ષ ફેંકતાં ઘટતો જવાબ આપ્યો.

એ લલનાની બોલવાની છટા અને રૂપાની ઘંટડી જેવા સુમધુર સ્વરથી મનુ આભોજ બની ગયો.

મનુને તો એટલું જ જોઈતું હતું. આ તો લાવતું હતું અને વૈદ્યે બતાવ્યા જેવું થયું. પરમાત્માનો પાઠ માનતો મનુ બોલ્યો:-

“વાહ ! એમાં ઉપકાર શાનો ? અમારો વેપારજ એવો છે કે અમારે માલ બતાવવાને ગ્રાહકોને ઘેર જવું જોઈએ ! તમારે ત્યાં માલ લખને આવવામાં અમોને શું વાધો હોઈ શકે ? આપના ઘરનું ઠેકાણું આપી જાઓ એટલે તમો કહો તે વખતે જ દાગીનો તમોને પસંદ હોય તે લખને તમારે ઘેર હું જરૂર આવીશ. માલ તમોને પસંદ પડે અને પરવડે તોજ ખરીદજો. કીમત માટે તમારે બેસીકર રહેવું !”

“જો કે આમાંની બે ત્રણ ચીજો મને પસંદ આવી છે પણ હાલ તો આ માણેકના એરીંગની એક બેડીજ લખને આજે રાત્રિનાજ પધારજો. અમો દરિયા કીનારે “ચંદન મહાલ” માં પહેલે માળે છ નંબરની ખોલીમાં રહીએ છીએ.” પોતાનું ઠેકાણું આપતાં વખત અને શું માલ લખ આવવો તે તેણે જણાવ્યું.

“વાર, આપ પધારો, હું રાત્રે જરૂર આવીશ.”
મનુએ દુંકેથી પતાવ્યું.

તે રમણીના ગયા બાદ મનુ મલકાતો મનમાં બોલવા લાગ્યો “વાહ પ્રભુ ! તેં આજે મારા પર મોટો ઉપકાર કર્યો ! હું તેની પાછળ જમ-રખડી-રવળો તપાસ કરવાનો વિચાર કરતો હતો ત્યાં આપો આપ પતો લાગી ગયો અને આજેજ એ ચિત્તચોર ચાતુરીનો મેળાપ થવાનો મોકો અચાનક પ્રાપ્ત થઈ ગયો એ કંઈ મારા ઝોછા સદ્ભાગ્ય કહેવાય ? પણ અરે ! મારા જેવો મૂખ બીજો કોઈ હશે ? એનું નામ પૂછતાં તો ભૂલી ગયો ! ખેર ! કંઈ જરૂર નથી ! નંબરની ખાલા કહી છે એટલે હરકત નહીં આવે !”

મનુની સ્થિતિ અત્યારે અર્ધ દિવાના જેવી હતી. રાત્રિ પડવાને એ ત્રણ કલાક આડા હતા તે તેને એ ત્રણ વર્ષ જેટલા લાંબા જણાવા લાગ્યા. “ક્યારે રાત્રિ પડે અને એ સ્વર્ગની પરીને મળું !” એ એકજ વિચાર તેના દિલમાં ઘોળાયા કરતો હતો. તે એ ખુબસુરત નાજનીનના સૌન્દર્ય પર સાનભાન ખોઈ બેઠો હતો. સાંજ પડી એટલે એરીંગની બેડી સાથે લઈ ઝટ દુકાન વધાવી તે ઘેર જમવા ગયો. ઉદરપૂર્ણ કરીને તે પેલી રમણીને ઘેર જવા બહાર નીકળ્યો.

*

*

*

*

પેલી સુંદરી પણ ઘેર પહોંચ્યા પછી કામકાજ અને રાત્રિ ભાજનથી પરવારી ઝવેરીની રાહ જોતી આનંદમગ્ન

અહેરે આરામ ખુરશી પર પડી પડી નીચે પ્રમાણે ગણ-
ગણવા લાગી:—

“ શિકાર તો સારો હાથ આવ્યો છે ! મારા કાતીલ
ઝેરયુક્ત શર સરીખા નયન કટાક્ષ બાણે એ નવયુવકના
નાદાન હૃદયને ખરાબર વિંધ્યું છે ! કમળ બંધ થઇ જશે
તો વાયુ વિના મૃત્યુ થશે એમ જાણતાં છતાં સુગંધ ભોગી
ભ્રમર જેમ પ્રાણીની પરવા કર્યા વિના કમળ-પુષ્પમાં પૂરાઇ
જઇ પ્રાણ ખુએ છે તેમ મારા રૂપ પર થેલા બની-મારી
કપટ જળમાં ફસાઈ-આજ દિવસ સુધીમાં વિષય વાસનાની
પ્રાડમાંનાં ફીડા પાયમાલ થયા છે અને કંઈકે તો જન
પણ ગુમાવ્યા છે તો પછી આ ભર યુવાવસ્થાએ પહોંચેલા
છોકરાનું શું ગળું ? બસ ! એ માલદાર માનવીને સપાટામાં
આવતાં યથેચ્છ લુંટીશ અને જરૂર જણાશે તો તેનું ખુન
કરી પરલોકમાં પણ પહોંચાડી દઇશ !”

*

*

*

*

“ કેમ ! શું થાય છે ? આપની મુખ મુદ્રાપરથી તો
કોઈ મહારાજ્યને સર કરી મહારાજા બનવાના વિચારમાં
રમતા હો એવું અનુમાન થાય છે !” ઘરમાં એ જોખનવંતી
નાર સિવાય બીજા કોઈ જોવામાં નહીં આવતાં-એકાંત
જાણી-મનુ ઉપર મુજબ વિવેકહીન રમુજ ભાષામાં ટકોર
કરતો ખોલીમાં દાખલ થયો.

વિચાર માળામાં પરોવાયેલી પ્રેમદાને ઉપયુક્ત તોછડા શબ્દો કણુ સાથે આવી અથડાતાં ચમકીને આરામ ખુરશી પરથી ઉઠી સતિ સાવળીંગા જેવો ડોળ કરી કંપક કંકશ અવાજે બોલી:—

“ તમે વેપારી છો કે મુવાલી ? પરવાનગી મેળવ્યા વિના કોઇના ઘરમાં ઘુસી આવી—ભાષા પર કાણુ રાખ્યા વિના જેમ તેમ બોલી એક અળાણી ઓરતની મસ્કરી કરવી એ શું વેપારીના લક્ષણુ છે ? માલ દેવા જતાં સર્વ સ્થળે આમજ કરતા હશે નહીં ? એ તો ઠીક છે કે ઘરમાં બીજાં કોઈ હાજર નથી નહીંતર શું હાલત થાય ? બોલવે તો અહુજ શુરા પૂરા જણાવ છો ! ”

મનુના તો હોસકોસ ઉઠી ગયા. વિચાર કર્યા વિના આવેશમાં ને આવેશમાં બોલવાનું ભાન નહીં રહેતાં ભાંત જેવડી મોટી ભુલ થયેલી જણાઇ. તે બોંકો પડી ગયો અને નીચું જોઇ ઉભો રહ્યો. આખરે છાતીપર છીપ્પર રાખી—કંપક હીમત લાવી નમ્રપણે બોલ્યો:—

“ માફ કરો ! માનૂનિ, માફ કરો ! આપની વિચાર-માળાને તોડવાની મારે હાથે ઉતાવળથી થયેલી ભુલ કણુલ કંઈ છું અને તે બદલ માફી ચાહું છું ! પરવાનગી વિના ઘરમાં ઘુસી આવવાની ભગીરથ ભુલ પણ વગર આના-કાનીએ સ્વીકારું છું અને તેથી હવે આપ કહો તો જેવો આવ્યો છું તેવોને તેવો આ પળેજ પાછો ચાલ્યો જઉં ! ”

“ના, ના ! પાછા ચાલ્યા જવાની કંઈ જરૂર નથી ! મેં તમોને તેડાવેલ છે એટલેજ તમે આવ્યા છો ! દ્વારમાં દાખલ થતાં પહેલાં મારી રળ મેળવી હોત તો કંઈ નહોતું; પણ ખેર ! આપના પર મને ગુસ્સો નથી આવતો. તમોને જ્ઞેયા પછી મારા હૃદયમાં તમારીજ મૂર્તિ ધિરાજમાન થઈ હોય એવો મને લાસ થયા કરે છે અને એજ વિચારમાં હું બેઠી હતી ! આ સોફા પર બેસો ! શરૂઆતમાં મારાથી કંઈ વધારે પડતું બોલાયું હોય તો માફ લગાડશો નહીં ! હું હમણાં ચા બનાવીને લાવું છું; પછી આપણે સોદો કરીશું !” બાળ બગડી જશે જાણી સુંદરીએ મનુને સીસામાં ઉતારવાની શરૂઆત કરી.

“ચા બનાવવાની તકલીફ લેશો નહીં; કારણ કે આ કેટલાક લોકોને લાભકારી બલે જણાતી હોય પણ મને તો એ જેર સમાન થઈ પડી છે અને તેથી હવે હું નથી પીતો. ચા એ લુખને મારી નાખનારી વસ્તુ છે અને જઠરાગ્નિને મંદ પાડે છે; એનો પૂરતો અનુભવ મને થયેલો છે. એક વખત હું એ દિંદના આબાલ વૃધોની પરમ પૂજ્ય થઈ પડેલી દેવીનો ચુસ્ત બકત હતો. સવારમાં ગાદલામાં પડ્યો પડ્યો માન સહીત એ દેવી (ચા) ની પધરામણી ઉદર-મંદિરમાં કરે ત્યારે તો બીજાનામાંથી ઉભું થવાય અને આખા દિવસમાં તો કેટલા પ્યાલા ઉદર-કુંડમાં સ્વાહ સ્વાહા થઈ જતા હશે એનો હિસાબજ નહીં !

એ પણ એક વખત હતો અને પૂણું અનુભવને અંતે એ દેવીને રજા દેવી પડી છે અને હવે તો એને દુરથીજ નમસ્કાર કરું છું એ પણ વખત છે !”-“ ટી-બોયકોટ” પર ભાષણ આપવાને જાણે ભાઈ સાહેબની પધરામણી કેમ થઈ ન હોય એમ ચાની ના કહેવામાં સોફા પર જગ્યા લેતાં મનુભાઈએ લાંબુ લચક લેકચર કરી નાખ્યું.

“વાર, જ્યારે ચા નથી પીતા ત્યારે આપના વાસ્તે દુધ લાવું છું. અમોને તો એ ચુડેલનો વળગાડ એવો વળગ્યો છે કે જ્યાં સુધી એનું નામ નિશ્ચાન નાણુદ નહીં થાય ત્યાં સુધી ખુદ પરમાત્મા પણ અમોને એ વળગાડ-માંથી મુક્ત કરવા ધારે તો તે પણ અસમર્થજ નીવડવા સંભવ ખરો !” ચા દેવીના હળાહળ ભક્તાણીએ ચાનો મેલડી માતા જેવો વળગાડ વણ્યો.

“એટલી બધી તકલીફ ઉઠાવવાની કંઈ જરૂર નથી !” મનુએ વાત ટુંકી કરવાના ઈરાદાથી લાંબુ લેકચર બંધ કરી વિનયદર્શક બે શબ્દોમાંજ હવે પતાવી ગર્ભિત રીતે દુધની અનુમતિ આપી.

દુધ તૈયાર થતાં એ કામળાંગીના કામળ કરે દુધનો કપ મનુના હાથમાં આપ્યો. બદામ, પિસ્તા, એલચી, કેશર વિગેરે મસાલાવાળું કહેલું દુધ પીતાં મનુનું કહેલું ડગી ગયું ! તેને આજ પોતાનું જીવન સાદૃશ્ય થયેલું જણાયું !

મૃગલોચનીના મૃદુહસ્તે યનાવેલું પાનનું ખીડું સ્વીકારી ઉપકાર માન્યો. બન્નેએ દુધ-ચા અને મુખવાસને ઇન્સાફ આપ્યા પછી મનુએ ખીરસામાંથી એરીંગની નાળુક ડબી કાઢી કંઈક રિમતવદને કહ્યું:—

“લ્યો, જુઓ ! આ આપે મંગાવેલ એરીંગની જોડી ! પસંદ હોય તો પછી કીંમત નક્કી કરીએ !” એમ કહેતાં એરીંગની જોડી એ મદલરી માનુનિના કર કમળમાં મૂકી.

“એ તો મને પસંદ પડેલ છે ત્યારેજ મંગાવેલ છે , માટે હવે તો કીંમતજ નક્કી કરો !”

“ એ તો ઠીક, પણ તમારા ઘરમાં તમારા સિવાય ખીજું કોઈ કેમ દેખાતું નથી ? તમારા પતિ ક્યારે આવશે ? આપને એરીંગ પસંદ છે તો રાખી લીઓ. થોડા વખતમાં તેઓ આવે તો ભલે નહીંતર આવતી કાલે દુકાને મોકલજો એટલે અમે કીંમત સમજી લઈશું.” ઘરમાં કોણુ છે—કોણુ નથી એ જાણવાના હેતુથી મનુએ ધીમેથી વાત મૂકી.

“મારા સૌભાગ્યના સંગાર થોડા દિવસ પહેલાં સ્વર્ગમાં સીધાવ્યા છે ! ઘરમાં ખીજું કોઈ છે નહીં ! કીંમત મારેજ સમજવાની છે માટે અત્યારેજ નક્કી કરી નાખો !” રમણીએ દુઃખાયેલા હૃદય જેવા હાવભાવથી કહ્યું.

“વાર, ત્યારે તો ગૃહકાય’ અને કંઈ ખરીદવાનું હોય તેમાં તમારા સ્નેહી-સંબંધીની સલાહ-સહાયતા તમારે લેવી ઘટે. એ તો બધું ઠીક, પરંતુ અત્યાર સુધી હું આપનું શુભ નામ જાણવાને ભાગ્યશાળી થયો નથી અને મેં નામ પણ નહીં પૂછવાની ભુલ પણ કરી છે એમ હવે મને જણાય છે તો આપને કંઈ હરકત ન હોય તો આપનું નામ જણાવવા કૃપા કરશો !” મનુએ નવીન બુદ્ધિ સાથે નામ જાણવાની જાણસા દર્શાવી.

“મારે કાંઈ નજીકના સગા-સંબંધી છે નહીં અને કાંઈ છે તે મારે કામ આવે એવા નથી ! વાત વાતમાં બહાલાઓજ વેરી થઈ એસે છે એ આપ જાણતા હશે ! કાંઈ શુદ્ધ (!) હૃદયનો સ્નેહીજન મળી આવશે તો ઠીક છે નહીંતર એકલી-અટલી દુઃખ દિવસો નિર્ગમન કરીશ ! આજે બપોરે મેં આપને જોયા છે ત્યારથી મારું ચિત્ત આપનામાં ચોંટયું છે ! મુજ અનાથને આપ સહાયભુત થશે તો આપનો ઉપકાર માનીશ ! હું ધારું છું કે આપનું દરિયાવ દિલ મારી માગણીનો સ્વીકાર કરવામાં કંજુસ તો નહીંજ બને ! મારું નામ વેલાંબાઈ છે.” મનુને લટ બનાવવા શબ્દજ્ઞ પાથરી એક ભગ્નહૃદયા રમણી જેવો ડોળ કરી તેણે પોતાનું નામ જણાવતાં અશ્રુભરી આંખે મોરો માર્યો.

બહાલા વાંચક ! હવે આપણે પણ એ રમણીને “વેલાં” ના નામથીજ સંબોધીશું.

મનુને તો એટલુંજ જોઇતું હતું. વેલાંની માગણીનો તે સ્વીકાર કરવા જતો હતો પણ વેલાંના નયન કટાક્ષનું કારમું બાણ લાગતાં તેનું હૃદય ત્રાયલ થયું હોવાથી કામ-દેવની પીડાએ મૂર્છિત બનતાં લાંબા તૂટયા શબ્દો તેના મુખમાંથી બહાર આવ્યા “વે.....લાં.....તા.....
.....રે.....રે.....રે.....ક.....રે.....
કકક.....તે.....ધે.....લાં.”

“આ ખાનદાનનો નખીરો મારા રૂપ પર ઘેલો બન્યો છે. તે એશુદ્ધ બન્યો છે એ કાંઈ જાણુશે તો વળી નવીન પીડા જગશે.” એવી બીક વેલાંએ ઝટપટ ખોલીનું આરણ્ય બંધ કરી દીધું અને એક ગાદલું બીછાવી તે પર મનુને સુવડાવી તેનું માથું પોતાના ખોળામાં રાખી તે એક હાથે માથું દાબવા અને બીજા હાથે પંખાવતી પવન નાખવા લાગી. પવનના પ્રભાવે મનુ શુદ્ધિમાં આવવા લાગ્યો અને પોતાના કપાળ પર વેલાંનો કામળ કર ફરી રહ્યો છે જાણી તે બોલ્યો “વેલાં ! તું આટલી બધી તકલીફ ન લે ! તારા કામળ કરનો સ્પર્શ મારા કપાળે થતાં આજે હું મને પરમ બ્રહ્મશાળી થયેલો સમજું છું ! હું આનો બદલો કેવી રીતે વાળી શકીશ ? વેલાં ! તારી

માગણી હું કબુલ રાખું છું ! હું જરૂર તારો સહાયક
બનીશ !”

“બહાલા ! હું મારી ફરજથી વિશેષ કંઈ નથી
કરતી ! આપ શાંત થાવ !” સમયસૂચક વેલાં છેલ્લે
પાટલે બેસી ગઈ.

“બહાલા” શબ્દે મનુને ચક્રમ બનાવી દીધો. તે બેઠો
થયો અને બોલ્યો “વેલાં ! તું મને “બહાલા” શબ્દથી
શા માટે સંબોધે છે ? એ શબ્દ આજને માટેજ છે કે
સદાને માટે ? જો સદાને માટે એ શબ્દ સંબોધી મને
બહાલો કરવા માગતી હો તો વેલાં ! જરૂર બાળુજે કે આ
મનસુખ પણ સદાને માટે તારોજ છે ! પણ વેલાં ! તું
મને “બહાલો” કહે ત્યારે તને “બહાલી” કહેવાનો મને
હક્ક ખરો કે નહીં ?”

“જરૂર ! બહાલા મનસુખ ! “બહાલી” કહેવાનો હક્ક
તમને શા માટે નહીં ? પણ આ દાસીને સદાને
માટે બહાલીજ રાખવા કૃપા કરશે !” વેલાંએ
“બહાલી” કહેવાની સદર પરવાનગી આપતાં મનુને
રાજી કર્યો.

“વાર, બહાલી ! આજે તો મોડું થયું છે એટલે હવે
હું જઈશ. અને આવતી કાલે આવીશ. એરોંગ તારી પાસે
બાલે રહ્યાં, એ તને બેટ !” મનુએ જતાં જતાં કહ્યું.

પણ પાછળથી “ઉભા રહો !” એ શબ્દો સાંભળવામાં આવતાં ઉભો રહ્યો, વેલાં તેની પાસે ગઈ અને તેને વળગી પડી એટલે મનુએ વેલાંના ગુલાબી ગાલપર ચુંબનનો વરસાદ વરસાવ્યો.

વેલાં જુદી પડતાં બોલી: “લ્યો ! આ તો ભેટ આપીને જરાએ વાર નહીં રહેતાં સામી પણ વગર આપી ભેટ તમોએ લઈ લીધી ! જો એમજ કરવું હોતું તો ભેટ નહોતી આપવી !”

“અરે વાહ ! આ તો “ચોર કાટવાળને દડો” એવું તું કરે છે ! આજની ખુશ્ખાલીમાં મેં તને ભેટ આપી એટલે તારે પણ મને કંઈક ભેટ આપવી જોઈએ; પણ હું તો જતો હતો ત્યાં તેં મને ઉભો રાખી બાથમાં લીધો એટલે આજની ખુશ્ખાલીની તારી પાસે મારી બાકી લેણી રહી જતી ભેટના બોજમાંથી તને મુક્ત કરવાના ધરાદાયી મેં મને મનપસંદ ભેટ લઈ લીધી એમાં ખોટું શું કયું ?” મનુએ રૂઆબમાં જવાબ આપતાં જવાની રજા માંગી.

“હાલા મનસુખ ! આવતી કાલે જરૂર આવજો હો ! આપનું નામ મન-સુખ છે તો મને પણ મન-સુખી બનાવજો !” વેલાંએ રજા આપતાં કહ્યું.

“જરૂર આવીશ !” એમ કહી મનુ ચાલતો થયો.

*

*

*

*

બીજે દિવસે મનુએ દુકાને જઈ પોતાના પ્રાઇવેટ ખીરસા ખચના પૈસામાંથી એરીંગની કીંમત જેટલા રૂપીઆ દુકાનની કેશ બોક્સમાં નાખી દીધા. મનુનું ચિત્ત હવે વેપારમાં બીલકુલ પરોવાતું નહોતું. વેલાંની વાગ્ગળમાં તે બરોબર ફસાયો હતો. તે પોતાને નંદનવનવાસીઓથી પણ વિશેષ સુખી માનવા લાગ્યો હતો. તે આખો દિવસ વેલાંના નામનીજ માળા જપતો હતો. આજે પણ તે વેલાં પાસે રાત્રે ગયો.

*

*

*

*

વેલાં અને મનુનો પ્રેમ સંબંધ જોડાયારને ત્રીજે દહાડે સિંહનગરથી ચંપકલાલ શેઠ આવી ગયા, પિતાશ્રીના આગમનથી મનુ વિશેષ છુટો થયો. હવે તે તે કવચિત્ કવચિત્ વેલાંને ઘેર દિવસે પણ જવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે વેલાં અને મનુએ થોડા દિવસ અમનચમનમાં નિવિધને પસાર કર્યા. દરમ્યાન વેલાંએ મનુને હુંટી શકાય તેટલો હુંટ્યો. મનુ ભોજો પણ કામાંધ હતો. વેલાંને રાજી રાખવા તે જે કંઈ માગતી તે તે વગર આનાકાનીએ આપતો હતો.

વેલાં એક દુષ્ટ સ્ત્રી હતી. તેનું હૃદય રાક્ષસી હતું. તેણે આજ દિવસ સુધીમાં ઘણાએને પરલોકમાં મોકલી આપ્યા હતા. મનુના હાથમાંની હીરાની વીંટીની માંગણી તેણે બે ચાર વખત કરી હતી; પણ તે કીંમતી હોવાથી મનુએ આપી નહોતી. આજે એ નરઘાતકી નારીની

દાનત બગડી હતી. મનુ રાત્રે આવે ત્યારે આજે પણ વીંટીની માંગણીનો અસ્વીકાર કરે તો તે બિચારા મનુનું ખુન કરી એ વીંટી મેળવવાનો એ પિશાચિની વેલાંએ દ્રઢ સંકલ્પ કરી રાખ્યો હતો.

* * * *

આજની અર્ધ રાત્રી વેલાંને ત્યાં આનંદમાં ગાળવાની ઇચ્છાથી “આજે હું નાટક જોવા જવાનો છું તેથી એ વાગ્યે આવીશ.” એમ પોતાને ઘેર કહીને મનુ વેલાંને ત્યાં આવ્યો. કલાક એ કલાક વાતચીત અને રમત ગમ્મતમાં ગાળ્યા બાદ વેલાંએ મનુ પાસે વીંટીની માંગણી કરી એટલે ‘મનુએ કહ્યું:—

“બહાલી, આજ દિવસ સુધીમાં મેં તને વીંટી સિવાય કોઈપણ ચીજની ના પાડી નથી. મારી આ વીંટીની તોં એ ત્રણ વખત માંગણી કરી છે અને તે આપવાની મેં તને સ્પષ્ટ ના પાડી છે તો પણ તું ફરીથી એની એ માંગણી કરે છે; પરંતુ લાચાર છું કે એ વીંટી હું આપી શકીશ નહીં, કારણ કે તે બહુ જ કીંમતી છે—તેની કીંમત છ હજાર રૂપિયા છે અને મારા પિતાશ્રી દરરોજ સાંજ સવાર તેની મારા હાથમાં તપાસ કરે છે. માટે એ વીંટીની વાત તો મૂકીજ દે !”

મનુ વીંટી કોઈપણ ઉપાયે આપશે નહીં એમ જાણી વેલાં છણકા કરીને બોલી “કે એ તો અમારા જોવી

ભોળા દિલની ભામિનીઓજ હૈયા કુટી હોય છે કે તમારા જેવા પુરૂષોના ભમાવ્યાથી ભમી જઈ પવિત્ર શિયળમાં પૂજો મૂકીએ છીએ ! વીંટી નજ આપો તો ખેર ! તમારી પાસે અમારું જોર તો થોડુંજ ચાલે તેમ છે !”

વેલાંના શબ્દો મનુના હૃદયમાં તિક્ષણ તિર સમાન ભોંકાયા પણ તેનો કંઈ ઉપાય નહોતો-તે વીંટી આપી શકે એમ હતોજ નહીં.

આખરે બંને જણુ બાર વાગ્યાને સુમારે એક પલ-ગપર સુધ ગયા. મનુને ઘસઘસાટ ઉંઘ આવી ગઈ. તેને ભર નિંદ્રામાં જોઈ વેલાં પલંગપરથી નીચે ઉતરી ને તેની સામે ટગર ટગર જોતી ઉભી, અત્યારે વેલાંનો ચહેરો ભયંકર દીસતો હતો. તેણે ચંડીકા સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું ! કેટલોક સમય મનુની સામે જોઈ રહ્યા પછી તે ચાંડાલિની મનમાં બબડવા લાગી: “બસ ! ખુન ! યમસદનમાં પહોંચ્યા-ડ્યા વિના છુટકો નથી ! આ કરપીણુ કરે અનેકના જીવ લીધા છે તો સાથે આ એક વધારે ! હવે શા માટે વિલંબ કરવો જોઈએ ? વળી કાંઈ બીજા ભોળા દિલના છેલ્લ અટાઉને મારી ઈદ્રજાળમાં પ્રસાવી લઈશ !”

આહાહા ! પિશાચ હૃદયની રમણીઓ કરપીણુમાં કરપીણુ કૃત્યો કરતાં પણ શું જરાએ નહીં ડરતી હોય ? વેલાં જેવી ભયંકર સ્ત્રીઓ રમણી કહેવાય કે રાક્ષસિ ?

વેલાંએ તુરતજ કબાટમાંથી કાચની એ શીશીઓ કાઢી. તેમાંની એક બેશુદ્ધિની દવાની અને બીજી કાતીલ ઝેરની હતી. પ્રથમ બેશુદ્ધિની દવા સુંઘાડી મનુના મોઢામાં નર હત્યારી વેલાંએ થોડું ઝેર રેડી દીધું !

અસ, થયું ! અફસોસ ! નીચ નારીના ફંદામાં ફસા-
યેલા બોળા દિલના મનુનો જીવ આ ફાની દુનિયા છોડી
ગયો ! પરનારીના પ્યારમાં પડેલા મનુનું વગર મોતે મોત
થયું ! તેનો આત્મા પરમાત્માના ધામમાં પહોંચી ગયો.

“ અરે ! જો લાશને અત્યારેજ જલ્દી ઠેકાણે નહીં પાડું
તો સવારે મારે મુશ્કેલીમાં આવી પડવું પડશે !” વિક્રાળ
દિલની વેલાંને લાશ ઠેકાણે પાડવાની ચિંતા થવા લાગી.
તે કાળમુખીને હાથે આજ સુધીમાં ઘણા ખુન થઈ ગયા
હતા, એટલે તેણે તુરત લાશને ઠેકાણે પાડવાની તજવીજ
કરવા માંડી. મનુના હાથમાંથી તેણે વીંટી કાઢી લીધી-કાટ,
અમીશ, જાકીટનાં સૂવણનાં બટન તથા ખીરસામાં જે
કંઈ હતું તે કાઢી લઈ, કપડાં પર ગ્લાસલેટ તેલ છાંટી
તેજ વખતે ખાળે સળગાવી દીધા. રસ્તાપરથી એક મોટો
પથર લઈ મનુની લાશ સાથે દોરડા વતી મજબુતીથી
બાંધ્યો. આ વખતે રાત્રીના બે વાગ્યાનો સુમાર હતો.
અંધારી રાત હતી. તેણે બારીમાંથી ડોકું બહાર કાઢી
લાંબે સુધી ચોતરફ નજર ફેરવી તો સૂતકાર જણાયું.

અંગલામાં કોઈ જગતું નહોતું. અંગલાનો રખેવાળ પણ ભર નિદ્રામાં હતો. અંગલાના મુખ્ય દ્વારના તાળાને લાચુ થાય એવી એક ચાવી વેલાં પાસે હંમેશા તૈયારજ રહેતી અને પથર લેવા જતી વખતે રખેવાળને અદ્ય પ્રમાણમાં બેશુદ્ધિની દવા સુંઘાડી બેભાન કરી દીધો હતો. એ કહેવાની ભાગ્યેજ જરૂર છે. લાશને પહેલે માળેથી નીચે ઉતારી જઈ-અંગલાનું મુખ્ય દ્વાર આસ્તેથી ઉઘાડી તે બહાર નીકળી ગઈ. “ચંદન મહાલ” ની સામેજ દરિયો હતો. દરિયો અત્યારે ઘુઘવાયા કરતો હતો. વેલાંએ દરિયા કિનારે જઈ લાશને તેમાં પધરાવી દીધી. પથર બાંધેલો હતો એટલે લાશ તળીએ બેસી ગઈ. મનુ દરિયાના પેટમાં સદાને માટે સમાય ગયો સૂઈ ગયો ! લાશને દરિયાના મોઝાં કંઈ બાબતુ ઘસડી ગયાં હશે એ પરમાત્મા બાણે ! વેલાં તુરત પાછી ફરી : અંગલાનું મુખ્ય દ્વાર જેમનું તેમ બંધ કરી પોતાની ઓરડીમાં જઈ પલંગ પર તે નિરાંતે સૂઈ ગઈ !

વિષયાંદ્ર બની-પરનારીના પ્યારમાં પડનારાઓ માટે આ અંતિમ અંજનમ !

*

*

*

*

સવાર સુધી મનુ ઘેર નહીં આવવાથી તેના માઆપને ચિંતા થવા લાગી. તપાસ માટે ચોતરફ માણસો દોડાવ્યા - પોલીસને બબર આપી, પરંતુ સાંજ સુધી કંઈ પતો ન

મલકના મલ.

જો એમજ કર્યુ હવે તો બિર ન હોતી આપવી ! (પૃષ્ઠ ૫૯)

લાગ્યો ! પ-તો ક્યાંથી લાગે ? મનુ આ દુનિયામાં હોય તો
 પ-તો લાગે ને ? તેણે તો એક નીચ નારીનો ભોગ થઈ
 પડી સમુદ્રને તળીએ શાશ્વત શાન્તિ મેળવી હતી ! એ
 દિવસ સુધી કંઈ પ-તો નહીં લાગતાં તેના માથાપ રડી
 -કુટીને બેસી રહ્યા ! કાંઈ તેની પાછળ ગયું નહીં ! મનુને
 વેલાનો વળગાડ હતો અને તેને ત્યાં તે જતો હતો એ
 કાંઈના પશુ જાણવામાં નહોતું. મહીનાઓ સુધી પોલીસ
 મારફત તપાસ ચાલુ રખાવી-હજારો રૂપિયાનો ખર્ચ કર્યો,
 પણ પ-તો નહીં જ લાગવાથી આખરે તપાસ બંધ કરાવી.

* * * *

પરનારીનો પ્યાર પાયમાલીનું મૂળ છે ! અનેક ભોળા
 હૃદયના કામાંઠ કુતરાઓ વેલાં જેવી શયતાનજાદીઓના
 સાણસામાં સપડાઈ પાયમાલ-નાશ થયા છે-થાય છે !

કો'ની બૈરી ? (સચ્ચીત્ર.)

અજાયબી ભરેલા અનેક પ્રસંગોથી ભરપૂર
 મહાન ડીટકટીવ નોવેલ.

ડીટકટીવ બરટનની ચાલાકી-વરડનની નાસભાગ, જોન
 હેરીકની અજાયબ શક્તી-અનેક બનાવોથી ભરપૂર.
 ૨૫૦ પાનાં, ગ્લેઝ પેપર, પાકું અપ-હુ-ડેટ બાઈડીંગ.

કી. રૂ. ૨, પોસ્ટેજ છ આના.

આજના જોગી.

અથવા

કલ્યાણના ભોગી

અહંકારના અવતાર લંકાધિપતિ રાવણના
 અમૃત્યુ પછી અહંકારનો જંગી દમલો
 અલ્પજ્ઞના મુખ સન્મુખ આવી પડતાં
 તેઓને ચિંતા થવા લાગી કે “હવે આનું કરવું શું ?”
 આખરે તેનો ઉપયોગ કરી શકે એવા મૃત્યુ લોકવાસીઓમાં
 જરા જરા તેને મોકલી આપ્યો. છેવટ એક નાનો વિભાગ
 રહ્યો તેના ઝાઝા વિભાગ નહીં કરતાં બેજ વિભાગ કર્યા.
 તેમાંનો એક વિભાગ અનવાસઘાટ નિવાસી સ્વાર્થ
 સાધકાનંદ નામના જીવનયોગીમાં હડસેલી લીધો અને
 બીજો વિભાગ તેનાજ એક ચેલા કીર્તિબોલદાસમાં
 હોમી દીધો.

આ ગુરૂ અને ચેલા વચ્ચે પ્રથમ સંતોષ હતો પણ
 અહંકારના આવિર્ભાવ પછી મતભેદના મંડાણ થયા.
 ગુરૂના ગર્વિષ્ટપણાએ ચેલાને ગભરાવી મૂક્યો પણ ચેલો
 ગુરૂથી ખાધો જાય એવો કાચો પોચો નહોતો.

એક વખત ગુરૂએ એલાને અષ્ટમ પૃષ્ઠ સમજાવી
કેાઇ એક બાબતમાં દગો દીધો. જ્યારે એલાને સમજાયું કે
“ગુરૂજીએ વિશ્વાસઘાતી બની મારું નામ બદનામ કયું છે”
ત્યારે ગુરૂજીને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરી તેનો સંગ
છોડી દીધો. કીર્તિલોભદાસે ત્યારબાદ ચિલ્લીવાસ ઘાટમાં
અડો જમાવ્યો.

* * * *

સ્વાર્થસાધકાનંદને નિડરાનંદ નામનો એક બીજો એલો
હતો. આ એલાને પણ સંકટના સમુદ્રમાં ફેંકી દેવા શયતાનના
સરદાર સરીખા ગુરૂએ બાજુ રચી પણ નિડરાનંદ સમયાસર
એતી જઈ-ગુરૂના પિશ્ચાચી પંજનમાં નહીં ફસાતાં આબાદ
છટકી ગયો અને તેણે ગવિંદ ગુરૂના ગવંતું ખંડન કરવા
સામે મોરચો માંડ્યો.

* * *

ગુરૂજીની સાથે કીર્તિલોભમાં પણ અહંકારનો અવિ-
ર્ભાવ થયો હોવાથી ચિલ્લીવાસમાં અડો જમાવ્યા પછી
ગુરૂજીને પોતાનો હાથ બતાવવાની તેના હૃદયમાં નિરંતર
તાલાવેલી થતી; પણ એકલાથી કંઈ થઈ શકતું નહોતું.

કેટલાક સમય પછી ગવિંદ ગુરૂના પાપી પંજન-
માંથી મુક્ત થયેલા કીર્તિલોભ અને નિડરાનંદની અકરમાત
મુલાકાત થઈ ગઈ.

દુઃખ દરીયામાંથી બહાર આવી ગુરજના ગવન
ભૂકા કરવા માટે સામે ભોરચો માંડચો હોવાની વાત
નિડરાનંદને મુખેથી સાંભળતાં કીર્તિલોભના આનંદનો પાર
ન રહેા. “નિડરાનંદની રહાયથી હવે ગુરજને હાથ બતાવવાની
દમ્છા પરિપૂર્ણ થશે.” એમ કીર્તિલોભને ખાત્રી થઈ.
બન્ને સહયોગી ચેલાઓએ હવે એકત્ર બળથી ગુરજને હંકાર-
વવાનો દ્રઢ નિશ્ચય કર્યો.

નિડરાનંદ અને કીર્તિલોભનું જોડાણ થયાના સમા-
ચાર ગુમચરદ્વારા સાંભળી ગુરજની ગવિ' લંગોટી ઢીલી
થઈ ગઈ. એકલા નિડરાનંદેજ ગુરજને મચક ખવરાવી
તેની આંખ ઉઘાડી હતી, પણ હવે તો બન્નેનું બળ
એકત્ર થયેલું જાણી પોતાના પૂરા આર વાગવાની ગભરા-
મણ ગુરજના પેટમાં પડી.

હવે શું કરવું ? તેનો ગુરજ નિરંતર વિચાર કરતા હતા.
એક દિવસ ગુરજ અને કીર્તિલોભનો અકસ્માત એક સ્થળે
ભેટો થઈ ગયો. એ સમયે ગુરજ અને ચેલા વચ્ચે થએલો
સંવાદ નીચે મુજબ:—

ગુરજ—(નરમાશયી) બેટા કીર્તિલોભ, હું કાણ ?
તારો ગુરજ ! બચ્ચા, ગુરજાતકી ન થા ! મારો શત્રુ થઈ
બેડેલા નુગરા—નીચ નિડરનો તારે સંગ ન કરવો જોઈએ !

ચેલો—(ખેડીકરાધથી) ગુરજી, કદિ નહીં ! શિષ્યને દગો દેનારા કદિ ગુર હોઇ શકતા નથી—રહી શકતા નથી ! તમે મને તેમજ નિડરને—બન્ને—દગો દીધો છે ! મારા સમજવા પ્રમાણે તો નિડર નીચ નહીં પણ આપજ નીચ-તાના અવતાર છો ! હું તેનો સંગ કદિપણ નહીં છોડી શકું !

ગુર—(આસ્તેથી) બચ્ચા, એવું ન સમજ ! થવાનું હતું તે થઇ ગયું. હવે તું તેનો સંગ છોડી પાછો મારી સેવામાં હાજર થા. ગુર સામે થનારને મહાપાતક લાગે છે, માટે સમજી જા !

ચેલો—(કડકાધથી) હું આપનું કથન બીલકુલ કબુલ કરી શકતો નથી ! તમે જુદો માર્ગ ગ્રહણ કર્યો તો નિડરે સત્ય માર્ગ ગ્રહણ કરેલ છે—હું સદા સત્યનો સાથી થવાનું જ ઇચ્છું છું. આપની સામે થવામાં હું પાપ જેવું કંઈ માનતો નથી કારણ કે—“જેવા સામે તેવા થવું” એ જગત-માન્ય નિયમ છે !

ગુર—(જરા દમ સાથે) ખેટા, દુરાચારી ન થા ! હું મોટો ધર્મધુરંધર છું ! મારું કહેવું માની જા, નહીં-તર નિડરની સાથે તારે પણ હેરાન-પરેશાન થવું પડશે !

ચેલો—(નિડરપણે) બસ કરો ! ગુરજી, આપની નિર્માત્ય ધમકાથી હું ડરી જવાનો નથી—સત્યનો સંગાથી

થતાં કદિ હેરાન થવું પડે તો તેની મને પરવા નથી !

ગુરુ—(ધુરંધરીને) અરે ! ઓ ગુરુની આજ્ઞા ઉલ્લંઘનાર નીચ કીર્તિલોભ ! ધ્યાન રાખજો ! હું કોણ છું ? મારી સામે થનારનો હું કાળ છું !

ચેલો—(રમુજથી) ગુરુજી, તમે કાળ છો તો બલે રહ્યા ! ધમને નામે ધતિંગ ચલાવનારા ધમધુરંધરો આજ-કાલ કાળ સ્વરૂપજી છે !—

આપ કાળ હો તો કાળ રૂપે થાય તે કરશે સહી,
અમ બાળથી તમ કાળનો નિશ્ચે જશે ગવ' ગળી !

ગુરુ—(ગભરાઈને) ચાલ્યો જી ! શયતાન, મારી સામેથી સત્વર ચાલ્યો જી ! સમય આવ્યે હું તમો બન્ને નાદાનોને બતાવીશ કે કેટલી વિષે સો થાય છે !

ચેલો—(નિભય પણે) અહંકારના ધર ખાલી છે ! અને ગુરુજી, આપ બણ્યા છો પણ ગણ્યા છો કે નહીં ? ગણ્યા હો તો કહો જોષ્ઠએ, પરમાત્માનું મોટામાં મોટું નામ શું ?

ગુરુ—(ચીડાઈને) હવે ચાલતો થા ચાલતો ! પરમાત્મા બરમાત્માને ઓળખે છે કોણ ? એ તો બધા કહેવાના-અને અમારે દુનીયાને હગવાના ! તું ગણ્યો હો તો તુંજ કહી દેને ?

ચેલો—હું ગણ્યો હોઉં કે ન હોઉં પણ પરમાત્માનું મોટામાં મોટું નામ “ગવ' ગંજન” છે એ તો ખાત્રી

પુવંક કહી શકું છું હું તો આ ચાલ્યો, પણ ગુરુજી,—

પાંચ વીસે થાય સો એ ભણી બેઠા છે ચેલા આપના,

ધ્યાન રાખી બતાવજો રખે બાર વાગી ન જાએ આપના!

ગુરુ—(છંછેડાઈને) બસ !—

બંધ કર લવારી ચેતકા ગુરુદ્રોહી તું નાદાન છે,
નિશ્ચે સમજજો લોભીયા(કાતિના)(કે)મોત તાર આબુ છે!

ચેલો—(જતાં જતાં નિશ્ચિંત પણ)—

સત્યના સાથી સદા શ્રી રામ નિશ્ચે થાય છે,
પાપીઓનો નાશ પલમાં એ થકી થઈ જાય છે !

કાતિલોભ ગયા પછી ગુરુજી પણ રસ્તે પડ્યા.
સ્થાનકે પહોંચ્યા બાદ વિચાર સાગરમાં ડુબી ગયા ! “ હું
તેઓનો કાળ નહીં પણ તેઓ મારા કાળ હોય એમ મને
સ્પષ્ટ જણાય છે ! તેઓ બંને જરૂર મને ધોકા દેશે ! ”

કાતિલોભ પણ રસ્તે ચાલતાં વિચારતો હતો કે
“ ગુરુજીને આજ વચન પ્રસાદી સારી જમાડી છે ! મને
દગો દીધો છે તેનો કંઈક બદલો વળ્યો છે ! આજે હું
આટલું બોલી શક્યો એ નિડરના જોર અને સહવાસનું જ
પરિણામ છે ! મારે તેનો આભાર માનવો જોઈએ ! હવે
ગુરુજીની ધમકાની વાત નિડરને કહીશ અને પછી બંને

મળીને ગુરૂનો ગવ'ના ભુકડો કરવા પ્રયત્ન કરશું ! એ રીતે આપણો બદલો તો વળી જશે ! ”

* * * *

કીર્તિલોભ અને નિડરે ગુરૂનો ગવ' ઉતારવા બગીરથ પ્રયત્નો આદરી દીધા. બન્નેએ સત્ય માર્ગને વળગી રહી ગુરૂજીના અસત્ય માર્ગોમાં અનેક ખલેલો પહોંચાડી આખરે તેઓના ગવ'નું ખંડન કરી તેઓને ગુફાવાસી બનાવી દીધા !

એ તો સત્યજ કહ્યું છે કે : —

અતિ રૂપવતી સીતા, અતિ ગવે'ન રાવણુ : !

અતિ દાને બળીરાગ્ન, અતિ સર્વત્ર વર્જયેત્ !!

(પાછળથી ગુરૂજીની સોનેરી જાળમાં ફરી ફસાઈ-વિશ્વાસઘાતી બની પોતાનાજ મદદગાર નિડરાનંદને દગાથી દબાવવા—અરે ! નિડરને હતો નહોતો કરવા સુધીના અનેક પ્રકારના કાવા દાવા કરી હેરાન—પરેશાન કરવા કીર્તિભુખ્યા કીર્તિલોભદાસે પોતાના પગ નીચે બળતું નહીં જોતાં કરેલી ધમપછાડ અને ડર એ શું ચીજ છે તેને જરા પણ નહીં ઝાળખતા નિડરાનંદે એ સઘળી મુશ્કેલીઓ કેવા સંજોગોમાં અને કેવી રીતે વટાવી—ગર્વિષ્ટ ગુરૂ અને ક્ષયતાન ચેલાને સંપૂર્ણ મહાત કર્યા તેનો અતિ હૃદયભેદક ભાગ “કુમ'ચાંડાલ કીર્તિલોભ” ના શિષ્યેક તળે પરમ કૃપાળુ પરમાત્માની ઇચ્છા હશે તો દુઃકામાં બીજા ભાગમાં પ્રગટ થશે. લેખક.)

મોટર સાઈકલની સેહલ.

અથવા

સતીનો પરલોકમાં બંધાયેલો મહેલ

અને

પતિના માથાનું નીકળો ગયેલું તેલ.

રંગીલદાસ મીલમાં હેડ કલાર્ક હતો. તેને માસીક રૂ. ૨૦૦૦ મળતો હતો. તેણે પગાર મળતો હતો. કુટુંબમાં સતિ અને પતિની જોડી સિવાય બીજું કોઈ નહિ હોવાથી બંને જણ એકબીજામાં જીવન ગુજારતા હતા. રંગીલદાસ દિલનો દિલાવર હતો. ખાવું, પીવું અને આનંદમાં રહેવું એ એનો જીવન-મંત્ર હતો. તેની પત્ની પ્રેમીલા કઠીયાવાડના એક નાના ગામડાની ગરીબ ઘરની-કન્યા હતી. પણ અલખેલા શહેરની હવાનો પાશ લાગતાં એ ગામડાની ઢાંગલી અજબ પ્રકારની બની ગઈ હતી-કહો કે એક અપ-ટુ-ડેટ ઓરત બની ગઈ હતી. ફેશનની તો તે જણે ઇન્જન્યરી કેમ ન બની ગઈ હોય ? ત્રણસોના પગારમાંથી હુતો ને હુતિ-બેજ વ્યક્તિનું ઇન્જન અલાવવાનું હોવાથી રંગીલદાસ પ્રાણ પ્રિયાને

લાડે કાડે રાખતો હતો-મીસીસના મનના સર્વે મનોરથ તે પૂર્ણ કરતો હતો અને તે નવાવે તેમ નાચતો હતો.

રંગીલદાસની ગૃહદેવીએ છેલ્લામાં છેલ્લી ઢગના રાચર-ચીલથી ગૃહને એટલું સુંદર શણગાયું હતું કે સર્વે મિત્રો ગૃહસંદર્શનને જોઈ બોલી ઉઠતા કે “વાહ ! પ્રેમીલા બાબી, વાહ !” પ્રેમીલા ફેશનમાં અત્યંત તણાઈ ગઈ હોવા છતાં તે એક સુચારિત્રા રમણી હતી એમ તો કહેવું જ જોઈએ.

એક દિવસ રંગીલદાસ રાત્રિનું ભોજન લેતો હતો ત્યારે તેની મીસીસે કહ્યું “બહાલા, તમોને નોકરી પર ચાલીને અથવા તો લાકડી ગાડીદારા જવામાં બહુ મુશીબત પડતી હશે તો હાલમાં સસ્તી કીંમતની મોટરસાઇકલો નીકળી છે તે એક ખરીદી લ્યો તો શું ? મને તેમાં બેસવાની બહુ હોંશ થઈ છે ! જો એક ખરીદી લ્યો તો તમારી હંમેશની મુશીબત મટે અને આપણાથી દરરોજ ફરવા પણ જઈ શકાય !”

“બહાલી, હું પણ એજ વિચારમાં હતો ત્યાં આજે તેં પણ એજ વાત કાઢી છે તો હવે હું બે ચાર દિવસમાં એક મોટરસાઇકલ અવશ્ય લાવીશ. હું તેને બરાબર ચલાવતાં શીખી જઈશ. એટલે પછી આપણે દરરોજ ફરવા જઈશું !” રંગીલદાસે પોતાનો વિચાર જણાવી દીધો.

થોડા દિવસે રંગીલદાસે એક સારી મોટરસાઇકલ ખરીદ કરી. તેને હંકારતાં શીખવા માટે એક ડ્રાઇવર પણ રોક્યો. બે ત્રણ દિવસમાં રંગીલદાસ મોટરસાઇકલ ચલાવવામાં પાવરધો થઈ ગયો. મીસીસ રંગીલદાસ હવે મોટરસાઇકલની મોજ માણતા થઈ ગયા હતા.

એક દિવસ તહેવારને લઈ મીલ બંધ હતી. તે દિવસે એક મિત્ર તરફથી ગાર્ડન પાર્ટીમાં ભાગ લેવા આવવાનું આમંત્રણ મળ્યું હતું, ગાર્ડન પાર્ટીમાં જતી વખતે તે પ્રેમીલાને સાંજના છ વાગે ફરવા જવા માટે તૈયાર થઈ રહેવાનું કહેતો ગયો.

ગાર્ડન પાર્ટીમાંથી ઘેર આવી રંગીલદાસ મીસીસને સાથે લઈ દરિયા કિનારે ફરવા જવા નીકળ્યો. મોટરસાઇકલ પૂરે જોશમાં રસ્તો કાપ્યે જતી હતી.

રંગીલદાસ ઉંચું કોમનો હિન્દુ હતો; પરંતુ આજ-કાલના કહેવાતા સુધરેલા હિન્દુઓ દારૂ પીવામાં કશી આલસછેટ માનતા નથી તેમ રંગીલદાસ પણ દારૂ પીવાથી ધર્મ પાતાળમાં પેસી જાય એમ નહોતો માનતો.

આજે ગાર્ડન પાર્ટીમાં બ્રાંડી, બ્લીસ્કી, એકસ્ટ્રા (નં. ૧) વીગેરે ઉંચી જાતના દારૂની ડઝનબંધ બાટલીઓ ખાલી થઈ હતી. રંગીલદાસ સાહેબે જરા વધારે ઢીંચ્યો

હતો. એટલે મામલો વધારે ગંભીર હતો. મોટરસાઇકલ ઓછી કે વધુ “સ્પીડ” માં જાય તેનું તેને જ્ઞાન નહોતું. મોટરસાઇકલ ધણીજ ઝડપે જતી હોવાથી પ્રેમીલાને બીક લાગતી હતી. પણ તેણે વિચાર્યું કે-“આજે ક્યાંક દૂર જવું હશે એટલે વધારે ઝડપ મૂકી હશે.” બિચારી પ્રેમીલાને ક્યાંથી ખબર હોય કે-“મારા સ્વામીનાથ “પીપાભાઈ” ના પરમ સેવનથી પરતંત્ર બનેલા છે અને તેનું આ પરિણામ છે !”

આખરે રંગીલદાસે બેભાનપણામાં સાઇકલને “ફુલ-સ્પીડ” મૂકી દીધી. હેન્ડલ પર કાબુ ન રહ્યો. પરિણામે સાઇકલ એકએક એક બંગલાની બીંત સાથે ભેશપૂર્વક અથડાઈ ! મીસ્ટર અને મીસીસ રંગીલદાસ દૂર ઉડી પડ્યા ! બન્નેને ગંભીર ઈજા થઈ અને બેભાન પડી રહ્યાં ! સાઇકલના ચૂરેચૂરા થઈ ગયા !

થોડીવારે કાંઈ એક ગૃહસ્થની મોટર તે રસ્તેથી નીકળતાં તેણે બન્નેને રસ્તાપર બેભાન સ્થિતિમાં પડેલાં જોયા. મોટર રોકીને તપાસ કરી તો પ્રેમીલા પરલોકવાસી થઈ ગયેલી જણાઈ અને રંગીલદાસ જીવતો પણ બેભાન જણાયો. તે ગૃહસ્થે પાસેના એક બંગલામાંથી ટેલીફોન દ્વારા પોલીસને ખબર આપી. પોલીસે આવી તપાસ કરી અને આખરે તે સાઇકલના ચૂરા તથા બન્ને હાથલ વ્યક્તિને મોટરમાં નાખી પોલીસ ચોકીએ પહોંચાડ્યા.

રંગીલદાસ આ બાબતમાં કંઈ જુવાની આપી શકે એવી સ્થિતિમાં નહોતો, મોટરસાઇકલ મરી ગઇ હતી તે બાબતમાં તો કંઈ ખાસ કરવા જેવું નહોતું. પણ પ્રેમીલા ગુજરી ગયેલ હોવાથી જ્યુરી ભરાઇ. જ્યુરીએ મોટરસાઇકલ બીંત સાથે અથડાવાથી થયેલ અકસ્માતને લઇને પ્રેમીલાનું મૃત્યુ નીપજ્યું હોવાનો અભિપ્રાય આપ્યો. રંગીલદાસને સારવાર માટે હોસ્પિટાલમાં મોકલી દીધો. ત્યાં છ મહીના ખાટલામાં પડ્યે પડ્યે “સીરા” નું સેવન કરતાં રંગીલદાસભાઇ જરાતરા સાજા થયા.

જહાલા વાંચક ! મોટરસાઇકલની સહેલ કરવા જઈ પ્રેમીલાબાઈના પ્રાણ ગયા અને રંગીલદાસભાઈને હોસ્પિટાલના મહેમાન થવું પડ્યું; તો આનું નામ મોટરસાઇકલ કે મોતની સાઇકલ ? સદ્ભાગ્યે રંગીલદાસ હવે દારૂને દોલસો ગાઉ દૂરથીજ નમસ્કાર કરે છે અને મોટરસાઇકલની સહેલથી ધરાઇ રહ્યો છે !

પોલકે કોકની મધુરી વારતા—સુંગારસથી ભરપુર.

ઘા ઘ રા વાળી

આવી સુંદર વાર્તા તમોએ કદાપી વાંચીજ નહીં હોય,

કીંમત ફક્ત રૂ. ૧, પોસ્ટેજ ૪ આના.

વિલાસ એડીસ, ૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

રમણીનું રૂપ હૃદયને ઘેલું બનાવે છે

ત્યારે

રાજા રાજપાટ ત્યાગે છે !

—ૐઃૐઃૐઃૐઃૐઃ—

(એક અદ્ભુત પ્રેમકથા)

લાગ્યું જેને ઉર ધક્ક તીર અતિ કારી,
લાગે તેને જગતમાં જન્મગી ભારી;
નહીં મળે કરારી કોઇ પ્રકારે એને,
બંધાણે જલિમ જીવ યારથી જેને.
નહીં છોડે મહોબત પ્રાણ ગયા પહેલેથી,
કુરબાન પ્રાણ ગણી કરે પ્યાર પહેલેથી;
તજી હજાર વાતો કથા વૃથાઓ જાણે,
એક યાર વચનને સત્ય કરી પરમાણે.

(શ્રૃંગાર સરોજ)

ગાકમાં ચારણની વસ્તી બહોળી હતી, કાનસ-
વા મેડો નામનો ચારણ ત્રણસો ચારસો ભેંસનો
માલીક હતો. ગામમાં તેની પ્રતિષ્ઠા સારી
હતી. સઘળા લોકો દરેક કામમાં તેની સલાહ લેતા હતા.
વાળાકમાં ત્રણ ચાર વર્ષ ઉપરા ઉપર ખરાબ થયા.

છેલ્લા રતનપ્રખવા† દુષ્કાળે તો સધળા લોકોને મુંઝવી
માર્ચા. કાનસબેડો પણ મુંઝાણો. ત્રણસો ચારસો જનવરને
ભયંકર દુષ્કાળમાં કેવી રીતે નભાવવા એના વિચારમાં તે
પડ્યો. “બહારગામ વરતવા મયા વિના દોર બીલકુલ
નભે નહીં !” એવો વિચાર તે કરતો હતો; પણ પાછળ-
થી ગામમાં લોકોનું શું થાય એ વિચાર તેને સાલવા
સાગ્યો. તેને એકે પુત્ર નહોતો એટલે પોતાનેજ જવું
પડે એમ હતું.

“બાપા, શાનો વિચાર કરો છો ?” કાનસબેડાને
નાગમતી નામની એકની એક પુત્રી હતી તેણે આપને
“કિર્દાસિન ચહેરે વિચાર કરતા બેઠ પૂછ્યું.

“કંઈ નહીં, બેટા ! એમાં તારું કામ નથી !”

“પણ છે શું ? તે મને કહો તો ખરા ! હું ધારું
શું કે દોરોની ચિંતામાં હશે !”

“હા, એજ વિચારમાં છું અને બહારગામ વરતવા
જવાનો વિચાર કરું છું; પણ તેમ કરતાં ગામના લોકોની
ચિંતા થાય છે. પરમાત્માએ એક પુત્ર પણ નથી આપ્યો
કે તે જાય !”

---

† ચાર ચાર ગાઉને અંતરે સુકાળ તથા દુષ્કાળ
હોય તેને રતનપ્રખવો દુષ્કાળ કહે છે.

“બાપા, એમાં મુંઝાવ છે શા માટે? હું પણ પુત્રી તો તમારીજ છું ને? વરતવા જવાની અને રજા આપો એટલે હું તૈયાર છું! મારી સાથે કામ કરવાવાળી સ્ત્રીઓ અને પાંચ સાત ગોવાળીઆ આપજો; પછી સરદારીમાં ખામી નહીં આવે! બાપા, તમારે એમ ન સમજવું કે :—

“શતા ઓઢે ઓઢણા, એટલી નારજ હોય
માથે બાંધે પાપળા, એ નરવીરજ હોય!”

“શાબાશ! એટા, શાબાશ!!” પુત્રીની હીંમત જોઈ કાનસમેડો આનંદમાં આવી ગયો. તેણે નાગમતીને વરતવા જવા માટે તૈયાર થવા મંજૂરી આપી દીધી.

નાગમતીની ઉમ્મર તેર વર્ષની હતી. તેનો બાંધો મજબુત હતો. સૌન્દર્યની તો તે ખાણુ હતી. તે તૈયાર થઈ એટલે તેના બાપે બાર સ્ત્રીઓ અને બાર ગોવાળીઆ તેની સાથે આપ્યા. નાગમતી ત્રણ સો-ચારસો ટોરના જંગી જુથને લઈ રવાના થઈ ગઈ.

ગામ બહાર નીકળતાં પ્રથમ કયે ગામ જવું તેનો વિચાર નાગમતી કરવા લાગી. આખરે તેણે પ્રથમ દ્વારકા જવાનું નક્કી કર્યું: કારણ કે તેથી “એક પાંચ દો કાજ” થાય તેમ હતા.

ખલકના ખેલ.

નિમિષ પોત

રૂપના અવતાર સમાન નાગમતીના મુખચંદ્રપર દ્રષ્ટિ પડતાં
નાગવાળા અમકી ગયા. (પૃષ્ઠ ૮૩)

દિવ્ય પુરિ શ્રી દ્વારકા, મોક્ષ માર્ગનું ધામ;
જાતાં મળે શ્રી જાદવો, વળતાં રાવળ જામ.

ચાલતાં ચાલતાં નાગમતી દ્વારકામાં આવી પહોંચી.
શ્રી દ્વારકાધિશના પ્રેમપુર્વક દર્શન કર્યા. પછી ત્યાં
તપાસ કરતાં ચારાની સગવડ ન જણાઈ તેથી આગળ
વધવાનો નિશ્ચય કર્યો.

આરાડી, ખરડો, હાલાર, સોરઠ વિગેરે સ્થળોએ નાગ-
મતી ફરી વળી; પણ ક્યાંએ સરખાઈ ન આવી. આખરે
તે સરધાર નામના ગામ પાસે આવી પહોંચી. આ જગ્યા
તેને અનુકુળ જણાઈ-ચારો પુષ્કળ જણાયો-એથી તેણે
કાંકરીઆ ગુના પાસે પડાવ નાખ્યો.

આ સમયે સરધારના માલીક ધવણવાળાનો દોકરો
નાગવાળો હતો.

એક દિવસ નાગમતીના ગોવાળો દોર ચારી રહ્યા
હતા ત્યાં સીમનો રખેવાળ આવી પહોંચ્યો. દોરોએ સધળો
ચારો ચરી જઈ મેદાન સપાટ કરી મુક્યું હતું. રખેવાળે
ગોવાળોને કહ્યું “ તમારે અહીંથી દોરોને લઈ તુરત ચાલ્યા
જવું ! ” પરંતુ એ આખતમાં ગોવાળોએ નાગમતીને
પુછતાં તેણે કહ્યું “ જે હોય તેને વહી દીધો કે “ અમે
ખીલકુલ જવાના નથી ” અને તેમ છતાં કંઈ ગડબડાટ
કરે તો ચપટ મંજરીનો રાહ સારી પેઠે ચખાડી દીધો ! ”

આથી ગોવાળોએ હીંમતમાં આવી જઈ રખેવાળને ચપટ મંજરી સારી પેટે જમાડી કાઢી મુક્યો.

* * * *

સવારનો પહોર હતો. રાખજી કચેરી ભરીને બેઠા હતા; ત્યાં “ફરીયાદ ! ફરીયાદ ! !” નો પોકાર કરતો રખેવાળ જઈ પહોંચ્યો.

“દિવાનજી, કાણુ છે એ ફરીયાદી ? તપાસ કરો અને એને અહીં બોલાવો !”

“જેવો હુકમ અનુદાતા !” કહી દિવાને બહાર ઉભેલા રખેવાળને અંદર બોલાવ્યો.

“એલ્યા એ રૂખા, શું છે ?” પ્રજ્ઞવત્સલ રાજવીએ પ્રશ્ન કર્યો.

“બાપુ, કાંકરીઆ ગુના પાસે ત્રણસો ચારસો દોર સાથે કાષ્ટ પડાવ નાંખી પડેલ છે. તેણે આખા સીમાડાનું નખખોદ વાળી નાંખેલ છે—આપણા દોરને ચરવા જેવું ક્યાંએ રહ્યું નથી ! મેં તેને ચાલ્યા જવાનું કહ્યું તો મને મારીને કાઢી મુક્યો. બાપુ, મારા હાડકાં ખોખરા થઈ ગયા છે !” રખેવાળે વિતક વાત કહી સાંભળાવી.

આ વાત સાંભળી રાખનો પિ-તો ઉખળી ગયો. તેણે તુરંતજ હુકમ કર્યો “સેના તૈયાર કરો ! એ ઉદ્ધત માણુ-

સેના દોરને પકડી બગ્ગરમાં હરરાજ કરો ! ચાલો હું પણ સાથે આવું છું !”

સેના તૈયાર થતાં રાજાજી ઘોડેસ્વાર થઇ મોખરે ચાલ્યા અને કાંકરીએ પહોંચ્યા. ભેંસોની આડે સેના ગોઠવી સઘળાને ગામ તરફ વાળવા હુકમ કર્યો. આથી ભેંસો ગાંગરવા લાગી. ભેંસોના બરાડા સાંભળી આકાશમાંથી જેમ પીજળી ઝલુકે તેમ ઝુંપડીમાંથી નાગમતીએ એકદમ બહાર નીકળી આવી સિંહણુ સમાન ત્રાડ મારી “કાણુ છે એ હરામખોરો ?”

નાગમતીનો અવાજ સાંભળતાં ગોવાળો ઉંઘમાંથી ઝબકી ઉઠ્યા અને સાવધ થઇ હાથમાં કડીઆરી ડાંગો લઇ તે સ્થળે દોડી આવ્યા.

રૂપના અવતાર સમાન નાગમતીના મુખચન્દ્રપર દ્રષ્ટિ પડતાં નાગવાળો ચમકી ગયો. તેને ઇંદ્રાણીની ચમક ઉઠી. તેના અપ્રતીમ લાવણ્યપર-તે મુગ્ધ થઇ ગયો. તેણે એકદમ સેનાનીઓને દોર આડેથી દુર થઇ જવાનો હુકમ કર્યો અને દિવાનને કહ્યું કે “તમે સેનાને લઇ ગામમાં જવ; બપોરે કરવાની કંઈ જરૂર નથી. હું આ બાલાને તાત્કાલિક ચાલ્યા જવાનું સમજાવી હમણાંજ આવું છું.”

*

*

*

*

“આ ભેંસોના માલિક તમે છો ?” નાગવાળાએ પ્રાસ્તાવીક પ્રશ્ન કર્યો.

“જી હા !” નાગમતીએ ટુંકામાં પતાવ્યું.

“તો ચોવીસ કલાકની અંદર આ જગ્યા છોડી ચાલ્યા જવાનું હું તમોને શરમાન કરું છું !”

“આશ્રયે આવનારને આશ્રય આપવો એ રાજા માત્રનો પરમ પવિત્ર ધર્મ છે છતાં દુષ્કાળને કારણે તમારે આંગણે આવી પડેલા અમોને કાઢી મુકવા એ શું વ્યાજખી કહેવાય ?” નાગમતીએ નાગનીફેણ સરીખા પોતાના લાંબા ચોગલા પર હાથ ફેરવતાં જવાબ આપ્યો.

નાગવાળો નાગમતીના અદ્વિતીય સૌન્દર્યને જોઈ મુંઝાટો તો ગયો હતો ત્યાં નાગમતીના કણ્ઠમધુર અમૃત સમાન નમ્રવચનો સાંભળવામાં આવતાં તે ગાંઝાધેલા જેવો થઈ ગયો ! બન્નેના નયનોનું મિલન થતાં ઉભય હૃદય ધાયલ થયાં. હવે શું કરવું તેના વિષે વિચાર કરતો નાગવાળો અવાક મુખે ઉભોજ રહ્યો.

આખરે મૌન તોડી નાગવાળાએ કહ્યું “તમે તમારી મરજી પડે ત્યાં સુધી રહો ! હવે તમને કોઈ હરકત નહીં કરે ! રાજધર્મનું ભુલાતું ભાન મને કરાવવા બદલ તમારો ઉપકાર માનું છું !”

“ તમારો ઉપકાર અમો જાહેગી સુધી નહીં ભુલીએ !”
એમ કહી નાગમતીએ પૃથ્વી તરફ નજર ઢાળી દીધી.

“ તમને એકાંતમાં મળવાની ઇચ્છા છે તો ક્યારે મેળાપ થઈ શકશે ? એ હરકત ન હોય તો જણાવશો !”

“ આવતી કાલે બપોરે એક વાગ્યે કાંકરીએ ગુને પધારજો. ત્યાં આપણી મુલાકાત થશે !” એમ કહી નાગમતી ઝુંપડામાં ચાલી ગઈ અને નાગવાળો ધાયલ હૃદયે મહેલ તરફ રવાના થયો.

નાગમતીને જોયા પછી રાજાને આખો દિવસ કે રાત્રિ ક્યાંએ ચેન પડ્યું નહીં. તેનું દિલ તો નાગમતીમાંજ ચોટ્યું હતું. સવારે કચેરી વખતે પણ તેનામાં એવેની જણાતી હતી. દશ વાગ્યા એટલે તે તો થોડા પર ચઢી કાંકરીએ જવા નીકળ્યો. કાંકરીએ પહોંચ્યા પછી તે ત્યાં આંટા મારવા લાગ્યો.

બાર વાગ્યા એટલે ગોવાળોએ વિચાર કર્યો કે “રાજા અહીં આંટા મારે છે. આપણે સઘળા હંમેશા મુજબ સાથે રોટલા ખાવા જઈએ ને તે બેંસોને વાળી જાય તો ! માટે છ જણ અહીં રોકાય ને છ જણ જમવા જાય !”

ગોવાળો જમી પરવારીને દરરોજ સુધ જતા પણ આજે ત્યાં રાજા ફરતો હોવાથી તેઓ સુતા નહીં. આથી

નાગમતીને ત્યાં આવવાની અનુકુળતા ન મળી. સાંજના ચાર વાગ્યા તો પણ નાગમતી નહીં આવવાથી નાગવાળો ગુસ્સે ભરાયો અને “ જરૂર તેણે મને દમો દીધો ! ” એમ વિચારી તે પાછો જવાની તૈયારીમાં હતો ત્યાં તેની નજર ઝુંપડીના દ્વાર પર ઉભેલી નાગમતી પર પડી. તે ત્યાં ગયો અને ક્રોધપુર્ણ સ્વરે બોલ્યો “ જવ ! અહીંથી એકદમ ચાલ્યા જવ !! ”

“ વાહ ! રાજજી વાહ !! હજી તો ગાંધી કાલેજ આપ કહી ગયા કે “ તમારી મરજી પડે ત્યાં સુધી રહો ” અને આજે આમ ફ્યુ ” બોલો છો એ શું એક રાજવીના મુખ માં શોભે છે ? ”

“ તું તારા બોલ પ્રમાણે ન પળી એટલે મારે પણ તેનું અનુકરણ કરવાની જરૂર પડી છે ! ”

“ એમાં તમારીજ જુલ છે ! તમે વહેલા આવ્યા એટલે ગર્ભ કાલના બનાવથી વહેમાયેલા ગોવાળીઆ નિત્ય નિયમ મુજબ તમોને ત્યાં જોઈને સુતા નહિ. હું આવું અને તેઓને ખબર પડી જાય તો તમોને અને મને બન્નેને તેઓ કાંકરીઆમાંજ ગારજ કરી દીધે ! ”

“ ત્યારે હવે ? ”

“ હવે આવતી કાલે બપોરે બરાબર એક વાગ્યે આવજો. તે સંધ્યા આર વાગ્યા પછી સૂઈ જાય છે એટલે આપણે નિરાંતે મળી શકીશું ! ”

“વાર, હું કાલે બરાબર તે ટાઇમે આવીશ.” એમ કહી નાગવાળો ચાલતો થયો.

નાગવાળો અને નાગમતી બન્ને પરસ્પર મોહિત થયા હતા. ઉભય હૃદય એકાંતમાં મળવા ઉત્સુક બન્યા હતા. નાગવાળાની આંતરુદ્ધે નામની અતિ સ્વરૂપવાન રાણી હતી; પણ નાગમતીના રૂપ આગળ તેનું રૂપ કંઈ વિસ્માતમાં નહોતું.

નાગવાળાને રાત્રિમાં ઉંઘ ન આવવાથી રાણી આંતરુદ્ધેએ વિચાર્યું કે “જરૂર કંઈક ગોટાળો લાગે છે !”

સવારમાં તેણે ખાનગી રીતે તપાસ કરાવી તો જણાયું કે “કાંકરીએ પડાવ નાંખી પડેલ ચારણીઆણીને રાગજી મળ્યા હતા.”

આ વાત સાંભળી તેણે પોતાની ખાસ આંદીને તે ચારણીઆણી કાણ અને કેવી છે તેની તપાસ કરવા મોકલી.

આંદી કાંકરીએ જઈ પાણી ભરવા જવાની કેડી (રસ્તો) હતી તે વચ્ચે જઈ ઉભી. તે વજનમાં માત્ર સાડાસાતજ મણુ હોવાથી આખો રસ્તો બંધ થઈ ગયો. પાણી ભરીને વળતાં “કાંઈ એક રાક્ષસી શરીરની સ્ત્રીથી રસ્તો બંધ થયેલો છે” એમ જોઈ નાગમતીની એક દાસીએ નજદીક આવી કહ્યું “બાઈ, કાંતો પાછા હટો

અથવા તો એક બાબુએ થઇ જવ એટલે અમે નીકળી જઇએ.”

“તમે મને હડી જવાનું કહેનાર કોણ ? હું કોણ છું તેનું તમને જ્ઞાન હોય એમ લાગતું નથી !” રાજ-આંદીએ શ્વાસમાં બરડયું.

“નારે બાઈ, અમે અજાણ્યા માણસ કોઇને ક્યાંથી ઓળખતાં હોઇએ !” પતીહારીઓએ નમ્રપણે જવાબ આપ્યો.

“રાણી આવજાણે કે જેના જેવી સત્તાવાન કે સ્વ-રૂપવાન સ્ત્રી દુનિયાભરમાં નથી તેની હું માનીતી બાંદી છું અને ગામમાં મારી આણ વતે છે !”

“બાઈ, આપ કહો છો તે સઘળી વાત સત્ય હશે-પણ તમારા રાણી સાહેબ જેવી રૂપાળી સ્ત્રી દુનિયામાં નથી એમ આપ કહો છો એ વાત ગળે ઉતરે એવી નથી. જો કે તમારા રાણી સાહેબ રૂપાળા તો હશે પણ અમારા શેઠાણી સમાન તો નહીંજ હોય !”

“એ તો તમારી શેઠાણીના મને દર્શન કરાવો તો હું માનું !”

“બહુ સારું, તમે અમને રસ્તો આપો અને અહીંજ ઉભા રહો; એટલે અમે હમણા અમારા શેઠાણીને લઇ આવીએ.”

બાંદીને તો એટલુંજ જોઇતું હતું. તેણે તુરતજ
‘માગ’ કરી આપ્યો.

બુંપડીએ જઈ ચાકરડીઓએ નાગમતીને કહ્યું
“નાગબા, આજે તો તમારે અમારી સાથે પાણીનું એક
બેકુનું ભરવા આવવું પડશે !”

“તેનું કારણ ?”

“રાણી આલણદેની બાંદી પાણીનો રસ્તો રોકી ઉભી
હતી. તેણે કહ્યું કે “અમારી રાણી જેની રૂપાળી સ્ત્રી
દુનિયામાં બીજી એકે નથી.” એટલે અમે એ કહ્યું કે
“એ વાત માની શકાય એવી નથી. અમારી રોકાણીના રૂપ
આગળ તમારી રાણીનું રૂપ પાણી ભરે !” આથી તે
તમેને જોવા ઇચ્છે છે.”

“હીક, ચાલો.” એમ કહી વસ્ત્રાભુષણ પરિધાન
કરી-માથે ત્રાંબા-પિત્તળનું ચકચકિત બેકુનું લઈ પાણી
ભરવા જવા તૈયાર ગઈ.

રૂપના ભંડાર સમાન નાગમતીને દુરથી હંસગતીએ
ચાલી આવતી જોઈ આલણદેની બાંદી છઠ્ઠ થઈ ગઈ અને
એક પળ પછી ત્યાં ન રોકાતાં ઉભી પૂંછડીએ નાડી.

*

*

*

*

“બા સાહેબ, નાસો ! જલ્દી નાસો !! જે કંઈ
ગાંસડા પોટલાં બાંધવા હોય તો જલ્દી બાંધી એકદમ

નાસો ! ! !” બાંદીએ મહેલમાં આવી રનાનના સમાચાર સંભળાવ્યા.

“અરે ! પણ છે શું ? એ વાત તો કર !” બેબાકળી બની ગયેલ રાણીએ પૂછ્યું.

“આહાહા ! શું લાવણ્યમયી લલના ! રાજાજી તેના પર મોહી પડે તેમાં શી નવાઈ ? આ સાહેબ, તેની મહેલમાં પધરામણી થશે તો રાજાજી જરૂર તમોને પાણીચું પકડાવ્યા વિના નહીં રહે ! માટે પ્રથમથી ચેતવું હોય તો ચેતો !

“અરે ! એ નાદાન છોકરી મને શું કઢાવશે ! જા, તપાસ રાખ ! રાજાજી તેની પાસે જાય એટલે મને ખબર આપ !”

બાંદી દરબારગઢ પાસે જઈ ચુપકીદીથી બેસી ગઈ. બાર વાગ્યે રાજાજી ઘોડાપર બેસી કાંકરીએ જવા નીકળ્યા. આ ખબર બાંદીએ રાણીને આપ્યા એટલે તેણે પણ રથ તૈયાર કરાવી કાંકરીઆ તરફ પ્રયાણ કર્યું.

નાગવાળો બરાબર એક વાગ્યે ત્યાં પહોંચ્યો અને જોયું તો ગોવાળીઆ સમાન અંતરે ત્રણ ત્રણ પથ્થર મૂકી, ધાખળાના ત્રણ છેડાને નાના નાના પથ્થરો વડે દબાવી વચ્ચે લાંબી ડાંગ ઉભી રાખી બનાવેલા તંબુમાં પથ્થર પર સૂતા સૂતા ઘોઘરા ધયડી રચ્ચા હતા. નાગવાળાને આવેલો

જોઈ નાગમતી પણ ત્યાં આવી અને કહ્યું “ચાલો આપણે
બન્ને પાણીમાં પડીએ; કારણ કે કોઈ આવી ચડે અથવા
ગોવાળીઆ જાગત થાય તો કહેવા થાય કે હું ભેસોને
જોવા પડી છું અને તમે નહાવા પડ્યા છો !”

બન્ને સ્નેહીઓ પાણીમાં ગેલ કરી રહ્યાં હતા ત્યાં
કીનારે એક રથ આવી ઉભો. તેમાં આલણદેને જોઈ
નાગવાળાના હોસકોસ ઉડી ગયા. તે મૃતપત બની ગયો.
નાગમતીએ વિચાર્યું કે “નાગવાળો બાયલો લાગે છે.” અને
તેથી તેણે કહ્યું “આવો બહેન ! હું કાંઈ પગ ધોતી હતી
અને રાજાજી પાણી પીતા હતા ત્યાં તેઓના હાથમાંથી
સોનાનો ફેરવો નીકળી ગયો. અમે બન્ને તેને શોધીએ
છીએ ! હવે તમે પણ એ કાર્યમાં મદદગાર બનો !”

નાગમતીનો ચતુરાઈભર્યો લવારો આલણદેને સત્ય માની
લીએ એવી અણુજ નહોતી. તેની આંખમાંથી અગ્નિનો
વરસાદ વરસી રહ્યો હતો. તે પાણીમાં પડી અને નાગ-
મતીનો લાંબો ચોટલો પકડી પાણીમાં તેને કુબાવી મારવા
માટે ઝખોરા લેવરાવવા લાગી. આલણદેનું આ કૂર વર્તન
નાગવાળો મુંઝે મોટે જોઈ રહ્યો હતો-એટલે નાગમતીએ
કહ્યું “નાગવાળા, આ સંકટમાંથી મને બચાવ ! હું અત્યારે
આપના બોલથી બંધાઈ છું કે વરીશ તો તનેજ !
બીજા કોઈને નહીં !”

નાગમતીના આ કર્ણાજનક વચનો સાંભળતાં નાગવાળાને શર છુટ્યું અને તેથી તેણે આલણુદેને કહ્યું “પ્રિયે, એને મૂકી દે ! એમાં એનો શો વાંક છે ? વાંક હોય તો મારો છે ! ચાલ, હું તારી સાથે આવું છું !”

પણ આલણુદેએ તો રાક્ષસી કર્મ જારી રાખ્યું. તે તો નાગમતીને યમદ્વારે પહોંચાડી દેવા માગતી હતી.

આખરે “ઘોકે નાર પાંસરી” એ સુત્ર યાદ કરી નાગવાળાએ પાણીમાંથી કિનારે દોડી જઈ રથના ઘોડા હાંકવાનો આશુક હતો તે હાથમાં લીધો અને રાણીને ઝપટવા લાગ્યો. રાણી પોકે પોકે રડવા લાગી. બાંદી અને રાજ્યએ તેને ઊંચકી રથમાં નાખી અને રથ મહેલ બહારી હાંકારી મૂક્યો.

આલણુદેએ મહેલે જઈ નાગવાળાને દિવાનખાનામાં પૂરી રાખ્યો, અને તુર્તજ “ચોવીસ કલાકમાં રસ્તે પડી જવાનો” હુકમ નાગમતીપર મોકલી આપ્યો.

આ બાબુ નાગમતી અર્ધમુઆ જેવી થઈ ગઈ હતી. તે માંડ માંડ ઝુંપડીએ પહોંચી. અત્યાર સુધી નોકરો જનગૃહ થયા નહોતા એટલા નાગમતીના સદભાગ્ય !

“આલણુદે સમક્ષ રાજનું લેશમાત્ર પણ ઉપજણુ ન હોય એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે તો પછી અહીં રહેવામાં સાર

નથી” એ પ્રમાણે વિચાર કરતી નાગમતી બેડી હતી ત્યાં
 “ચોવીસ કલાકમાં ચાલ્યા જવાનો” હુકમ મળ્યો.

સૂર્યનારાયણ લગવાન અસ્તાચળમાં પહોંચી ગયા હતા.
 નાગમતી અને તેના માણસો રાત્રિનું ભોજન લઈ રહ્યાં હતા.
 આ વખતે નાગમતીએ નીચે મુજબ હુકમ કર્યો “આપણી
 પાસે જેટલું માંખણ છે તેનું રાત્રિમાંને રાત્રિમાં ઘી બનાવી
 નાખો ! કારણ કે તે સાથે લઈને આપણાથી સર્વ સ્થળે
 ફરી શકાશે નહીં. સવારમાં સરધારની બગ્ગરમાં ઘી વહેંચી
 નાખી સાંજે આપણે અહીંથી રવાના થઈ જવાનું છે.
 હવે વરસાદ પાણી સારા થઈ ગયા છે એટલે આપણે ગામ
 જવામાં પણ હરકત નથી.”

સવારે નાગમતી ઘીના ઘડા ચાકરડીઓના માથાપર
 ઉપડાવી સરધારની બગ્ગરમાં ગઈ. દરબારગઢની સામે એક
 દુકાન હતી ત્યાં સોદો નક્કી થયો. ઘીના ઘડા જોખાવા
 લાગ્યા. નાગમતી દુકાનના ઓટલાપર બેડી ભેડી ધ્યાન
 રાખતી હતી.

આ વખતે દરબારગઢમાં નાગવાળો અને ચાલણદે
 ચોપાટ ખેલી રહ્યાં હતાં. ચાલણદેની ડાંકરી મારતાં નાગ-
 વાળાની આંગળાએ વાગ્યુ-લોહીની ધારા ચાલી. એથી તે
 પાટો બાંધવા ગોખમાં દોડી ગયો. ગોખમાંથી સામે
 બેઠેલી નાગમતીપર તેની નજર પડતાં તે પાટો બાંધવાનું

પણ ભૂલી ગયો. નાગમતીની નજર પણ ગોખમાં પડી. બનેની ડ્રોટો ડ્રોટ મળી. નાગવાળાને ઝાઝો વખત થવાથી આલણદેએ ગોખમાં આવીને જોયું તો બને પ્રેમીઓને એકતાન થઇ ગયેલા જોયા. તે નાગવાળાનું આવડું પકડી અંદર ધસડી ગઇ. નાગવાળાની પશાધિનાવસ્થાપર નાગમતી અફસોસના અશ્રુ સારવા લાગી.

પ્રેમમાં ગુલતાન નાગમતીનો વેપારી મણુની ધાણને પોણા મણુમાં ઉતારવા લાગ્યો તેનું પણ તેને લાન ન રહ્યું. આ બાબતમાં ચાકરડીઓએ તેને સૂચના કરી પણ તે પ્રત્યે તેણે લક્ષ્ય ન આપ્યું અને કહ્યું “એક દિવસ બાણે બેંસોએ દોહવા નહોતું દીધું એમ આપણે માની લઇશું. દગો કોઇનો સગો થયો નથી અને કદિ થાશે પણ નહિ. જે જેવું કરશે તેવું પામશે.”

ઘી જોખાઇ રહેતાં હીસાબ કરી નાણા લઇ તે ઝુંપડીએ ગઇ.

રાત્રે દશ વાગે નાગમતી-ઢોર તથા માણસો સાથે- પોતાને ગામ જવા માટે રવાના થઇ. ચાલતાં ચાલતાં તેના હૃદયમાં અનેક પ્રકારના તરંગો ઉઠતાં હતા. તેનું ચિત્ત તો નાગવાળામાં જ ચોંટ્યું હતું.

આ બાળુ નાગવાળાની સ્થિતિ નાગમતીથી પણ વિશેષ દુઃખી હતી. તે તો તેની પાછળ લગભગ દિવાનોજ બની ગયો હતો.

દુનિયામાં જેની માથે શત્રુ લમતા હોય-જે કરજના બોગ તળે દબાયેલ હોય અને જેનું હૃદય પ્રેમ-બાણથી વિંધાયેલું હોય એ ત્રણ મકા-રના મનુષ્યને ઠઠિપણ મુખે નિંદ્રા આવતી નથી.

નાગવાળો અને આલણદે એ બન્નેની બાબતમાં એમ બન્યું. નાગવાળો નાગમતીના નયન-તીરથી જખ્મી થયો હતો અને આલણદેની માથે નાગમતી રૂપી જીવન-શત્રુ પેદા થયો હતો. આલણદેએ નાગમતીને ચોવીસ કલાકમાં આપ્યા જવાનો હુકમ મોકલ્યાની વાત નાગવાળાના બાણ-વામાં આવી ગઈ હતી.

રાત્રે તે બન્નેને નિંદ્રા ખીંકકુલ ન આવી. આખરે ચાર વાગે આલણદે નિંદ્રાધિન થઈ. સમય હાથ આવતાં નાગવાળો તેજ વખતે મહેલની બહાર નીકળી ગયો. આ વખતે તેણે સુરવાળ અને પેરણ એ બેજ વસ્ત્રો પહેરેલાં હતા. અશ્વશાળામાં જઈ શાન્તિથી એક ઘોડો છોડી સ્વાર બની સત્વર કાંકરીઆ તરફ રવાના થયો.

ઘોડો મોટી ઇલાંગો મારતો ક્ષણમાત્રમાં નિર્દિષ્ટ સ્થળે જઈ પહોંચ્યો. પણ ત્યાં જઈ જોયું તો સઘળું સુન-કાર ભાસ્યું. નાગવાળો હતાશ થઈ દીન મુખે ઉભો હતો ત્યાં એક પગ ભાંગેલ બેંસતું બન્યું બેઠું હતું. તેને વાચા ઉત્પન્ન થઈ અને તે રાજ પ્રતિ કહેવા લાગ્યું:—

“હે રાજન ! મૂંઝાય છે શા માટે ? તારી માથુક થોડા વખત પહેલાં તેના ગામ ભણી રવાના થઇ છે. તે હજુ રસ્તામાંજ હશે; બહુ દુર પણ નહીં ગયેલ હોય ! તેને મળવાની તારી ઇચ્છા હોય તો અફસોસ ત્યજ દે અને વખત નહીં ગુમાવતાં પાછળ જા ! હું અપંગ હોવાથી મને અહીં છોડીનેજ તે સઘળા ચાલ્યા ગયા છે !”

ભેંસના બચ્ચાની વાણી સાંભળી રાજા કંઈક ઉદ્ધાસમાં આવી ગયો, તે નાગમતીનું રૂપ ડાઘપણ રીતે વિસારી શકે એમ નહીં હોવાથી આખરે તેણે પાછળ જવાનો નિશ્ચય કર્યો અને તેજ પળે થોડાને પૂરપાટ દોડાવી મૂક્યો. એ કલાકમાં તે નાગમતીની નજદીક જઈ પહોંચ્યો. ભેંસો અને માણસો આગળ ચાલ્યા-જતા હતા. નાગમતી વિચાર સાગરમાં ગોથાં ખાતી ખાતી પાછળ ચાલતી હતી. પાછળના ભાગમાંથી થોડાના પગનો અવાજ સાંભળતાં તે ઉભી રહી ગઇ. પલક માત્રમાં નાગવાળો તેની સન્મુખ આવી ઉભો રહ્યો.

“વાદ ! વચન દઇને નાસી જવું એ શું મનુષ્યના લક્ષણ છે ? કાંકરીઆમાં ચાલણુદેના સપાટામાં સપડાતી વખતે જે શબ્દો ઉચાર્યા હતા તે યાદ છે ?”

“હા, તે ભૂલી નથી ! પણ મેં જોયું કે ચાલણુદે પાસે તમારૂં એક રતિભાર પણ ઉપજણુ નથી એટલે ત્યાં

બલકના બેલ.

“એ નાદાન છોકરી મને શું કહાવશે !” (પૃષ્ઠ ૯૦)

રહેવામાં સહીસલામતી ન જોઈ અને તેથી હુકમને માથે ચડાવી રસ્તો માપ્યો.”

“પણ હવે શું છે ? વચન પાળવું છે કે ફેક કરવું છે ?”

“હું તો વચન પાળવા તૈયાર છું પણ તમેને એ મમત છોડી દેવામાં લાલ છે. તમારે આલણદે સમાન સ્ત્રી છે અને બીજી પણ અનેક મળી રહેશે. હું તો એક ગરીબની છોકરી છું, મારી સાથે પ્રેમમાં પડતાં તમારૂં ભવિષ્ય અગડશે-કદાચ રાજપાટ પણ જશે; કારણ કે આલણદે પ્રવળ હોવાથી આપણને કાં તો કેદખાનામાં પુરી દેશે અથવા કાઠપણુ પ્રકારે મારા નાંખશે; માટે મારા વિનાનો વિચાર છોડી દીજો અને સુખેથી રાજ્યમાં પાછા પધારો !” નાગમતીએ સમજાવટ આપતાં કહ્યું.

“બીલકુલ નહીં ! આ હૃદયમાં તારી મૂર્તિનો વાસ થઈ ચૂક્યો છે. તેને કદિપણ તજી શકું એમ નથી. ભલા-ભલી દુનિયા છે. સર્વનો પાત્રણુદાર એક મધ્વર છે. આપણે બન્ને ગમે ત્યાં જઈ ગુજરાન ચલાવીશું. જેને દાંત નથી હોતા તેના માટે માતાના સ્તનમાં દુધ પ્રથમથી પેદા કરનારો જે છે તે આપણને પણ દાંત રહેશે. તે ભૂખ્યા ઉડાડશે

પણ કદિ જૂખ્યા સુવરાવશે નહિ. આપણા કરતાં તેને આપણી શીકર વધારે છે માટે એ ચિંતા તું છોડી દે ! રાજપાટની મને દરકાર નથી !” નાગવાળાએ રાજપાટની પણ તમન્ના નહિ હોવાનું જાહેર કયું”.

નાગવાળાને બરાબર લગની લાગી હોવાનું જાણી નાગમતીએ પણ માયાપત્ની પરવાનગી મેળવ્યા સિવાય સ્નેહ-સરોવરમાં ઝંપલાવ્યું. તેણે તેની સાથે આવવાની કબુલાત આપી.

નાગવાળાએ નાગમતીને ઘોડા પર પોતાની પાછળ બેસાડી દીધી અને ઘોડાને આડમગે પૂરપાટ છોડી મૂક્યો.

અન્ને પ્રેમીઓ વચ્ચે કેટલોક સમય વાતચીત થઇ અને આખરે નાગમતી નાગવાળા સાથે નાસી ગઇ એ વિષે આગળ ચાલ્યા જતા તેના માણસોને ખબર ન પડી. તેઓ તો દુડા લલકારતા લલકારતા તાનમાં ને તાનમાં આગળ ધપ્યે જતા હતા.

મધ્યાહ્ન સમયે નાગવાળો અને નાગમતી કોઇ એક ગામ પાસે જઇ ચડ્યા. ગામના પાદરમાં એક સુંદર સરોવર હતું. આ સ્થળે તેઓ ઘોડા પરથી ઉતરી પડ્યા.

“ તું અહીં ખેસ-હું ગામમાં જઈ કંઈ ખાવાનું લઈ આવું. ઉદર પૂજા કર્યા પછી આપણે ગામમાં જઈશું.” નાગવાળાએ પોતાનો વિચાર દર્શાવ્યો.

આ આવતમાં નાગમતી સહમત થતાં નાગવાળો ગામમાં જવા તૈયાર થયો પણ તેની પાસે એક રાત્રી પાછ પણ નહોતી કારણ કે તે રાત્રીના સમયે એ કપડાં ભેર રત્નેહયજ્ઞમાં કુદી પડ્યો હતો. નાગવાળાની મુંઝવણ સમજી નાગમતીએ તેને પૈસા આપ્યા.

થોડીવારે નાગવાળો ખાવાનું લઈને આવી પહોંચ્યો. ખન્ને સાથે ખાવા બેઠા. ખાવાની શરૂઆત થતાં પહેલાં નાગવાળાએ ખાદ્ય પદાર્થ વચ્ચે એક લીટો ખેંચ્યો એટલે કે એ ભાગ પાડ્યા.

નાગવાળાની આ એટલા બેઠ નાગમતી ચમકી. તેણે મનમાં વિચાર્યું કે “ નાગવાળો હજી પણ જીદાઈ સમજે છે !” એથી તેણે તેને કહ્યું “ શું હું વધારે ખાઈ જાત કે આમ કરવાની જરૂર પડી ?”

“ નારે ના ! એમ તે હોય ! એનું કારણ જીદુજ છે !”

“ એવું તે શું કારણ છે ?”

“ એ પૂછવામાં સાર નથી !”

“ એ કારણુ ન કહો ત્યાં સુધી હું બીલકુલ ખાવાની નથી !”

નાગમતીની હઠ જોઈ નાગવાળો મુંઝાણો. “ તે હઠ છોડે એમ નથી અને જો કારણુ કહું તો આ દુનિયાની મારી મુસાફરી સંપૂર્ણ થાય !”

નાગવાળો પાતાળાધિપતિ શેષનાગનો પુત્ર હતો. આપને લીધે મૃત્યુલોકમાં સરધારના રાજા ધવણુવાળાને ત્યાં તેનો જન્મ થયો હતો. નાગપુત્ર હોવાથી તેના મુખમાં હંમેશાં એ રહેતું હતું અને તેથી તેની સાથે કાષ્ટ ખાય તો તેનું મૃત્યુ થાય એમ હતું.

આ વાત જાહેર આવે ત્યારે તે આપમુક્ત થાય એમ હતું એ વાત તે જાણતો હતો અને તેજ કારણથી તે નાગમતીને કારણુ કહેવામાં અચકતો હતો.

“ પ્રિયા, એ હઠ છોડી દે ! એ હઠ તું નહિ છોડે તો જેવું એ કારણુ કહેવામાં આવશે કે તુરતજ આપણો સંબંધ સદાને માટે ખલાસ થશે—આ પૃથ્વી પર રહેવાના મારા દિવસો પૂરા થશે !”

“દુનિયા ઉલટી જતી હોય તો ભલે ઉલટી જાય;
પણ મારે એ કારણ તો અવશ્ય જાણવું છે!”

નાગમતીનો દુરાગ્રહ જોઈ નાગવાળાની પીડાનો પાર ન રહ્યો તેણે વિચાર્યું કે “જો કારણ ન કહું તો નાગમતી સાથે વેર થાય-પ્રેમ-સંબંધ તુટે અને એમ કરી સરઘાર પાછો જઈ એટલે હવે આલણદે પણ મને ખુબ હેરાન કર્યા વિના ન રહે. ધોળીના કુતરા જેવી સ્થિતિને હાથે કરીને નિમંત્રી લેવા કરતાં તો કારણ કહીને મૃત્યુલોકની મુસાફરી પૂર્ણ કરવી એજ ઉત્તમ છે!”

‘’જલુ સમજાવવા છતાં નાગમતી નજ સમજી એટલે આખરે તેણે કહ્યું “હીક, લે ત્યારે સાંભળ અને તેનું પરિણામ જો અને ભોગવ!” એમ કહી તે સરોવરમાં કેડ સમા પાણીમાં જઈ ઉભો અને વાત કરવા લાગ્યો.

“હું શેષનામનો પુત્ર છું પણ આપને લીધે મૃત્યુલોકમાં મારું આગમન થયું છે, મારા મોઢામાં હંમેશા ઝેર હોય છે; તેથી જો મારી સાથે કોઈ ખાય તો તેનું તેજ પળે મૃત્યુ થાય. એ ઝેરની અસર તને ન થાય એટલા ખાતર મેં વચ્ચે લીટો કરી જે ભાગ પાડ્યા હતા, આ વાત આજ સુધી કોઈને જાણવામાં આવી નથી. જ્યારે આ વાત કોઈપણ માનવીના જાણવામાં આવે ત્યારે એ

આપમુક્ત હું થઈ એમ હતો. એજ કારણથી હું તને હઠ છોડી દેવા વિનવતો હતો પણ તેં ન માન્યું, તો લે ! હવે તને મારા છેલ્લા સલામ !” એમ કહેતાં તે મનુષ્ય મટી નાગ બની ગયો અને પેટ બતાવી પાણીમાં અદ્રવ્ય થઈ ગયો.

આથી નાગગતી મુંઝાણી. પોતાની હઠનું કેવું વિપરિત પરિણામ આવ્યું તેનું હવે તેને ભાન થયું. અત્યારે તેની સ્થિતિ “ધોળીના કુતારા” જેવી થઈ. પ્રેમીનો પ્રેમી ગયો માણસોને કહ્યા વિના નાસી ગઈ હોવાથી દુરાચારિણી ધારી આપ પણ હવે સંઘરે નહિ એમ તેણે ચોક્કસ માન્યું. નાગવાળામાં તેનું દીલ એટલું ગધું આશક્ત થયું હતું કે હજી તેની મૂર્તિ સામેજ ઉભી હોય એવો તેને આભાસ થયા કરતો હતો. નાગવાળો પ્રેમ ખાતર રાજપાટ છોડી કંગાલ બન્યો એ વાત તેના રમરણમાં આવી.

આખરે તેણે પોતાના પ્રેમીને પાતળમાંથી પણ પાછો મેળવવા માટે આ દુનિયાનો મોલ છોડી-સન્યાસિની બની પૃથ્વીપર ભ્રમણ કરવાનો દ્રઢ સંકલ્પ કર્યો.

તેને શરીરપરના દાગીના ઉતારી-ગામમાં જઈ સાધુ સંતોને આપી દીધા, તેણે અંગે એક ભગવી કફની ધારણ કરી લઈ-કાંઈ સર્પ પુરવાની કરંડીઆની કાવડ લીધી અને

નાગને વશ કરવા માટે હાથમાં એક મનોહર મોરલી ધારણ કરી.

નાગમતીએ સાધવી સ્વરૂપે સતત મોરલી બળવતા રહી દુનિયાનાં દરેક ભાગમાં ફરવા માંડ્યું. થોડા વખતમાં મોરલી બળવવામાં તો તે સંપૂર્ણ પારંગત થઇ ગઇ. છત્રીસે બતના રાગ-રાગણી મોરલીમાં ઉતારી શકવાને તે સમર્થ બની. તે મોરલી બળવવામાં એટલી કુશળ થઇ ગઇ કે કેટલાક નાગ તો ભાન ભુલી કલાકોના કલાકો સુધી પોતાની ફેંણ ઉંચી કરી ડોલ્યાજ કરતા હતા. આ પ્રમાણે નાગમતી ઘણો સમય ફરી પણ નાગવાળાનો મેળાપ ન થયો.

એક દિવસ જે જગ્યોએ સૂર્યનારાયણની પુજા કરવા માટે પાતાળમાંથી શેષનાગ દરરોજ મ્રત્યુલોકની ભુમિ પર પધારતા હતા તે જગ્યોએ નાગમતી અકસ્માત જ્યાં પહોંચી. શેષનાગને દુરથી જોતાં “આ કોઇ જરૂર દેવતાઇ નાગ છે” એમ ચોક્કસ વિચારી નાગમતીએ ઘણીજ સંભાળપૂર્વક મોરલી બળવવી શરૂ કરી.

મોરલીના સુમધુર સુરે શેષનાગને પુજામાંથી ધ્યાન ભંગ કર્યા. “મને પણ ડોલાવી શકે એવી મોરલી બળવનાર કોણ છે?” તે બોલવા તેઓએ ઉંચું જોયું તો

નાગમતી સામે ઉભેલી જોવામાં આવી તેઓ તેના પર પ્રસન્ન થયા અને જોડ્યા “એટા, હું તારા પર પ્રસન્ન થયો છું ! તારે જે કંઈ ઇચ્છા હોય તે માગ !”

“ પ્રથમ આપ કોણ છો એ મને જણાવો પછી હું માગીશ !”

“ હું પાતાળવાસી શેષનાગ છું, તારી જે કંઈ ઇચ્છા હશે તે અવશ્ય પૂર્ણ કરીશ !”

“ નાગવાળો આનોજ પુત્ર છે. આ સમય ઠીક લાથ આવ્યો છે” એમ વિચારી નાગમતીએ કહ્યું “ જો આપ મારા પર પ્રસન્ન થયા હો તો હું જે માગું તે આપવાનું વચન આપો !”

“ લે, આ માફ વચન !”

શેષનાગે વચન આપ્યું એટલે નાગમતીએ તેઓના પગમાં પડી કહ્યું “ શ્રાપન લીધે તમારો જે પુત્ર મૃત્યુ લોકમાં ધવણવાળાને ત્યાં જન્મ્યો હતો અને હાલ આપ મુક્ત થઈ તમારી પાસે પાછો આવેલ છે તેને મનુષ્ય સ્વરૂપે મને પાછો સોંપો !”

નાગમતીનું આ વચન સાંભળી શેષનાગ એ ધડી

મૂર્છિત થઈ ગયા; પણ વચન આપી બંધાયેલા હોવાથી તેની માંગણી પૂર્ણ કર્યા વિના ચાલે તેમ નહોતું; કારણ કે શેષનાગ જેવા જે વચન ભંગ થાય તો પછી પૃથ્વીનો પ્રલયજ સંભવે ! આખરે બોલ્યું પાળવા માટે દૈવી શક્તી વડે પાતાળમાંથી પોતાના પુત્રને બોલાવી મનુષ્ય (નાગવાળો) સ્વરૂપે નાગમતીને સોંપી તેઓ અંતરધ્યાન થઈ ગયા.

નાગમતી અને નાગવાળાનું આ રીતે પુનઃમિલન થતાં બંનેના હૃદય પ્રેમાનંદથી હિચળવા લાગ્યાં. પ્રથમ નાગમતીએ સઘળી વાત નાગવાળાને કહી સંભળાવી અને પછી તેઓ બંને ત્યાંથી રવાના થઈ સરધાર ગયા.

નાગવાળાને પ્રેમમાર્ગમાં આડખીલીરૂપ આલણદે હતી; પણ તે નાગવાળાની અદ્ભુત કથા માની સમજી ગઈ અને નાગમતીને બહેન માની ભેટી પડી.

વિદ્વાનોએ વખાણેલું, પ્રસંશા પામેલું

વિલાયતી કોકશાસ્ત્ર. સચિત્ર.

જરૂર વાંચો, અનેક ઇંગ્રેજી પુસ્તકો પરથી રચેલું.

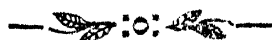
બંને ભાગના રૂ. ૩, પોસ્ટેજ છ આના.

વિલાસ ઓફીસ, બજારગેટ, કોટ, મુંબઈ.

વિનુની વિરતા !

અથવા

સ્વપ્નામાં સોટાબાજી !

સ્તકના અત્યંત દુખાવાને લઇ વિનુ બીજા-
મનામાં પડ્યો પડ્યો કપાળે બાંધેલ પાટાપર
 હસ્ત ફેરવતો હતો એવામાં તેનો દોસ્ત મનુ
 રમમાં દાખલ થયો. વિનુને કપાળે પાછડી બાંધી પડેલો
 જોઇ મનુ ચમકીને બોલી કહ્યો: “દોસ્ત વિનુ ! આ શું ?
 ગઇ કાલે સાંજે આપણે સાથે હતા ત્યારે તો તું સાંજે
 સારો હતો અને અત્યારે ઘાયલ થઇ પડ્યો છે તેનું કારણ
 શું ? કોઇ દોર-ઢાંખરે લગાડી દીધું—પછડાઇ મૂંઝો કે કોઇ
 સાથે સંગ્રામ ખેલ્યો ! કહે, દોસ્ત ! જલ્દી કહે જે કંઈ
 પ્રાકૃત કયું” હોય તે જલ્દી કહે ! મને બહુ ચિન્તા
 થાય છે !”

“ગળ્ગળ થયો ! ભાઈ મનુ, ગળ્ગળ થયો ! શું વાત
 કરે ? મને કોઈએ માર્યો નથી કે પડી ગયો નથી પણ
 મેંજ મને માર્યો છે ! અહાહા ! બહુ વેદના થાય છે !”
 કહી વિનુ બીજાનામાં ગળડવા લાગ્યો.

“ભાઈ વિનુ, ગભરા નહીં ! તારા બેલવાનો અર્થ હું ખરાબર સમજી શકતો નથી ! તેં તને માર્યો હોય એ બનેજ કેમ ? મારું સડેલું ભેળું એ બીલકુલ સમજી શકતું નથી ! અરે ! એ ગંભીર ગુન્યવાડો મારા ભેળાંની કચુંબર કરી નાખે છે ! કૃપા કરીને તારૂં કપાળે આ પાલકું બાંધવાની ફરજ પડી એવી ભયંકર ઈજ્જત કેવી રીતે થઈ તે ખુલ્લું ખુલ્લા સ્પષ્ટ શબ્દોમાં સમજાવ !” મુંઝાઈ પડેલા મનુભાઈએ ભાંગેરો વાટયો.

“ભાઈ જરા સમજ ! હું હમણાંજ તને જે કાંઈ બન્યું છે તે કહું છું ! મને એટલી વેદના થાય છે કે આ કપાળના એ કાચલા કેમ નહીં થઈ જતા હોય એ મુશ્કેલી મને સમજાતી નથી ! અરે ! મારાથી તો બેલી શકાય તેમ પણ નથી ; પણ હું આ કેવી રીતે બેલી શકું છું એ એક આશ્ચર્ય છે ! હવે પછી તો આવું કદિ નહીં બને એ વિષે તારે અને મારે અવશ્ય ખાત્રી રાખવાની છે ! આ વાત સાંભળીશ ત્યારે તને જરૂર હસવું આવશે પણ ખરે-ખર એ એક ભયંકર વાત છે !” વિનુએ ધીમે ધીમે ગાડું ગળડાવવા માંડ્યું અને પ્રસ્તાવનામાંજ પોણો કલાક લીધો.

“હું બેઠો છું—તારી સામે—પાસે જરા પણ ડર્યાં સિવાય ધુજતી છાતીએ જીવતો—જનગતો બેઠો છું—પાંચ મીનીટ આરામ લે ! વેદનાતો ધોધ વહેતો કમી થાય એટલે

વાત કરજે ! ભાઈ, તને વેદના ભોગવતો જોઈ મારા હૃદયમાં કંઈને કંઈ થાય છે—વેદનાનો વાયુ વાવા લાગ્યો છે ! ઘણો વિચાર કરું છું કે તારું દુઃખ હું લઈ લઉં પણ એ કેમ બને એજ અણઉકેલ કાયડો છે !” મનુષ્યે આશ્વાસન આપતાં કહ્યું.

થોડી વારે વેદના કંઈક ઓછી થતાં વિનુષ્યે વાત કરવા માંડી:—સાંજે આપણે બન્ને જુદા પડ્યા ત્યાર પછી આ ગજબનાક બનાવ બન્યો છે. ઘેર આવી જમ્યા પછી “મહિલાઓની મહાકથાઓ” માંની “અતિલક્ષ્મીની આત્મકથા” નામની વાર્તા વાંચતો આરામ ખુરસી પર લાંબો થમને પડ્યો હતો. અગીઆર વાગ્યાને મુમારે નિંદ્રાદેવીની પધરામણી થવાના ચિન્હ જણાવા લાગ્યા એટલે હું બીછાનામાં પડ્યો. તુર્તજ નિંદ્રાબાઈ પધાર્યા. સ્વપ્નસૃષ્ટિ ખડી થઈ. સ્વપ્નામાં ભયંકર—અતિ ભયંકર બનાવ બન્યો અને એ સ્વપ્નને અંગેજ આ લોહી લોહાણુ થયું છે. દોસ્ત મનુ ! મારા સ્વપ્નાની શી વાત કરે ? મને હજી બીક લાગે છે ! તેનું પરિણામ તો આ તું નજરે જોઈ શકે છે ! સ્વપ્નામાં ભયંકર મારામારી થઈ—ત્રણચાર બદમાસો મારાપર તૂટી પડ્યા ! હું પણ સામે થયો ! ભયંકર સોટાબાજી થઈ.....”

“સ્વપ્રામાં સોટાખાણ ? મોટામાં મોટું આશ્રય !”
અને તેનું આ પરિણામ ? ગજબની વાત ! પણ એ માની-
જ કેમ શકાય ! સ્વપ્રામાં એમ કહિ અનેજ નહીં ! તું
તદન અસત્ય વાત કરતો જણાય છે !” મનુ આશ્રય પામી
વાત બચ્ચેજ બબડી ઉઠ્યો.

“ભાઈ, ઉતાવળો કાં થા ? ધીરજને બાંધી રાખ !”
પુરી વાત સાંભળ ! સ્વપ્રાની સોટાખાણ સાચી ન માની
શકતો હો તો ખેર ! પણ આ મોઢાંકાણ કેમ થઈ એ હકી-
કત જણ્યા પહેલાંજ સત્યવાદી રાજા હરિશ્ચંદ્રના અવતાર
સરીખા મને અસત્યવાદી કહેવાની ધૂંટતા કાં કર !”
વિનુએ ધીમેથી કહ્યું.

“હીક, આપનું વિવેચન આગળ ચલાવો ! મારી
અટકળ ખોટી હોય તો મારી ચાહું છું !” મનુએ
ટુંકેથી પતાવ્યું.

“મારી અને બદમાસોની વચ્ચે ભયંકર સોટાખાણ
ચાલતી હતી તે દરમ્યાન સામેથી ખીજા બે બદમાસ
હાથમાં ડાંડા લઈને દોડતા આવતા દેખાયા એટલે ગભરાઈને
હું રમખાણનું સ્થળ છોડી નાહો. બદમાસો મારી પાંડે
પડ્યા. હું મારા જીવને હાથમાં લઈને દોડતો-પડતો જતો
હતો તે બાજુએથી પણ એક બાંદીઓ બદમાસ સામે

દોડતો આવતો દેખાયો. આ વખતે મારી સ્થિતિ મહાત્મા ત્રિશંકુથી પણ વિશેષ કફેડી થઇ. મારા હોસકોસ ઉડી ગયા; પણ હું જીવતો હતો એમ જણાતાં મરણીઓ થઇ દોડવા લાગ્યો અને સામેથી આવતા ઠીંગુજના મસ્તકમાં ત્યાં ડાંડાનો જીવલેણ ફટકો ફટકાવવા જઈ છું ત્યાં સ્વપ્ન ખલાસ થયું અને જગતાં જોયું તો મારું કપાળ ખરેખર ફાટી ગયેલું જણાયું. મારી કારમી ચીસ સાંભળીને ગૃહના માણસો ત્યાં તાબડતોબ દોડી આવ્યા. મારા કપાળમાંથી લોહીની ધારા ગંગાના નમ્ર પ્રવાહ પ્રમાણે વહેવી ચાલુજ હતી તેને દવા લગાવી બંધ કરી અને કપાળે આ પાત્રકું વીંટાળ્યું. હજી તો મારા માતાજી ને પિતાજી મારી સારવાર કરી નવરા થયા નહોતા ત્યાં તો થોડા દુર પોઢેલા મારા મીસીસનો રંગ ખેરંગી રાગડો વાતાવરણ જરા શાંત થતાં—સાંભળવામાં આવતાં સર્વે ત્યાં દોડી ગયાં અને ત્યાં જઈ જુએ તો **મારી અલીની** પણ મારા જેવીજ સ્થિતિ ! કીકાની માને પણ દવા લગાવી કપાળે ફેટો બાંધ્યો. તેની પણ અત્યારે મારા જેવીજ સ્થિતિ છે ! તે જોવું હોય તો જોઈ આવ ! બાળુના ઓરડામાં ઉંઢકારા કરતી એ પણ પડી છે !”

“ અરે ! પણ આ બધું કેમ બન્યું એ તો કંઈ કહ્યું નહીં ! સ્વપ્ન ખતમ થયા પછી નાશ કપાળ કેવી

રીતે પુટ્યું તે તો કહે ? સ્વપ્નું તને આવ્યું—સોટાબાજ તારે અને બદમાસોને થઇ તેમાં મારા ભાભી સાહેબની ગુ-હેંગારી શું ? વિગેરે વાત જાણવા મારું દિલ તલપાપડ થઈ રહ્યું છે; માટે જલ્દી રહે !” મનુષ્યે અધિરાધથી કહ્યું.

“ ભાઈ, એ બધું હું કહું છું એટલીવારમાં ઉતાવળો કાં થા ?”

“ વાર, વાર ! કવીક માથું ! ”

“ હું હંમેશાં મારા બીજાનાની બાજુમાં એક લાંબી ડાંગ-મથુરાજીના ચોખા જેવી-રાખીને સુઈ છું એ તો તું પણ જાણે છે. આમાં બાબત એમ બની કે—સ્વપ્નું ખતમ થતાં મારી નિદ્રા પુરી ઉઠી નહોતી તેથી સ્વપ્નામાં સામેથી દોડતો આવતો જોયેલો ઠીંગણ બદમાસ ખરેખર મને મારવા આવે છે એવો ભ્રમ મારા દિલમાં થયો. અર્ધ જાગૃતાવસ્થામાં મારી ડાંગને ઉપાડી હું તેને મારવા બીજાનામાંથી ઉઠીને દોડ્યો અને તેથી સામી ભીંત સાથે જોરથી અથડાયો—પરિણામ એ આવ્યું કે મારા કપાળના કાચલા થઇ ગયા અને મારી ડાંગ ભીંત સાથે અથડાવાથી ઉછળીને બીજાનામાં પોટેલા મારા મીસીસ ઉફે તારા ભાભીના માથામાં લાગવાથી તેના માથાનો પણ મંદો થઇ ગયો

આ મારા પાઘડું બાંધવાને બાવળશાળી થયેલા કઠણ કપા-
ળની કરણ કથની !”

સ્વપ્નાને અંતે ડાંગે બહાદુર વિનુએ બીંત સાથે
કરેલી ખુનખાર લડાઈ અને તેથી તેને તથા તેના બુચારી
બાને થયેલી ભયંકર ઇજ્જતની આશ્ચર્યજનક તેમજ હાસ્ય-
જનક કથની સાંભળી મનુ ખડખડાટ હસી પડ્યો અને
વ્યંગમાં બોલ્યો “ શાઆશ ! વિનુ, શાઆશ !! દોસ્ત, તે
તો ગજબ કરી ! હિન્દુસ્તાનનાં હાલી નીકળેલા નર-વીરોની
બહાદુરી (!) ના બદલામાં સરકાર માખાપ જેમ તેઓને
અંગ્રેજી બારાક્કડીના અનેક વિધ અક્ષરો એનાયત કરે છે
તેમ “ મોદાની લાપસી” માત્ર નહીં પણ તારી આ
અજબ બહાદુરીના બદલામાં મારે તને “ ગોલ્ડ મેડલ”
એનાયત કરવા જોઈએ ! પરંતુ દિલગીર છું કે મારા
ગજવામાં એક ટુટી બદામ પણ નથી !” —શુરવીર તે આનું
નામ !

આજ લેખક અણુમોલકૃતિ.

સ્નેહ સમાધિ.

પ્રેશસ્તંગાર રસથી ભરપુર—ચમકદાર ભાષા, અત્યંત
પ્રશંસા પામેલું રસીકડું પુસ્તક, માત્ર આઠ આના.

પોસ્ટજ ૧ આનો.

વિલાસ બોશીસ, બમ્બે, કોટ, મુંબઈ.

મરકરીનું પરિણામ

અથવા

નારદજીની કમળખતી !

“નારદ” એ નામજ ન્યારું છે. એ નામ આજકાલ પણ પ્રચલિત છે. તેની મહતાનું સમસ્ત સંસારને લાન હોવાથી નારદજીની ઝાળખાણ કરાવવાની આવશ્યકતા હોય એમ લાગતું નથી. મુનિવર નારદજી જેને તેને લડાવી મારવામાં સંપૂર્ણ પાવરધા હતા. ન્યાં ત્યાં કલહાગ્નિ સળગાવવાનો તેઓનો પરમ પ્રિય વ્યવસાય હતો. કોઈને કોઈ રથજે ફાગણ સુદ પૂર્ણિમા પ્રકટાવ્યા વિના તેઓને બીલકુલ ચેન પડે નહીં. કજીઆના ધગ્ગરદાર તરીકે આજે પણ લોકો એજ નામનો ઉપયોગ કરે છે.

“આજે કોના ઘરમાં ઘો ઘાલશું?” એવો ઉમદો વિચાર કરતા એક દિવસ નારદજી અંતરિક્ષમાંથી પસાર થતા હતા. “આજ મુધીમાં ઘણાને લડાવી માર્યા છે અને હેરાન કર્યા છે પણ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કદિ ઝપાટામાં આવ્યા નથી તો આજે તો

તેઓને ત્યાંજ હુતાશની પ્રકટાવી દઉં !” એવો નિશ્ચય કરી તેઓએ સ્વર્ગ પ્રતિ પગલાં માંડ્યા.

નારદજી પ્રથમ ભગવાન પાસે નહીં જતાં સીધા રાણીવાસમાંજ ઘુસી ગયા—જ્યાં લક્ષ્મીજી, રૂક્મણીજી, રાધાજી, સત્યભામાજી, જંબુવંતીજી વિગેરે ભગવાનની પદરાણીઓ ટાઢા પહોરના તડકા ઠોકતી બેઠી હતી.

“પધારો ! પધારો !! મુનિરાજ, પધારો !!! આજ તો ઘણા દિવસે દર્શન દીધા ! હમણા તો બીલકુલ દેખાતાયે નથી ! કહો જોઈએ, હાલમાં નવીન સમાચાર શું છે ?” લક્ષ્મીજી વીગેરેએ નારદજીને આવકાર આવતાં પ્રશ્ન પૂછ્યો.

“પ્રભુએ એક કામ સોંપ્યું હતું તે કરવા ગયો હતો એટલેજ આપની પાસે આવી શક્યો નથી. નવીન સમાચાર તો ઘણે તમારેજ જાણવા જેવા છે પણ માતાજી ! એ સાંભળવામાં સાર નથી; માટે કંઈ નહીં ! એ તો એમજ ચાલ્યા કરે છે !” નારદજીએ વગર દિવાસળીએ સળગાવી દીધી.

“નારદજી, એમ નહીં ચાલે ! જે કંઈ હકીકત હોય તે તો તમારે અમને કહેવીજ પડશે ! પછી જાણે તેમાં સાર ન હોય !” સઘળાઓએ આતુરતાથી કહ્યું.

નાદરજીને તો એટલુંજ જોઈતું હતું. તેઓએ એક એવી મેં માથા વિનાની વાત કરી કે જેમાં તેઓ નહોતા બોલ્યા એટલુંજ સત્ય હતું.

નાદરજીની વણેલી વાત સાંભળી ભગવાનની સર્વ રાણીઓના ગુસ્સાનો પાર ન રહ્યો.

નાદરજીએ જાણ્યું કે પાસે પોત્તાર પડ્યો છે એટલે ચાલતી પકડી અને “ભજ મન નારાયણ, નારાયણ”નો શબ્દોચ્ચાર કરતા કરતા સામેના યંગલામાં ભગવાન બિરાજમાન હતા ત્યાં પહોંચ્યા.

ભગવાન અટારીમાંજ ઉભા હતા. કોઈ દિવસ નહીં ને આજે નારદજીને પ્રથમ રાણીવાસની મુલાકાત લઈ પોતા પાસે આવતા જોઈ વિચાર્યું કે “જરૂર આજે કંઈક નવાબુની હોવા સંભવ છે !”

“ઓહો હો ! નારદજી, આજે તો રાણીવાસમાં આપના પવિત્ર પગલાં પ્રથમ કરી દેવીઓને ભાગ્યશાળી બનાવી એ શું ? કહો, વાતાવરણ કેમ છે ?” નારદજી કૃષ્ણ નિવાસમાં આવી પહોંચતાં ભગવાને પૂછ્યું.

“પ્રભુ, એ સધળું પછી આજે તો પ્રથમ મને ભૂખ બહુ લાગી છે એનું કંઈક કરો !” નારદજીએ અજબ રંગ તુરતજ જેવા માટે અજબ જવાબ આપ્યો.

“ભૂખ લાગી છે તો દેવીઓને કહેવું નહોતું ?”

“તમેને મૂકીને તેમને ક્યાં કહું ? અને તે જ્યાં કહેવાતું હોય ત્યાં કહેવાય ! સ્ત્રીઓનો સ્વભાવ વિચિત્ર હોય છે ! દેવીઓ પાસે ખાવાની માંગણી કરું એટલે તેઓ મને “ભૂખ ખારસ” સિવાય બીજી ઉપાધિ શા માટે વળગાડે ? એ વાતો કરવાનો વખત નથી ! તુરત ખાવાના પ્રયત્ન કરો નહીંતર હું મરી જમશ !”

“કીક લ્યો, હું હંમણાજ જમવાનો અંદોખરત કરી આવું છું.” એમ કહી ભગવાન રાણીવાસમાં રસોઇની વરધી આપવા પધાર્યા.

ભગવાન ગયા પછી નારદજીએ કાખલી કુટી. “હવે યરાખર રંગ જામશે ! આજે દેવીઓ ભગવાનને બોઠા પડાવશે !”

ભગવાન રાણીવાસમાં જઈ જુએ તો સર્વે રાણીઓ તોખરા ચડાવી-ભયંકર સ્વરૂપે-ખુણામાં ભરાઈ બેઠી હતી. “કોઈ દિવસ નહીં અને આજે આ શું ?” ભગવાન વિચારમાં પડી ગયા પણ કંઈ સમજી શક્યા નહીં, તેઓએ “આજે નારદજી અહીં જમવાના છે માટે તુરત રસોઈ બનાવો.” એવી સતિઓને વિનવણી કરી પણ નારદજીનો ગુરૂમંત્ર યરાખર લાગી ગયો હોવાથી એકેએ ભગવાનને દાદ ન આપી. ભગવાનની કારી નહીં ફાવતાં આખરે વિલે મોટે તેઓ રાણીવાસમાંથી બહાર નીકળ્યા.

બહાર આવી ભગવાને વિચાર્યું કે “જરૂર આ નારદજીનું ધામ છે ! શીકર નહીં ! તેઓએ આજે મારી પણ મસ્કરી કરી છે તો હું પણ તેઓને આજે બતાવી આપું કે “નહીં કરવા યોગ્યની મસ્કરી કરવાનું કેવું પરિણામ આવે છે !”

નારદજી, આજે કોણુ જાણે અકસ્માત શું બન્યો છે કે સવળી રાણીઓ રિસાઇ બેસી છે ! કારણુ સમજાતું નથી ! રસોઇ બનાવવાની મેં ઘણી વિનંતી કરી પણ કંઈ શુભ પરિણામ ન આવ્યું ! આજે તો આપ જરા તસ્દી લીઓ ને દેવીઓને સમજાવી આવો !” ભગવાને કંણુ-નિવાસમાં આવી નારદજીને વિતક વાત કહી.

“તમારું કહ્યું ન માન્યું તો મારાથી કેમ માનશે !”

“તમારું કહેવું દેવીઓ માને છે અને આજે પણ જરૂર માનશે માટે તમે જાવ તો ખરા !”

ભગવાન જાણે મૂંઝાયા છે એમ સમજી નારદજી રાણી-વાસમાં ગયા, વળી તેઓએ એક એવો ગપાટો માર્યો કે દેવીઓની રીસ ઉતરી ગઇ અને નારદજીએ પ્રથમ કરેલી વાતનું વિસ્મરણ થઈ ગયું. તેઓ રસોઇ બનાવવાના કામમાં ગુંથાઇ ગઇ. કોઈ મહાભારત કાર્ય કરનારને જેટલો આનંદ થાય તેથી પણ વિશેષ આનંદ નારદજીને થયો. પછી તેઓ ભગવાન પાસે આવવા નીકળ્યા.

“શું કરી આબ્યા ?” નારદજી આવતાં ભગવાને પૂછ્યું.

“રસોષ બનાવવા માંડી છે. હમણાંજ તૈયાર થઇ જશે !” નારદજીએ જવાબ આપ્યો.

“હીક, રસોષ થાય એટલીવારમાં ચાલો આપણે નદિએ નાહી આવીએ.” નારદજીને નવ-રંગ ખેલ બતાવવા માટે ભગવાને બાજી રમી.

ભગવાન અને નારદજી ધોતીયાં લઇ નદિએ ગયા. નહાતા નહાતાં “અત્યારે બરાબર તક છે.” એમ જોઇ નારદજીએ જેવીપાણીમાં ડુબકી મારી કે ભગવાને પોતાની માયાને પ્રભાવે નારદજીને એક માયાવી શહેરમાં પહોંચાડી દીધા.

*

*

*

*

નારદજી પોતાનું સ્વરૂપ જોઇને આભાજ બની ગયા; કારણ કે તેઓ એક સોળ વરસની સુંદરી બની ગયા હતા. નારદજીએ વિચાર્યું કે “ભગવાનની મશકરી કરવા જ્યાં આપણી તો પૂરેપૂરી કમબખ્તી થઇ ! ખેર જે માથે પડી તે ભોમવ્યે છુટકો છે !”

નરમાંથી નારી બનેલા નારદજી ગામમાં જતા હતા ત્યાં દરવાજે પોલીસે રોકીને પૂછ્યું “બાપ, તમે કાણ છો ? ક્યાં જાવ છો ? પરણેલા છો કે કુંવારા ?”

“ પરણેલા છો કે કુંવારા ? ” એનો શું જવાબ આપવો તેના વિચારમાં નારદજી ગુંચવાય ગયા.

“ આખરે જવાબ આપ્યો “ જમાદાર, હું પરદેશી છું આ ગામ જોવા આવી છું અને હજી કુંવારીજ છું ! ”

“ એમ ! ત્યારે તો આ ગામમાં કોઈ પણ સ્ત્રી કુંવારી જોવામાં આવે તેને ગમે તેની સાથે પરણાવી દેવાનો મહારાજન સાહેબનો હુકમ છે એ તમોને લાગુ કરવો પડશે ! ” એમ કહી જમાદારે નારદજીને ખેસાડી રાખ્યા અને પછી ત્યાંથી એક કુંવારો માણસ નીકળ્યો તેની સાથે નારદજીનો હસ્ત મેળાપ કરી દીધો. તે વાંદો નારદજીને પોતાને ઘેર લઈ ગયો.

*

*

*

*

“ ભગવાને ખેલ તો સારો કર્યો ! ” એમ વિચારી લાચારીએ નારદજી સ્ત્રી સ્વરૂપે તે પુરૂષ સાથે રહેવા લાગ્યા. પ્રકૃતિને પ્રતાપે નારી સ્વરૂપ નારદજીને હમેશ રહ્યા અને થોડા વખતમાં બાળકનો જન્મ થયો. આ પ્રમાણે સંસાર—વ્યવહેવાર કરતાં નારદજીને ડઝનબંધ છોકરાં થઈ પડ્યાં. તે પણ એકાદ ડઝન નહીં હો ! પાંચ ડઝન ને એક છોકરાં નારદજીના મોઢા આગળ રમવા લાગ્યાં.

આખરે નારદજીનો પતિ મરણ પામ્યો. શિષ્ટાચાર મુજબ પતિ મરણ પામતાં જો કંઈ રડવા કુટવાની ક્રિયા

પતિએ કરવી જોઈએ તે નારદજીએ આદરી લીધી; પરંતુ આ ગામમાં એટલેથી નહોતું પતતું. અહીં તો પતિ પાછળ સતિ થવાનો રિવાજ હતો. સગાં સંબંધીઓએ પતિ સાથે સળગી મરવા માટે નારદને તૈયાર કર્યા. આથી નારદજી ગભરાણા-મુંઝાણા; પણ તેમ કર્યા વિના બીજકુલ ચાલે એમ નહોતું.

નારદજી પોતાના મૃત પતિના શબને ખોળામાં લઈ સ્મશાન ભૂમિપર ખડકાયેલી ચિતા પર ચઢી બેઠા. છોકરાએ અગ્નિદાહ આપ્યો. ચિતા સળગવા લાગી. આ વખતે નારદજી ગળગળા થઈ ગયા. આંખમાંથી શ્રાવણુ-ભાદરવો વરસવા લાગ્યો અને ભગવાનને અંતઃકરણ પૂર્વક એક ચિંતે સંભાળવા લાગ્યા !

“મારી મસ્કરી કરવાનો નારદજીને હવે પૂરતો બદલો મળી ગયો છે અને હદ થઈ છે” એમ નદીમાં ન્હાતાં ન્હાતાં ભગવાને વિચારી પોતાની માયા પાછી ખેંચી લીધી અને તેઓ પાણીમાં ડુબકી મારી ગયા. આ સંઘળો ખેલ ભગવાને માત્ર ત્રણ મીનીટમાં ભજવ્યો.

નારદજી પાણીમાંથી બહાર નીકળ્યા અને કાનારે જઈ કપડાં પહેરવા લાગ્યા; એટલે ભગવાન પાણીમાં દેખાયા અને નારદજી પ્રત્યે બોલ્યા “અરે ! નારદજી તું ભૂખ બહુ લાગી છે ? એટલીવારમાંજ નાહી લીધું ? હજી તો ત્રણ ચાર મીનીટ માંડ થઈ હશે !”

“ બસ કરો ! પ્રભુ, બસ કરો !! હવે બહુ થઈ !
મારી તો આજે મીટી ખરાબ કરી દીધી !” એમ કહી
નારદજી રોષ ભર્યા પ્રભુની કે પ્રભુના જવાબની રાહ નહીં
જોતાં ઉભા પુછડીએ નાકા.

નારદજીની બૂખ બૂખને ઠેકાણે રહી-રસોઈ રસોડામાં
રહી અને પ્રભુ દાંત કાઢતા પાણીમાં રહ્યા !

*

*

*

*

નારદજી જેવા કજીઆ દલાલોનો આજે પણ દુનિયામાં
ટોટો નથી; તેમાં પણ સાક્ષર નામથી ઓળખાતા સમાજમાં
એવા લોકો વધારે નજરે પડે છે. આવા સદા સ્વહિત
સાચક, શેખીખોર, સાક્ષર નામ ધારી રાક્ષસો અને અન્ય
કલહ પ્રિયાત્માઓનું અસ્તિત્વ પૃથ્વીની પીઠ પર ન હોય
તો શું સરસ્વતી દેવી કે પૃથ્વી દેવી પોક મૂકીને રડવાના
હતા ?

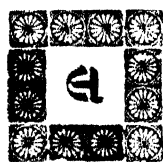
જેવા રીતે નારદજીને શ્રી કૃષ્ણચંદ્રનો ભેટો થઈ જતાં
કમળખતીનો પાર ન રહેતા તેવી રીતે કદિને કદિ પણ શ્રી-
કૃષ્ણનો ભેટો અવશ્ય થવાનો એવું આજકાલના નારદજીઓ
સમજતાં શીખે તો ?

લક્ષ્મી

અથવા

સંસારની શોભા.

(૧)

 લક્ષ્મીએ પોતાની મેલી અને ફાટેલ તૂટેલ સાડીના પાલવ વડે પોતાના નયન-નીર લુછતાં તુલસીના વૃક્ષ પાસે એ દીપક સળગાવીને રાખ્યા અને તુલસીને લકિતભાવ પૂર્વક પ્રણામ કરી તે ત્યાં બેસી ગઈ. પછી તે સ્વતતઃ બોલવા લાગી:—

“આજે દીવાળીનો શુભ દીવસ છે. ઘેર ઘેર લક્ષ્મી-પૂજન થઈ રહેલ છે. અમાવસ્યાની ધોર અંધારી રાત્રી પણ અસંખ્ય દીપકોનાં ઝગમગાટથી પ્રકાશપૂર્ણ જણાય છે. સઘળાનો અંત છે પણ મારા હૃદયની અંદર અમાવાસ્યાનો જે ધોર અંધકાર પોતાનો પ્રભાવ જમાવી બેઠેલ છે તેનો અંત નથી ! હે કરુણાસાગર ! મારા કયા પાપોને કારણે મારી આવી દશા કરી છે ? આજે સર્વ કોઈનાં બાળકો મિઠાઈ અને રમકડાં લઈ તથા નવાં વસ્ત્રો પહેરી આનંદથી અહીં તહીં દોડી રહેલ છે; પરંતુ મારો

પાંચ વર્ષનો બાળક મનુ એ ચીજો માટે આજે તલસી રહ્યો છે ! એક દિન એવો પણ હતો કે જ્યારે આ ઘેરથી દીવાળીના શુભ અવસર પર સેંકડો રૂપીયાની મિઠાઈ-રમકડાં અને વસ્ત્રો ગરીબોને મફત અપાતાં હતા અને હજારો દીપકો આ વિશાળગૃહની શોભાને પોતાની કમનીય કાન્તિથી વધારી રહ્યા હતા; પરંતુ અફસોસ ! આજે એજ ઘરનાં સ્ત્રી-બાળક અન્ન અને વસ્ત્રને માટે વલખાં મારી રહેલ છે ! પતિ એજ સ્ત્રીઓનું ધન છે ! જ્યારે તે તેનાથી વિમુખ થાય ત્યારે લક્ષ્મી તેની પાસે ક્યાંથી રહે-આવે ? તેઓને તો રાત્રિ દિવસ જુગારનીજ ધુન લાગી રહે છે; તેઓ બખ્ખે ચાર ચાર દિવસ સુધી ઘેર પણ આવતા નથી ! જ્યારે રૂપીયાની જરૂર પડે ત્યારે ઘેર આવે છે અને રૂપીઆ અથવા ધરતી જે વસ્તુ હાથમાં આવે તે લઈ છ-પાંચ અગીયાર ગણી જાય છે ! એ કારણે આજે ધરતી આ દશા છે, એક મુઠ્ઠી અન્ન માટે તલસવું પડે છે ! કૃપાધિન, હવે તો સહન નથી થતું !”

આ પ્રમાણે બોલતાં બોલતાં લક્ષ્મીનું ગળું રંધાઈ ગયું અને તેના નયનોમાંથી અવિરામ અશ્રુધારા વહેવા લાગી. બાળક મનુ પણ ત્યાં આવી માતાના શાન્તિદાયક બોલામાં સૂઈ ગયો.

આ સમયે ધરતી કમાડ બોલી રામપ્રસાદે અંદર પ્રવેશ કર્યો અને આવતાંજ લક્ષ્મીને કહ્યું “અત્યારે મને

પાંચસો રૂપિયાની અત્યંત આવશ્યકતા છે ! ગમે ત્યાંથી મને લાવી દે ! જો નહીં લાવી દે તો તારે પરિણામ અનિષ્ટ છે !”

આ વચનો સાંભળી લક્ષ્મીએ અશ્રુભર્યાં નયને પતિ તરફ જોયું અને નમ્ર પણ સ્પષ્ટ દઢતાયુક્ત શબ્દોમાં કહ્યું “પ્રાણનાથ, હજી પણ ચેતો ! શયતાનોનાં ચક્રમાં પીસાતાં પહેલાં હજી પણ ચેતો ! પોતાનું ઘર સાચવી તમારો જોવાવાળાઓનો સંગ છોડી દીઓ ! આપની બુદ્ધિમતા માટે મને તો અતિ ગર્વ હતો—છે ! આપની સાથે હું મને મહાભાગ્યશાળી સમજતી હતી; પરંતુ આજે આપનો આ કેવો વિકટ વેશ છે ? તનમાં બળ નથી, મુખપર તેજ નથી અને દિવસાનુદિવસ કંગાળ વેશમાં આપ રાત્રિ દિવસ જ્યાં ત્યાં ભ્રમ્યા કરો છો ! કદાચ આપને આપના પોતાપર તેમજ મારાપર દયા ન આવતી હોય તો આપણા આ સુકોમળ સંતાન મનુષ્ય તો દયા કરો ! તમારો આ પ્યારો મનુ કે જે તમારાથી એક ક્ષણ પણ વિમુખ નહોતો રહેતો તે તમારા આ દીનતાપૂર્ણ—ભયાનક વેશને જોઈ ભયને કારણે તમારી પાસે આવતાં પણ ડરે છે ! જ્યાં સુધી મારી પાસે ધન હતું ત્યાં સુધી તે આપનું સમજી સર્વસ્વ આપી દેવામાં મેં કદી પણ આનાકાની કરી નથી ! તદુપરાંત આપ મારા અંગપરના દાગીના પણ લઈ ગયા છો ! જીનું સાચું ધન તો સ્વામી

છે—જ્યારે તે વિમુખ થાય ત્યારે લક્ષ્મી પાસે ક્યાંથી રહે—આવે ? એ કારણે અમારી એવી દુઃખદ દશા થઇ છે કે આજે દીવાળી જેવા તહેવારને દિવસે પણ આ બાળકને અન્ન અને વસ્ત્ર વિના ટળવળવું પડે છે !” આ પ્રમાણે લક્ષ્મી છાતીફાટ રૂદ્ધ કરવા લાગી.

પરંતુ જેનું હૃદય મલિન હોય છે તેને “કાષ્ઠપિણ્ડ” વાતની અસર નથી થતી. પાપીનો આત્મા નિર્બળ અને વિચાર સંકુચીત થઇ જાય છે. તેનામાં આત્મવિશ્વાસ ખીલકુલ નથી રહેતો અને તેથી તે બુદ્ધિહીન બની એક પાપ સાથે બીજા પાપ પણ કરી બેસે છે !

રામપ્રસાદે પત્નિની આટલી વાતો તો જેમ તેમ સાંભળી પણ હવે તેનાથી ન રહેવાયું તેણે ક્રોધથી ઉન્મત્ત બની લક્ષ્મીની છાતીમાં એક જેસપૂર્ણ લાત મારી અને કહ્યું “અભાગિની ! હું અત્યારે તારી પાસે જ્ઞાન ગ્રહણ કરવા નથી આવ્યો ! મારી બાઇડી થઇ મને ઉપદેશ આપવાની ધૃષ્ટતા કરે છે !”

પરંતુ લક્ષ્મી આ શબ્દો સાંભળી શકી નહીં, કારણ કે તે નિર્બળ નારી નર-પશુના પદાઘાતથી મૂર્છિત થઇ જમીન પર પડી ગઇ હતી. તેના મુખમાંથી રક્તધારા વહેવા લાગી હતી; પરંતુ મદાંધ-જીગારી રામપ્રસાદે તે જોયા છતાં તેની દરકાર ન કરી ! તેણે તો લક્ષ્મીની કમ્મરેથી ચાવીનો જુડો કાઢી લીધો અને ત્રીજુરી ખોલી. પણ

પાંચસો રૂપીયા તો શું પણ પાંચ પૈસાએ તેમાંથી ન નીકળ્યા ! તેમાં લક્ષ્મીના કંઈક રહ્યા સહ્યા દાગીના હતા તે લઈ તે છ-પાંચ અગીયાર ગણી ગયો. લક્ષ્મી ક્યાં સુધી બેહોસ પડી રહી એ પરમાત્મા જાણે !

(૨)

પ્રાચીન સમયમાં શિવપુરી એક સુવિખ્યાત નગરી હતી. તેમાં મોટા મોટા આબરૂદાર શ્રીમંતો, જ્ઞાનિઓ અને રાજનીતિજ્ઞ ચાણાક્યોનો વાસ હતો. આજે પણ તેની ગગન ચુમ્બીત ધમારતો અને પડી ગયેલ ખંડીયેરો ભૂતકાળના ગૌરવનું જ્ઞાન કરાવે છે; પરંતુ પ્રકૃતિના નિયમ અનુસાર પ્રત્યેક વસ્તુનું પરિવર્તન થયા કરે છે. કુદરતના એ ક્રયદા અનુસાર શિવપુરી પોતાનું ભૂતકાલીન ગૌરવ ગુમાવી વર્તમાન કાલીન કહેવાતા ગૌરવ અને સૌન્દર્યથી વિભૂષિત છે !

ભૂતકાળમાં જે સ્થાનો પર વેદ મંત્રો અને સામાજિક ગહન વિષયો પર ગંભીરતાપૂર્વક ચર્ચાઓ થતી હતી, અફસોસ ! તેજ પવિત્ર સ્થાનો આજે પરનિંદા અને બે છક બારની ભયંકર બદીની બદબોથી ગંધાધ રહેલ છે ! આજે દેશના શિક્ષિત-અશિક્ષિત-બાળક-યુવાન તેમજ વૃદ્ધ વિગેરે અધિકાંશ લોકો એકજ રંગમાં રંગાર્ધ જીવન વ્યતિત કરી રહેલ છે !

હાય ! આ કેવી વિકટ પરિસ્થિતિ ! કેવું ભયંકર

પરિવર્તન ! કેવું નારકીય પતન ! આ દશા જોઇ નિમ્ન
લિખિત ઉદ્ગાર સહેજેજ મુખમાંથી બહાર નીકળી પડે છે:—

જીએ કદિ પુર્વજ અમારા,

સ્વર્ગથી આવી અહીં;

રૂએ કલેજ ફાટ,

નીરખી (અમને) દુર્દશા આવી મહીં !

જીગરથી વધારે જીરું કામ સંસારમાં બીજું એકે નથી.
જે મનુષ્ય એ દુર્બંસનમાં ફસાય છે તે બીજા કાંઈ પણ
દુર્ગુણથી બચી શકતો નથી. પોતાની ઇચ્છાઓની પ્રતિ-
માટે જીગરની નીચમાં નીચ ધૂણિત કર્મ પણ કરી નાખે
છે. તેને સત અસતનું કંઈપણ જ્ઞાન નથી રહેતું !

આ દુર્બંસનના પંજમાં ફસાઇ કેટલાએ આદર્શ
જ્ઞાનિઓ પોતાના જ્ઞાનને ગુમાવી બેઠા છે. કેટલાએ ધનવાનો
અને આબરૂદારો ભીખારી બની આજે અનાજના એક
દાણા માટે નાઇલાજ થઇ ઘેર ઘેર ભીખ માગતા ફરે છે !
જે શહેર, ગામ અથવા ગૃહમાં જીગર રૂપી શયતાન-
પાપીનો પગ પેશારો હોય કે એક વખત પણ
પગ પેશારો થયો તેનું સત્યાનાશ વાળ્યા વિના
તે કદિ પાછો નથી નીકળતો ! શિવપુરીના શિરતાજ
જીગર ને “ મોજ-શોખ ” ના સાધન તરીકે ઓળખાવે
ત્યાં બલાજ શો ?

જુગારના ભયંકર-પ્રત્યક્ષ-પરિણામ સ્વરૂપ આજે દેશમાં કોણ જાણે કેટલી હત્યાઓ અને આત્મહત્યાઓ થતી હશે ? કોણ જાણે કેટલા નાના બાળક અને સાધવી સ્ત્રિઓ તેની ભયંકર જ્વાળામાં નિરંતર ભરિમભૂત થતી હશે ? કોણ જાણે કંઈ અનિષ્ટ ઘડીએ આ પાપી ખેલની સૃષ્ટી રચાયેલી હશે અને તેમાં પણ પવિત્ર ધાર્મિક તહેવારોના શુભ અવસર પર આ અનિષ્ટકારી ખેલ ખેલવાની પૃથા ક્યારે ઘુસી ગઈ છે એ નથી સમજી શકાતું !

રામપ્રસાદ શિવપુરીના એક ઉચ્ચ વંશના આબરહાર શ્રીમંત સજ્જનનો એકનો એક પુત્ર હતો. તેના પિતાએ તેને યોગ્ય ખતાવવામાં કંઈ બાકી ન રાખી. તેને બી. એ. સુધીનો અભ્યાસ કરાવ્યો પણ તેને આજકાલની ફેશન અનુસાર કોલેજના અભ્યાસ દરમ્યાનજ જુગાર રમવાની આદત પડી ગઈ. સદા કપડી-કુટિલ મિત્રોનો સાથ અને હાથમાં પૈસાની ઝાકમઝોળ, પછી પુછવા જેવુંજ શું હોય ?

આપની હૈયાતી સુધી તો તેને કંઈક બીક હતી; પરંતુ આપના મૃત્યુ પછી રામપ્રસાદને રોકવાવાળું કોઈ નહોતું. એથી આપની સંપત્તિ ધીમે ધીમે નષ્ટ થવા લાગી. ગૃહની આ દશા જોઈ લક્ષ્મી હાથ જોડી-પગમાં પડી-બાળક મનુને સામે નાખી પતિને અનેક પ્રકારે સમજાવતી; પરંતુ તે અધમાચરણી નર-પશુને પોતાની દુર્દશાનું

અત્યાર સુધી કંઈપણ લાન નહોતું. તે તો જ્યારે પૈસાની જરૂર પડે ત્યારે ઘેરે આવી જે કંઈ મળે તે લઈ ચાલતો થતો અને તેના જુગારના ભયંકર અગ્નિકુંડમાં હોમી દેતો. આવી રીતે દીવાળીને દિવસે જ્યારે તેને પાંચસો રૂપીઆની જરૂર પડી ત્યારે તેણે ઘેર આવી લક્ષ્મી પાસે રૂપીઆ માગ્યા. ત્યાર બાદ જે ઘટના ઘટી તે તો ઉપર વર્ણવાયેલી છે.

(૩)

રાત્રિના બાર વાગી ગયા હતા. શિવપુરીના સરીયામ રસ્તાઓ અને ગલ્લીઓમાં શાન્તિનું સામ્રાજ્ય વ્યાપેલું હતું. દીવાળીના દીપકો પણ પોતાની ક્ષણિક ચંચળતા દેખાડી બુઝાઈ ગયા હતા; જે કે સમસ્ત નગરી શાન્ત હતી તોપણ કામી, ચિન્તિત, ચકોર, વિરહી, ચોર, જુગારી વિગેરે લોકો તો જાગ્રતજ હતા.

સરીયામ રસ્તાઓ પર અને શિવપુરીના રાજ-કર્માચારીઓના રહેઠાણવાળી ગલ્લીઓમાં મ્યુનીસીપાલીટીના મસાણીયા દીપકનો ક્ષીણ પ્રકાશ પડતો હતો; પરંતુ જ્યાં મ્યુનીસીપાલીટીના દીપકોની ખાસ આવશ્યકતા હોય તેવી સઘળી ગલ્લીઓમાં તો અંધકારનુંજ સંપૂર્ણ રાજ્ય પ્રવર્તતું હતું. જે કે ઘણીખરી ગલ્લીઓમાં મ્યુનીસીપાલીટીના જ્ઞાનસો હતા પણ તે માત્ર શોભાના અને મ્યુનીસીપાલીટીની સુવ્યવસ્થા બહારનાઓને બતાવવાના

હતા. એ જ્ઞાનસો કદિ સળગાવવામાં આવતા નહોતા કારણ કે એ સોંકડો જ્ઞાનસોનાં ગ્યાસલેટ તેલના પૈત્રા મ્યુનીસીપાલીટીના મડધાઓને ખાનગી ખીરસા ખરચી માટે જોઈતા હતા ! આવી અંધકારમય ગલ્લીઓમાં થઈને રામપ્રસાદ ઘણી ઝડપે એક જુગારખાના તરફ જઈ રહ્યો હતો. પાપી મનુષ્યનાં હૃદય અંધકારમય થઈ જાય છે અને તેથી તે પોતાના પાપ કર્મો પૂરા કરવા માટે સદા એકાંત અને અંધકારમય સ્થાન શોધ્યા કરે છે ! ઉજ્જવલ પ્રકાશમાં જે પાપ કરવામાં આવે તે પાપજ ન કહેવાય !

(૪)

રામપ્રસાદને જુગારખાનામાં ધુર્યાને હજુ વધારે સમય નહીં થયો હોય એટલામાં ત્યાં આપસ-આપસમાં-જુગારીઓમાં ઝડપે ઉપરિથત થયો. ઘણા લોકો ધાયલ થયા. એજ જુગારખાનાના એક જુગારીની ચેતવણીથી પોલીસ ત્યાં જઈ પહોંચી અને અન્ય ધાયલ મનુષ્યો સાથે રામપ્રસાદને પણ ગીરફતાર કર્યો. જુગાર રમવા ઉપરાંત તોજ્ઞાન કરવાનો પણ આરોપ તેનાપર મૂકાયો, ડોટ્ રામપ્રસાદને સખત મજુરી સાથની એક વર્ષની કારાવાસની સજા કરી. તેની પાસે જે દાગીના હતા તે ખાલસા કરવામાં આવ્યા. રાજ્યની રણકતી તીજુરીમાં એટલો વધારો થયો !

સાધવી લક્ષ્મીએ આ સમાચાર કષ્ટપૂર્વક સાંભળ્યા, તે બિચારી અનાથ સ્ત્રી શું કરે ? આ સમયે તેની પાસે ન તો જનબળ હતું કે ન તો ધનબળ હતું; પરંતુ “નિર્ધનનો ધન રામ” એ એક તેને આશ્વા હતી અને એ ક્ષીણ આશ્વાને આધારે તે જીવન ટકાવી રહી હતી.

(૫)

રામપ્રસાદના ઉજ્જવલ-કોમળ શરીરપર ઉચ્ચ કોટીનાં ખમીસ અને ધોતીયાને બદલે જેલનું ગંદુ-મેલું-પહેરણ અને ટુંકા તુંગીઓ તથા ગલામાં નંખરની તખ્તી શોભવા લાગ્યા. જે હાથોએ આજ દિવસ સુધીમાં કદિ લખવા કે રમવા સિવાય કંઈપણ કામ કયું ન હતું તેજ કોમળ હાથોએ ચક્રી ચાલવા લાગી, ગાડીઓ ખેંચાવા લાગી અને પથરો તુટવા લાગ્યાં ! સુપ્રત થયેલું કાર્ય સંધ્યા સુધી પૂર્ણ ન થાય તો કોમળ વાંસાપર મીઠાના ચાણુ-કના માર પણ પડવા લાગ્યા ! વખત છે તે !

રામપ્રસાદ જેલની નારકીય ચંત્રણાઓથી ગભરાઈ ગયો હતો. તેને પોતાનું જીવન વ્યર્થ જણાવા લાગ્યું. એક દિવસ તે પોતાની કોટડીમાં ગરમીથી અને શારીરિક તથા માનસિક ચંત્રણાઓથી મુંઝાઈને તરફડી રહ્યો હતો. આ સમયે તેને પોતાના જીવનની પ્રત્યેક ઘટના એક પછી એક યાદ આવવા લાગી. બાલકાળનો માતા-પિતાનો પ્રેમ

કાલેજનો સમય, લક્ષ્મીનો પ્રેમપૂર્ણ વ્યવહાર અને બાળક મનુનું સુંદર મુખ હવે તેને યાદ આવવા લાગ્યા:—

“હાય ! બહાલી લક્ષ્મી ! તારી સત્ય વાત-શીખામણું ન માનવાથી આજે મારે આ નારકીય યંત્રણા ભોગવી મારા પાપોનું ફળ ભોગવવું પડે છે ! શું તું મને માફ કરીશ ?”

આ પ્રમાણે બકવાદ કરતો રામપ્રસાદ સુધ ગયો. સુતાંજ તેને સ્વપ્નામાં એક મનુષ્ય દેખાયો; જે તેને કહી રહ્યો હતો “હતભાગી રામપ્રસાદ ! તારા જીવનનો શું આ ઉદ્દેશ હતો કે તું ઉચ્ચ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરીને પણ આવા દુષ્ટ કર્મમાં પ્રવૃત થઈ ખુનીઓ અને ડાકુઓ સાથે જીવન વ્યતિત કરે ? તારે માટે તો તારા માતા-પિતા, દેશ અને સમાજને મોટી મોટી આશાઓ હતી તેનું આ શું તેં સારું ફળ આપ્યું ? તારા જેવા દુરાત્માઓને કારણેજ દેશ અને સમાજ આજ કાલ નષ્ટ ભ્રષ્ટ થઈ રહેલ છે ! જો, જરા આંખ ખોલીને હજી પણ જો ! કે આ ભયંકર બીથી દેશ અને સમાજનું કેવું નૈતિક પતન થયું છે ! હજી પણ સાવધાન થા ! જો તારા જેવા યુવકો એ નાશ-કારી પ્રયાતે નષ્ટ કરવાને કટિબદ્ધ થાય તો આજે સમાજ અને દેશનું ઉત્તરવળ ભારિ જેત જેતામાં થઈ જાય ! તારા જેવા નવયુવકોએ તારી આ દશાપરથી ધડો લેવાની જરૂર છે. તેં તારી સતિ સ્ત્રી લક્ષ્મીને અનહદ દુઃખ આપ્યું છે તેનું ફળ તો તારે અવશ્ય ભોગવવું જોઈએ !”

એમ કહીને તે મનુષ્યે એક લયાનક શસ્ત્ર રામપ્રસાદને મારવા માટે ઉગામ્યું અને તે રામપ્રસાદપર પ્રહાર કરવા જતો હતો ત્યાં એક સ્ત્રી મૂર્તિ વચ્ચે આવી ઉભી રહી રામપ્રસાદે જોયું તો તે બીજું કોઈ નહીં પણ તેની પતિનિ લક્ષ્મીજી હતી ! ભયથી તેનું શરીર થરથર કંપી રહ્યું હતું. આ સમયે તેની આંખ ખુલી થઈ. જોલના ઘંટાના ચાર ડંકા સાંભળાયા.

(૬)

પતિની દુર્દશાના સમાચાર સાંભળી લક્ષ્મીથી ન રહેવાયું. તેણે પોતાના શરીરપર જે એક બે દાગીના રહ્યા હતા તે વેચી અપીલ કરી. અપીલમાં સળ થટી. એક વખતે બદલે ત્રણ માસ થયા. મુદત પુરી થતાં રામપ્રસાદ જોલમાંથી મુક્ત થયો.

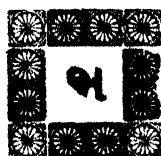
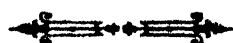
જોલમાંથી છુટતાંજ રામપ્રસાદે પ્રચંડ પ્રતિજ્ઞા કરી કે “જુગારની આ ધૂણિત પૃથાનો દેશમાંથી જડમુળમાંથી નાશ કરવાનો આજથી હું મારા જીવનનો ઉદ્દેશ બનાવીશ ! ” આ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરી તે પોતાને ઘેર ગયો. લક્ષ્મી મલીન વેષે ભૂખી-તરસી ઉદાસિન ચહેરે અપીલના ફળની પ્રતિક્ષા કરતી ગૃહમાં બેઠી હતી.

સ્વામીને જોતાંજ લક્ષ્મી મૂર્છિત થઈ પતિના ચરણાવિદ્માં પડી ગઈ ! શુદ્ધિમાં આવતાં તેણે પોતાને પતિની ગોદમાં જોઈ ! બહેના નયનોમાંથી અવિરામ અશ્રુધારા વહી રહી હતી. રામપ્રસાદના પાપોનું એ પ્રાયશ્ચિત હતું !

કળીયુગ.

અથવા

કનૈયાની લીલા !

ગવાન શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર મહારાજની સ્વારી સ્વ-
ગમાં પહોંચતાં દેવતાઓમાં આનંદની રેલમ
છેલમ થઈ રહી. અસરાઓ મધુર સ્વરે
સંગીતની રમઝટ બોલાવવા સાથે નૃત્ય કરવા લાગી.
બકતો પૂજનની સામગ્રી લઈ દોડ્યા. ભગવાનનું મનમયુર
નાચી ઉઠ્યું. સંગીતની અપૂર્વ માદકતામાં તેઓ ક્ષણવાર
મૂર્છાવત્ બની ગયા.

તુરતજ તેઓની તન્મય આંખો ખુલી અને દશે
દિશાઓના મુખ સુમ્મન કરવા લાગી. દેવતાઓ પુષ્પ વૃષ્ટિ
કરવા લાગ્યા.

ભગવાનની આજ્ઞાથી સંગીત બંધ કરવામાં આવ્યું.
જ્ઞાન્તિના સામ્રાજ્યની સ્થાપના થઈ. સર્વે પોત પોતાના
આસન પર ચુપચાપ બેસી રહ્યા.

ભગવાને શંખ પુકયો ! સહુ એક ધ્યાન થયા એટલે
ભગવાને શબ્દોચ્ચાર કર્યો “ આ સમય ઉત્સવ ઉજવવાનો
નથી ! માફ મસ્તિષ્ક વિચારની લહેરોમાં ધુમી રહ્યું છે !
હું એક નવ-યુગ નિર્માણ કરવા ચાહું છું ! બ્રહ્મા કયાં ? ”

કમળાસન પરથી ઉઠી બ્રહ્માજી ભગવાન સન્મુખ
હસ્તદ્વય જોડી ઉભા રહ્યા. તેઓના અધર સ્તુતિચન્દના
પઠનથી ! ફફડી રહ્યા હતા.

ભગવાન સર્વજ્ઞ હોવાથી બ્રહ્માજીનો મનોભાવ સમજ
ગયા અને હસતા હસતા બોલ્યા “ આપની હૃદયારાધનાનો
પ્રત્યેક શબ્દ મારા હૃદયરાજ્યમાં હીરાની માફક ચમકી
રહ્યા છે ! આપશ્રી મુખે તેનું ઉચ્ચારણ ન કરો ! હું
કયાંક મોહિત થઈ જઈશ તો કાર્ય અસમર્થ રહી જશે ! ”

બ્રહ્માજી કંઈ બોલ્યા નહીં. તેઓ ભગવાનના ચર્ણ-
વિન્દમાં લેટી પડ્યા.

ભગવાન તેઓને છાતી સરસા ચાંપતા બોલ્યા “ હું
એક નવીન યુગ રચવાની ઇચ્છા કરી રહ્યો છું ! તેનું
નામ કળિકાળ ! આ યુગ સમ્રાજા યુગોથી અદ્ભૂત અને
વિલક્ષણ થશે ! ”

“ તો ભગવન ! મને શું આજ્ઞા છે ? ” બ્રહ્માજીએ
મધુર સ્વરે પૂછ્યું.

“બ્રહ્માજી, આ યુગમાં એવા નરનારીઓની આવશ્યકતા છે કે જેઓની ખોપરી વિચિત્ર અને હૃદય ઉમંગપૂર્ણ હોય અને જેઓ કૃત્રિમતાની છાયામાં ખેલવાવાળા સાચા ખેલાડી અને મિથ્યાવિનોદમાં રાત્રિ દિવસ મસ્ત રહેવાવાળા હોય ! મને અધિકમાં અધિક આવા પ્રાણીઓની આવશ્યકતા છે !” ભગવાન મોર-સકુટ દલાવતા ઓચર્યા.

બ્રહ્માજીનું હૃદય કંપી ઉઠ્યું. તેઓ રિથર દષ્ટિએ ભગવાન તરફ જોઈ ઓટ્યા “કઠિન કાર્ય” હોવા છતાં હું આપની આજ્ઞા ઉઠાવવામાં સફળ-સમર્થ થઈશ એવી મને આશા છે !”

એજ ક્ષણે ભગવાનના ચંચળ ચક્ષુઓ રૂપવતી વસુ-ધરાની પ્રશાન્ત મૂર્તિ જોઈ મુગ્ધ થઈ ગયા. તેઓ રનેદ સ્વરે બોલી ઉઠ્યા “મા !”

વસુધરા માતા પગના મધુર રણુકારથી દેવતાઓના ચિત્ત ચોરતા આવી પહોંચ્યા એટલે ભગવાને કહ્યું “મા, તમે અન્નપૂર્ણા છો ! હું એક નવીન યુગ રચવાના વિચારમાં છું. આ યુગના મનુષ્યોનાં અંતરંગ દ્વેષવાદ અને અસ-ખ્યતાથી ભરપૂર રહેશે અને બ્રહ્માંડ અતિ સુંદર થશે. તેઓ સખ્યતાના સેવક થશે; પણ ખેલુદા પ્રેમના નાટક તેઓના અંગ-પ્રત્યંગમાં નિત્ય નવીન ઘટનાઓની સૃષ્ટિ રચતા રહેશે. તમે તેઓને સંધ્યા સુધી પણ બોબ્બન ભેગા

કરતા રહો એજ મારી પ્રાર્થના છે !”

દેવી વસુંધરા આ સધળી વાત બોજપત્ર પર લખી ભગવાનની પીઠ પર આશીર્વાદાત્મક હસ્ત ફેરવી પ્રસન્ન હૃદયે બીડમાંથી અદૃશ્ય થઈ ગયા.

જે કામને યોગ્ય જે જે દેવ હતા તેને તે કામ સોંપાઈ ગયું. કનૈયાના આ આદેશ સામે દોષઝે વાંધો ન ઉઠાવ્યો. સર્વે પોત પોતાનો ચાજ સંભાળવામાં તલ્લિન થઈ ગયાં.

*

*

*

*

ભગવાન થાકી ગયા હતા. તેઓને નિદ્રા આવી રહી હતી. આરામ લેવાની ઇચ્છા હતી; પરંતુ અકસ્માત કનૈયાણીની નજર નંદનકાનનમાં કદપટ્ટણની ધ્રુલોથી લચી રહેલી ડાળને પકડી હસતા ઉભેલા અનંગરાજ પર પડી અને તેથી તેઓએ કહ્યું: “ સભા બરખાસ્ત થઈ છે. તમે પણ તમોને સોંપાયેલા કામ પર ચડી જાવ ! આ નવીન યુગમાં તમારી તો પરમાવશ્યકતા છે !”

અનંગરાજ ભગવાન પાસે આવી ઉભા રહ્યા—પોતાના સુંદર પુષ્પોના મનુષ્યબાણ ભગવાનના ચરણ કમળમાં મૂકી—ધ્રુટશીયાભર બેસી ગયા અને પછી તેઓએ એક અતિ આદ્ભુતનક સંગીત છેડ્યું. સ્વર્ગના અમર-કર્માચારી કનૈયાણ નિર્વાક બની તેઓનું સંગીત સાંભળવા

લાગ્યા. કામદેવજી પોતાના સંગીતમાં મસ્ત થઇ ધ્રુમવા લાગ્યા.

કામદેવના સંગીતમાં અપૂર્વ માદકતા જોઇ ભગવાન પ્રસન્ન થઇ બોલ્યા: “મદનરાજ, તમે ધન્ય છો ! તમે સંસારના સજીવ દેહોમાં અર્ધ નિદ્રિતની માફક રહી મોહિની લગાડ્યા કરો ! તમે મારા આ નવયુગના અદ્વિતીય સમ્રાટ છો ! મારો સ્નેહાશીર્વાદ છે કે તમે સર્વત્ર તમારો મોહમંત્ર ચલાવી નરનારીઓને પાગલ બનાવતા રહો !”

*

*

*

*

ભગવાન પોતાનું પીતામ્બર સંભાળી ઉઠવા જતા હતા ત્યાં સિતારનો સુમધુર સંભળાયો. તેઓ આગળ ન વધી શક્યા—પાપાણુ પ્રતિમાની માફક ઉભા રહી ગયા.

કુમશઃસ્વર સમીપ આવવા લાગ્યો. ભગવાને જોયું તો મયુરવાહિની-વિશ્વાધારિણી પોતાના સુમધુર સંગીતથી ત્રિલોકને મોહિત કરતા ચાલ્યા આવતા હતા. ભગવાન તેઓનું સ્વાગત કરવા સાવધાન થયા.

સંગીત સમાપ્ત કરી દેવીએ કહ્યું: “જગદીશ્વર સાંભળ્યું છે કે તમે કોઇ અદ્ભૂત યુગ નિર્માણ કરવાની પેરવીમાં છો ! તમારું કેટલુંક કાર્ય તો સમાપ્ત થઇ ગયું છે એમ પણ સાંભળ્યું છે !”

“હા, એમાં મારું પરમ સૌભાગ્ય સમજું છું; પરંતુ તમારા વિના મારું કેટલુંક કાર્ય અપૂર્ણ પડ્યું છે ! હું તમોનેજ શોધતો હતો !” ભગવાને કડકડતી ઉતારી.

સરસ્વતી દેવીએ સ્નેહપૂર્ણ સ્વરે કહ્યું : “શા માટે ?”

ભગવાન હસતા હસતા બોલ્યા : “આ નવીન યુગમાં તમારા સેવકો બહુજ ઓછા છે—જે છે તેમાં પણ તમારા સાચા સેવકોની સંખ્યા તો આંગળીઓના ટેરવાપર ગણી શકાય એટલીજ છે; તો તમારે તેઓને આનંદ અને શાન્તિ આપવી પડશે—તેઓના કીર્તિ-કુસુમની સુગંધ હવાની માફક વહાવી દેશ—વિદેશમાં ફેલાવવી પડશે; અને એક બીજી વાત : બાલક-બાલિકાઓનો જન્મ થતાંજ તમારે તેની લલાટ રેખાઓ જોઈ તેના હૃદય-સિંહાસનપર બેસવું. તમારે આ મારો ઉપદેશ નહીં પણ અનુરોધ સમજવો.”

દેવી સરસ્વતી પણ કનૈયાની વાર્તાનો પ્રતિવાદ ન કરી શક્યા. તેઓ સ્વર્ગમાંથી અદશ્ય થઈ ગયા.

*

*

*

*

સ્વર્ગમાં સધળા દેવોનાં આસન ખાલી પડ્યાં હતા, સિવાય કે મૃત્યુદેવી અને અગ્નિ દેવ ! તેઓ બન્ને પોતાના આસન પર બેઠા બેઠા ક્રોધથી દાંત પીસી રહ્યાં હતાં.

આખરે મૃત્યુદેવીએ મૈત્રાન તોડીને કહ્યું : “ત્રૈલોક્યપતિ, સેવા ધર્મના પરમાનંદથી આપ મને વંચિત કેમ રાખો છો ? નાથ, દાસી આપના નવીન-યુગમાં હસતી-ખેલતી રહે એવો આશીર્વાદ આપો !”

ત્યારે કનૈયાના મુખમાંથી શું શબ્દો બહાર આવ્યા : “તમે સૃષ્ટિના શીરપર સુદર્શન ચક્રની માફક અદૃશ્ય રીતે ઘુમ્યા કરો ! તે લોકમાં જે લોકો અધિક-હાદિક પ્રેમ કરવાવાળા હોય તેની ગરદનો કામળ વયમાંજ નિર્દયતા-પૂર્વક તમારે મરડી નાખવી ! લલાટ લેખની પરવા ન કરવી ! પાપી અને દુષ્ટાત્માઓ જ્યાં સુધી તેઓની કમ્મર હયમચ્છી ન જાય—તેઓનાં શીરપરનાં વાળ સફેદ ન થઈ જાય અને જીવતે જીવતા ભયંકર નકંકુંડની બીયણ ચંત્રણાઓ ન ભોગવી લીએ ત્યાં સુધી તેઓપર તમારે આક્રમણ ન કરવું ! સાવધાન !”

મૃત્યુદેવી ચાલ્યા ગયા એટલે અમિતેવ તીવ્ર સ્વરે બોલ્યા : “પ્રભુ, મને શું આજ્ઞા છે ?”

“તમે હજી સુધી અહીંજ મર્યા છો ? મારી માફક ટીકાપ્રુફ લાગો છો ! જાવ, મૃત્યુલોકમાં ચિન્તા બની ચૂપચાપ મનુષ્યોનાં રૂપુષ્ટ શરીરોને બસ્મીભૂત કરતા રહો ! સ્મશાનમાં રાત્રિ-દિવસ ધ્રુ ધ્રુ કરતા સળગતા રહી પરમ પવિત્ર ભાગીરથીની લહેરો ગણ્યા કરો ! તમારે માટે એ

સિવાય બીજું કંઈ કામ નથી !” ભગવાને છંછેડાઈને શેરે સંભળાવ્યો.

અગ્નિદેવનું અનિષ્ટ કાર્ય સિદ્ધ થઈ ગયું. સ્વર્ગમાં ભગવાન એકલા રહ્યા. યુગ-નિર્માણની અનુક્રમણિકામાં સમસ્ત દેવોનાં નામ જોઈ તેઓ અત્યાનંદ પામ્યા. તેઓએ મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે “હું પણ મૃત્યુલોકની સફર કરીશ—મૃત્યુલોક મને ધણેજ બહાલો છે !”

*

*

*

*

ભગવાન ફરતા ફરતા ક્ષીરસાગરના કિનારા પર પહોંચ્યા ત્યાં તો જેના કોમળ કરકમળમાં કનકનો થાળ શોભી રહ્યો છે—જેમણે પોડપ સંગાર સજેલા છે એવા ઐશ્વર્યની અધિષ્ઠાત્રી દેવી લક્ષ્મી મુખ્ય આગળ આવી ઉભા.

ભગવાનના મુખમાંથી પુષ્પ સમાન શબ્દોની વૃષ્ટિ થવા લાગી. કેટલોક સમય આનંદમાં ગાળ્યા પછી તેઓ એકદમ ચોંકી ઉઠ્યા અને બોલ્યા: “દેવી, મૃત્યુલોકમાં પિશાચિની દરિદ્રતાનું સાવલૌભત્વ જોઈ મને બહુજ ખેદ થાય છે ! તમારા વિના લોકો અશિક્ષિત અને અસભ્ય બનતા જાય છે; તો ત્યાં તમારી અતિ આવશ્યકતા છે !”

“હું ત્યાં જતાં શરમાઉં છું ! કારણ કે જે ગૃહમાં મારી કૃપા દષ્ટિનું માત્ર એકજ કિરણ ફેંકીશ તે ગૃહનાં

લોકો ઉન્નત બની જશે ! “ ક્ષુદ્ર નદિ ભરિ ચલિ ઉભરાઈ ”
વાળી પંકિત ચરિતાઈ થશે ! તેઓ પોતા પાસે કુબેર
ભંડારીને પણ દરિદ્ર સુદામા સમાન સમજશે ! ” લક્ષ્મીજીએ
પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

“ એથી તો તમારો માન મરતો વધશે ! લાખ
પ્રયત્ન કર્યા પણ એન પડતું નથી. હું પણ ત્યાં આવીશ ! ”
ભગવાને ફરી કહ્યું.

“ આપનો પડાવ ક્યાં પડશે ? ” લક્ષ્મીજીએ સામે
પ્રશ્ન કર્યો.

“ ચરાચરનાં અમર આત્મામાં ! ” ભગવાને જવાબ
આપ્યો.

“ તે તો પાપ અને પુણ્યમાં-સર્વત્ર-ખેલી રહેલ છે !
નીચ અને મધ્યમ શ્રેણીનાં મનુષ્યોની તો વાતજ મૂકી
દીઓ; પણ નારીઓ હસી-રડી રહેલ હોય છે-તેઓ પણ
સદા સર્વદા પાપ કર્મમાં લીન છે ! ” લક્ષ્મીજીએ આધ્યા-
ત્મિકતાને ઉખેડી.

“ હું પાપાત્માઓને નહીં પણ પાપનેજ ધિક્કારું છું !
પિશાચ પણ પોતાના ચારિત્રબળથી દેવનાં સુવર્ણસન
પર બેસી શકે છે ! મનુષ્યો અનેક છે. પણ આત્મા તો
એકજ છે ! ભગવાને ખુલાસો કર્યો.

“ એક આત્મા અનેકમાં કેવી રીતે રહી શકે ? ”
લક્ષ્મીજીએ શંકા ઉઠાવી.

“એજ તારા-અજરામર-કનૈયાની “લીલા !”

લક્ષ્મીજી ભગવાનના બાહુ પાસમાં લપેટાઈ ગયા અને હસતા હસતા બોલ્યા: “હૃદય રત્ન, હું ક્યાં રહું ?”

“સર્વત્ર !” ભગવાને જનરલ હુકમ કર્યો.

“નહીં, નાથ ! બ્રાહ્મણો સાથે તો મારે બારમો ચંદ્રમા છે ! તેઓ પર હું બહુજ ઠાપાયમાન છું !” લક્ષ્મીજીએ વાંધો ઉઠાવ્યો.

“તેનું કારણ ?” ભગવાને ખુલાસો માગ્યો.

“બ્રગુએ આપને અસમ્યતા પૂર્વક લાત મારી હતી તેનું હું વેર લઈશ !” લક્ષ્મીજીએ ઉત્તેજિત થઈ કહ્યું.

“બ્રાહ્મણ પૂજ્ય છે ! તેઓનું અગાધ પાંડિત્ય તમને મુગ્ધ કરી દેશે ! મોટા મોટા સમ્રાટો તેઓના ચરણાશ્રિત છે-તેઓની ચરણ રજના અભિલાષી છે ! તમારી ઇચ્છા ફળીભૂત નહીં થાય !” ભગવાન અદૃહાસ્ય કરતાં બોલ્યા.

*

*

*

*

સ્વર્ગ શૂન્ય થઈ ગયું—આજે ત્યાં કંઈ પણ નથી ! હીરાની અટારિઓ પર ધુળ જામી ગઈ છે ! વિશ્વકર્તાનું વિલાસ-ભવન ખંડીયેર સમાન—અશ્રુધારા વહાવી રહ્યું છે ! સંભવ છે કે પ્રલય પછી મૃત્યુલોકના કર્માચારીઓ ત્યાં જઈ તેને પુનઃ ઝગમગાવશે !

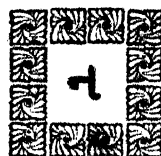
ખેવફા ખાયડી

અથવા

સન્મિત્રની શયતાનીયત.

(૧)

નરેન્દ્ર બાબુ આરામથી પલંગપર નિદ્રાવિહોષ્ટુ નયને પડ્યા હતા. આખા દિવસના પરિશ્રમને અતે અત્યારેજ વિશ્રામ લેવાનો અવસર મળ્યો હતો. તેઓ શહેરના પ્રખ્યાત અને વયોવૃદ્ધ ડૉક્ટર હતા. શહેરમાં તેઓની પ્રતિષ્ઠા ઘણીજ સારી જામેલી હતી.

નરેન્દ્ર બાબુને પલંગમાં પડ્યાને હજી પાંચ-દશ મીનીટ પણ નહીં થઇ હોય ત્યાં કાબજે દરવાજાની સાંકળ ખખડાવી: “ ડૉક્ટર સાહેબ ! અરે ડૉક્ટર સાહેબ ! ! ” એ અવાજ રાત્રિની નિસ્તબ્ધતાને ચીરતો કર્ણ સાથે આવી અથડાયો, અત્યારે પથારીપરથી ઉઠવું એમને મોત જેવું થઈ પડ્યું.

વિશ્રામમાં ખલેલ પહોંચાડનારને મનમાં ગાળો દેતા ડૉક્ટર મેડીએથી નીચે ઉતર્યા. દરવાજો ખોલી જોયું તો

એક માણસ દિગ્મૂઢ ચહેરે બહાર ઉભેલો જણાયો. મજકુર મનુષ્યની આંખમાંથી અવિરલ અશરધારા વહી રહી હતી અને તે હીંબકયા કરતો હતો.

“અત્યારે શું કામ છે ?” ડૉક્ટરે પૂછ્યું.

“બાબુજી, કુમુદબાબુ અત્યારે મૃત્યુશય્યા પર છે ! તેઓ આપને યાદ કરી રહ્યા છે ! કૃપા કરીને જલ્દી ચાલો !” આંગતુકે ધુસકતે હૈયે જવાબ આપ્યો.

ડૉક્ટર સાહેબ આવા અશુભ સમાચાર સાંભળવાને બીલકુલ તૈયાર નહોતા. આવનાર વ્યક્તિપર તેમની આંખો ઘડીભર ઠરી રહી. કુમુદબાબુ તેના જનોજીગર મિત્ર હતા. તેઓ અત્યંત વિવાદ અને આશ્રય સાથે હાથ પસારીને બોલી ઉઠ્યા : “અરે ! આ તું બોલે છે ? કુમુદબાબુ મરણ પધારીએ ? કાલ સુધી તો તેઓ તંદુરસ્ત હતા ! એમ હોયજ નહીં ! હું આ સમાચારપર વિશ્વાસ મૂકી શકતો નથી !”

આમ કહી નરેન્દ્ર બાબુએ આશ્રય સાથે શીર હલાવ્યું તેઓ આ સમાચારને તદ્દન અસત્ય અને અસંભવિત સમજતા હતા. પરંતુ તેમનો સંદેહ સત્ય નહોતો, કારણ કે આંગતુકે રડતાં રડતાં ફરી કહ્યું : “નહીં ડૉક્ટર સાહેબ ! બાબુજી ખરેખર મરણ પધારીએ છે શીઘ્ર ચાલો—નહીંતર આપના મિત્રની અંતીમ મુલાકાત પણ આપને નહીં થાય !”

“પરમાત્મા મોટા મોટા સુરક્ષિત સ્થાનો-દુર્ગ્ગ દુર્ગો અને અનેક પરાક્રમી પુરૂષોને કાણુ માત્રમાં હતા નહોતા કરી દીએ છે તો આ સમાચાર પણ કદાચ સત્ય હોય તો તેમાં આશ્ચર્ય જોવું કંઈ નથી !” એમ વિચારતાં અને હૃદયમાં અત્યંત દુઃખી થતાં ડૉક્ટર માણસ સાથે જવાને તૈયાર થયા.

*

*

*

*

બાબુ કુમુદ બિહારી એક ધનાઢ્ય તેમજ પ્રખ્યાત વકીલ હતા. તેઓ નમ્ર-મધુરભાષી અને બુદ્ધિમાન પુરૂષ હતા. આટલી અવસ્થા સુધી તેઓએ લગ્ન કર્યા નહોતા. તેઓનું કોઈ સંબંધી નહોતું. કુમુદ બાબુ આજે મરણ પથારીએ હતા ઘણા લોકોએ કહ્યું હતું પણ તેઓએ કોઈ પણ સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરવાનું ઉચિત ધાયું નહોતું. વકીલ સાહેબના આ “સ્ત્રી પ્રત્યેના અભાવ” નું શું કારણ છે એ કદિ કોઈના પણ જાણવામાં આવ્યું નહી.

એક વિશાળ ભવનની બારીઓમાંથી વીજળીના સુંદર પ્રકાશ બહાર આવી રહ્યો હતો. સર્વત્ર સુમસામ હતું. સમસ્ત શહેર નિદ્રાદેવીના ખોળામાં આજોટતું હતું. આ સમયે.....વિધાતા ? આ સમયે એક ધનાઢ્ય ? તેમજ પ્રતિભા-સંપન્ન પુરૂષ પોતાના જીવનની અંતીમ ઘડીઓ ગણી રહ્યો હતો ! ધનાઢ્ય ? હા, હા,

ધનાઢ્ય ચમદેવે એક ધનાઢ્ય પર પણ દયા ન કરી ? તેના કણોનિ રૂપીયાનો મધુર રણુકાર મધુર ન લાગ્યો ?

ડોક્ટર સાહેબે ધીમે પગલે ઓરડામાં પવેશ કર્યો. દિવાલ પરના એક ચિત્રને જોતાં તેઓ ગભરાઇને એક ડગલું પાછળ હઠી ગયા. વૈજ્ઞાનિકને “ભૂત” તો સંદેહ થયો; પરંતુ પછી તેઓ સ્વયં પોતાની મૂર્ખાઈ પર લજ્જિત થયા !

અકરમાત્ર કોઇ ક્ષીણકાય વૃદ્ધ મનુષ્યનો અસૂરો-દુઃખીત-મંદ સ્વર ડોક્ટરને સંભળાયો ! તેઓ ચમકી ગયા !

*

*

*

*

(૨)

કુમુદ બાબુ તકીઆને અઢેલીને જોડા હતા. મુખપર પહેલાંનીજ શાન્તિ, તેજસ્વિતા, ગંભીરતા અને ધૈર્યતાની છાયા હતી. “શું સંસારમાં આવા મનુષ્યો પણ હોય છે ?” ડોક્ટરને પોતાના ચક્ષુઓ પર વિશ્વાસ ન આવ્યો. “કુમુદ બાબુનું તે “ભૂત” તો નહીં હોય ? ” આ વિચાર આવતાંજ તે દુર્બળ મનુષ્યનું શરીર હાલતું જણાયું. તેના કપાળ પર પસીનાના ઘુંદ દેખાવા લાગ્યા. વળી એક “અવાજ” ઓરડાની શાન્તિનો ભંગ કરતો વાયુમાં મળી ગયો.

“નરેન્દ્ર બાબુ, શાન્ત થાવ ! જે કદપના માત્રથી તમે અધમૂઆ થઇ ગયા છો તે વસ્તુ હું નથી; મારો

અંતીમ કાળ નજદીક છે ! તમારે શાન્ત ચિત્તે મારી કેટલીક વાતો સાંભળવી જોઈએ !” કુમુદ બાબુએ ગંભીર સ્વરે કહ્યું.

હવે નરેન્દ્ર બાબુના જીવમાં જીવ આવ્યો ! તેઓને પોતાની દુર્બળતા પર ધણીજ લજ્જા આવી. “એક રૂણ મનુષ્યની સન્મુખ આટલો ભય ?” ડૉક્ટરે ચોતરફ સંદેહભરી દ્રષ્ટિ નાખી. તેઓ નિશ્ચંત થયા ! “શું મારો મિત્ર મૃત્યુ શય્યા પર છે ?” એક વૃદ્ધ જ્યારે પોતાના સાથીને મરતો જુએ છે ત્યારે તેને યુવકોની માફક અધિક દુઃખ થાય છે; કારણ કે તે જાણે છે કે “મારી પણ એક દિવસ આ દશા થવાની છે !”

નરેન્દ્ર બાબુએ સમવેદના પ્રદર્શિત કરતાં કહ્યું : નહીં, કુમુદ બાબુ, હું તમોને નહીં મરવા દઉં ! હજી તમારી અવસ્થા શું છે ? તમારે શાન્ત ચિત્ત અને નિર્ભય થઈ દવા કરાવવી જોઈએ !”

કુમુદ બાબુએ નિરાશા અને દુઃખથી મરતક હલાવ્યું. ડૉક્ટરે આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યું “શું તમે દવા કરાવવા નથી ઇચ્છતા ? ત્યારે તો તમે તમારી સંપત્તિના આરામાં જરૂર કંઈ વાતચિત કરવા માગતા હશો એમ હું ધારું છું !”

કુમુદ બાબુએ ફરી નકારદર્શક મરતક હલાવ્યું.

ડૉક્ટરે આજ સુધીમાં આવી અદમ્ભ વટના ક્યાંય

જોઈ નહોતી. આ પરમાવશ્યક કાર્યો છોડી કુમુદ બાબુ થું કહેવા માંગે છે એ તેનાથી સમજી ન શકાયું.

કેટલોક સમય ઓરડામાં શાન્તિ રહી, “મોતનો શિકાર” મનમાં કંઈ વિચારી રહ્યા હતા, જે “ગુપ્તભેદ રહસ્ય” તેણે પોતાના હૃદય કોષમાં કેટલા વર્ષોથી સંઘરી રાખેલ તેને બહાર કાઢતાં તેને ઘણું દુઃખ થવા લાગ્યું. એક કંજુસમાં કંજુસ માણસ પણ પોતાનું પ્રાણ-પક્ષી ઉડી જતી વખતે પોતાના ધન સંયમને યાદ કરીને આટલો દુઃખી નહીં થતો હોય !

કુમુદ બાબુએ ગાઢ નિશ્વાસ લઈ કહ્યું: “નરેન્દ્ર બાબુ, મારા હૃદયમાં ત્રીસ વર્ષ સુધી છુપાવી રાખેલો એક “ગુપ્તભેદ” આજ હું તમારી સમક્ષ ખુલ્લો કરવા માગું છું. જે કે એ ઘટના સાંભળીને તમોને નિઃસંશય દુઃખ અને આશ્ચર્ય થશે તો પણ મને આશા છે કે તમે મારી વાત ધ્યાનપૂર્વક જરૂર સાંભળશો !”

નરેન્દ્ર બાબુની અનુમતિ મળતાં કુમુદ બાબુએ કહેવા માંડ્યું:—

“મારા માતાપિતાનો નિવાસ આ શહેરમાં નથી. મારી જન્મભૂમી બદવાન છે. જે સમયની હું વાત કરું છું તે સમયે વકીલનો આદર ધણો થતો હતો. લોકો વકીલથી વધારે પદાધિકારી કોઈને માનતા નહી. એ સમયે

બદવાનમાં માત્ર એક-બે વકીલ હતા એટલે મારો વ્યવ-
સાય મારો ચાલતો હતો. જે ધનને માટે મનુષ્યો સર્વ
પ્રકારના પાપ કરે છે તે મંત્ર સરસ્વતી દેવીની કૃપાથી
મારે આધિન થઈ ગયો હતો. અત્યારે એ સઘળા વાતો
સ્વપ્ના જેવી લાગે છે. એક અસંભવિત કલ્પના સરીખું
સુખ, તુટી ફાટી યાદગાર જેવી એ નિશ્ચિંતતા અને જુગા-
રીના ધન જેવી એ પ્રતિષ્ઠા એ સઘળું કાળચક્રે મારી
પાસેથી લુંટી લીધું ! કેવી રીતે ? એ હું તમોને કહું ?—
વકીલાત શરૂ કર્યાને થોડા દિવસ થયા હતા. એક દિવસ
ઓશીસમાં બેઠો બેઠો હું એક વતમાનપત્ર વાંચી રહ્યો
હતો ત્યાં એક મનુષ્ય—જે દેખાવપરથી નિર્ધન જણાતો
હતો—તે દ્વારપર આવી ઉભો રહ્યો. તે મારી પાસે કંઈ
માગવા ઇચ્છતો હતો. પરંતુ લજ્જાસ્પદ લાગણીથી.....
આહાહા ! લજ્જાએ તેના મુખને બંધ કરી રાખ્યું હતું !
તેના મુખપરથી તે કોઈ ઉચ્ચ વંશનો પણ અત્યારે વખાનો
માર્યો દુઃખી હોય એમ સ્પષ્ટ જણાતું હતું. મેં મનમાં
થોડો વિચાર કર્યા બાદ તેને મારી પાસે બોલાવી કહ્યું :
“હું માનું છું કે તું કોઈ ખાનદાનનો ફરજાંદ છે. લજ્જા
તને યાચના કરવામાં બાધારૂપ થઈ પડી હોય એમ જણાય
છે; તો બોલ હું તને કેવી રીતે સહાય કરી શકું
એમ છું ?”

“મારો ખ્યાલ ખરો હતો. યુવકે આંખમાંથી દડદડ

અશ્રુ ખેરતાં પોતાની વિતકવાર્તા મને કહી સંભળાવી.

* * * *

(૩)

“તે એક માલદાર જમીનદારનો પુત્ર હતો, પરંતુ વિમાતાના કટુ વચનો સહન ન થઈ શકવાથી પત્નિને લઈ બદવાન ચાલ્યો આવ્યો હતો, અને નોકરીની શોધ કરી રહ્યો હતો. વખત એવો બારિક હતો કે લાગવગ વિના ગમે તેવા હોશીયાર માણસને પણ નોકરી મળવી મુશ્કેલ હતી. તેની દયામણી દશા જોઈ મારું હૃદય દ્રવિભૂત થયું. મહા મુશ્કેલીએ મેં તેને મારા એક પરિચિત સંજ્ઞનને ત્યાં નોકરી અપાવી દીધી.”

“તે યુવક નવરાશને સમયે હરવખત મારી પાસે આવતો હતો. કેટલાક સમય પછી અમારા બંનેનાં હૃદય એક થઈ ગયા.”

* * * *

“યુવકનું નામ શરચન્દ્ર હતું અને તે હતો પણ ચંદ્રમા સમાન શીતળ-સુખદાયક ! ધીમે ધીમે તે પોતાને ઘેર પણ ઓછું જવા લાગ્યો, નોકરીમાંથી રજા મળતાં તે સીધો મારે ત્યાં આવી જમતો. તેની ગૃહિણી કોઈને ઓલાવવા મોકલતી; પરંતુ સ્નેહ સુધારસ પાન કરવાવાળાને-યુવકને-પત્નિનો પ્રેમ પોતાના તરફ આકર્ષી શક્યો નહીં. અંતે મારાથી ન રહેવાયું. બિચારી “સુધામયી” (યુવકની

પતિ) તું દુઃખ મારાથી ન જોઈ શકાયું.”

“એક દિવસ સંધ્યા સમયે—જ્યારે ભગવાન સૂર્ય-
નારાયણ પશ્ચિમ દિશામાં પ્રાયણ કરી રહ્યા હતા ત્યારે—શરચ્ચન્દ્ર
નોકરી પરથી મારે ઘેર આવ્યો. હું “બર્નાડ” શો”ના એક
ઉપન્યાસ “સંત જોન”ને—ચાલાકીપૂર્વક કેટલાક નામ
કામના ફેરફાર સાથે ઉલટ—સુલટ ગોઠવી મૌલીક નવલકથા રૂપે
જનતા સમક્ષ રજુ કરી દેવા માટે—બહુજ ધ્યાનપૂર્વક વાંચી
રહ્યો હતો. શરચ્ચન્દ્રને જોતાં હું બેઠો થઈ ગયો અને “સંત
જોન”ને આરતેથી તકીઆ નીચે સેરવી દઈ તેના તરફ તાકીને
જોતાં બોલ્યો: “આજે વખત કેમ લાગ્યો ? ક્યાં ગયો હતો ?”

“ નોકરી પરથી પર્યારો તમારી પાસેજ આવ્યો આવું
છું ! આજે કામ કંઈક વધારે હતું એટલે કદાચ જરા વિલંબ
થયો હશે ! શરચ્ચન્દ્રે વિનયપૂર્વક જવાબ આપ્યો.

“ આજે તું પ્રથમ ઘેર ગયો હો એમ મને લાગે છે !”

“ શરચ્ચન્દ્ર આ શબ્દો સાંભળતાં આંખો બંધી ગયો.
કેટલાક સમયે મૌનને તોડી તે ગંભીરતાપૂર્વક બોલ્યો “કુમુદ
બાબુ, સત્ય પૂછો તો તમારાથી એક ક્ષણ પણ વિખુટું પડવું
ગમતું નથી ! કામમાં એક પણ પાણુ જીવ ચોંટતો નથી ! તમે
મારા પર કંઈ જાદુ કર્યું હોય એમ મને તો લાગે છે !
તમારામાં એવી આકર્ષણ શક્તિ છે—એવો સત્ય પ્રેમ છે કે
બીજા કોઈ પણ મનુષ્યમાં તેનો અંશ માત્ર પણ હોવો
અસંભવિત છે !

“ You want my waking like a draem,
 My slumber like, a mcon,
 Pervade me like a musky scent,
 Posses me like a tune.
 What war is this of thee and me ?
 Give over the wanton strife,
 You are the heart within my heart,
 The life within my life.

“મને સ્વપ્નસુખનો સ્વાનુભવ જગૃતાવસ્થામાં કરાવનાર
 અને સુષુપ્તપાવસ્થામાં ચંદ્રની શીતળતા સમાન તમે છો;
 સુંગંધની સામ્રાજી કસ્તુરીની માફક તમે મને આધીન
 બનાવ્યો છો અને જેવી રીતે સંગીતનો સુમધુર સ્વર મૃગને
 દેહનું બાન બૂલાવી દીધો છે તેવી રીતે તમારા શબ્દધ્વનીએ
 મને મંત્ર મુગ્ધ બનાવી તેમાં ઓત પ્રોત કરી દીધો છે;
 ત્યારે એકમેક થયેલા ઉભયાત્માની વિરુદ્ધતા દર્શાવે “મારું
 અને તારું” રૂપી આ લડાઈ વળી કેવી ? એ નિરથક
 વિતાંડવાદ ત્યજી દીધો ! કારણ કે મારા અંતઃકરણના પણ
 અંતઃકરણ અને જીવનના પણ જીવન આપજ છે !

“ તમારું તેજસ્વી મુખ હરવખત નેત્રો સન્મુખ ચિત્રપટની
 માફક ધુમ્મા કરે છે ! તમારી મધુર બોલી સ્વપ્નામાં પણ
 કણોમાં ગુંજ્યા કરે છે ! કુમુદ બાણ, આપજ કહો ! આવી
 દશામાં આવી એક સોનેરી તક થું એક સ્ત્રી ખાતર ત્યજ

દઉ ? કદિ નહીં ! હું અહનિંશ તમારું પ્રેમ-ગીત ગાયા કરીશ-તમારું ચિત્ર હૃદયપટ પર ચીતરવાનો પ્રયત્ન કરીશ અને તમારો સંસાર જીવનભર નહીં છોડીશ !”

“હું આ શબ્દો સાંભળી અવાક બની ગયો ! મારા કણ પર હું વિશ્વાસ ન રાખી શક્યો ! આજ સુધીમાં આવી પ્રેમરસથી ભરપૂર વાત કદિ સાંભળવામાં આવી નહોતી.” “જેની વાણી પ્રેમમયી-જેનું હૃદય પ્રેમમય અને જે મસ્તકથી ચણું પય”ત પ્રેમમય-અરે ! જે મિત્રને માટે સર્વસ્વ-એટલે સુધી કે પોતાની પરમ પ્રિય પ્રણયિનીના પણ ત્યાગ કરે-એવા મિત્રો પણ શું સંસારમાં હશે ?” એ વિચારે મને મુંઝવી માર્યો. મારું મનમયુર આવા નિઃસ્વાર્થી-પ્રેમી-મિત્રના મિલનથી નાચી ઉઠ્યું. કેટલોક સમય વિચાર કર્યા પછી મેં કહ્યું “શરચ્ચન્દ્ર, મેં એક ઉપાય શોધી રાખ્યો છે. જે તું માનીજા તો ઘણુંજ સુંદર કામ બની જાય !”

“શરચ્ચન્દ્રે કહ્યું : “શું ?”

“મેં કહ્યું “અહીં ધરમાં મારો કોઈ સંબંધી નથી. જે તું તારી સ્ત્રીને અહીં લઈ આવ તો તેની તકલીફ ઓછી થાય અને તને પણ કष्ट ન રહે !”

“શરચ્ચન્દ્રને આ વાત પસંદ આવી. તે બીજેજ દિવસે સુધામયીને મારે ઘેર લઈ આવ્યો.

(૪)

“ તે ખરેખર સુધા-મયી હતી ! તેનું નામ સર્વથા ઉચીત હતું. કવિઓની પ્રત્યેક ઉપમાઓ તેના પર સમાપ્ત થઈ જતી હતી. જ્યારે તે સૌન્દર્યની દેવીને મેં પ્રથમ વાર જોઈ ત્યારે મનને મજબુતીથી પકડી રાખવું પડ્યું. આ સમયે મને શરચ્ચન્દ્ર પર દ્રેષ ઉત્પન્ન થયો. જેની એક ઈચ્છા પર હું સર્વસ્વ ન્યોછાવર કરવાને તૈયાર હતો તે મારી આંખમાં એક શ્વળની માફક ખટકવા લાગ્યો. જે દિવસોના દિવસો સુધી બહાર રહ્યા કરે અને કદિ સંભાળ પશુ ન લીએ એવા નિષ્કુર મનુષ્યને શું આવી દેવાંગના સમી દારા હોવી યોગ્ય હતી-હોઈ શકે ? ઇશ્વરના આ અન્યાયમૂલક કૃત્ય પર મને ક્રોધ વ્યાપ્યો. આહાહા ! નરેન્દ્ર બાપુ,.....” આટલું કહી કુમુદ બાપુ પર-સેવાથી રેબજેબ થઈ જતાં ફેટલોક સમય વિશ્રામ લીધા બાદ પુનઃ કહેવા લાગ્યા:—

“હાં, નરેન્દ્ર બાપુ, સત્ય પૂછો તો મારા હૃદયમાં જે સ્થાન શરચ્ચન્દ્રનું હતું તે તેની પત્નિએ લઈ લીધું ! તેના એકજ નયન કટાક્ષે મારા હૃદયને પરતંત્ર બનાવી દીધું ! કવચિત કવચિત મારા દિલમાં વિચાર ઉદ્ભવતો હતો કે “આવી રીતે મિત્રની સાથે કપટ વ્યવહેવાર રાખવો એ શું ઉચીત છે ?” પરંતુ થોડાજ સમયના

હૃદય સંગ્રામ પછી પ્રેમનો વિજય થતો અને પછી કેટલાક દિવસો સુધી ઉચીત અનુચીતનું લાન ન રહેતું !”

“સુધામયી મારે ઘેર આવ્યા પછી કેટલાક દિવસ સુધી તો મારી પાસે આવતીજ નહીં—મારા સામુંચે જોતી નહીં; પરંતુ પોતાના પતિ સાથે મારો સુદૃઢ સંબંધ છે એ જોઈ તેણે મુખ પર ધ્રુંધટ ખેંચવાનું બંધ કરી પોતાની મનહર મૂર્તિના મને દર્શન કરાવ્યા ! શરચ્ચન્દ્ર તો મને પોતાના વડીલ બંધુ સમાનજ સમજતો હતો એટલે તેણે સુધામયીની આ છુટ સામે તેણે કંઈ પણ વાંધો ન ઉઠાવ્યો. મકંટની માફક નાચી રહેલા મારા મનને કેટલોક સમય તો જળરજસ્તીથી પકડી રાખ્યું; પરંતુ આખરે હસ્તમાં ન રહ્યું ! રાખની નીચે દટાય રહેલો અગ્નિ વાસુના પ્રચંડ ઝપાટાને સહન ન કરી શક્યો ! તેને પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ ધારણ કરવુંજ પડ્યું !

“એક દિવસ હું કોટમાંથી ઘેર આવ્યો ત્યારે શરચ્ચન્દ્ર ઘેર નહોતો. હું સુધાથી અત્યંત વ્યાકુળ બન્યો હતો એટલે જમવા માટે પાટલા પર જઈ બેઠો. ભોજનનો થાળ મારી પાસે મૂકી જ્યારે તે અસરાતૂલ્ય સુંદરી જવા લાગી ત્યારે મારાથી ન રહેવાયું ! મેં ઉડીને તેનો હાથ પકડ્યો અને કહ્યું : “સુધા, તું અહીં બેસ ! તારી સાથે મારે થાડી વાત કરવી છે !”

“મેં ધાયું” હવે કે તેનું મુખ લગ્નગથી લાલ થઈ જશે અને મને તરછોડી-ધુતકારી-હાથ છોડાવી ચાલી જશે: પરંતુ નહીં, હું તે વખતે ખુશ થયો. જ્યારે તેને મારા આ વર્તાવનો કંઈપણ પ્રતિરોધ કરતી મેં ન જોયો ત્યારે મેં જરા હિંમતમાં આવી પૂનઃ કહ્યું: “પ્રિયા! તારાથી શું અગ્નિયું છે? તારા પ્રત્યે મારો જે આન્તરિક ભાવ છે તે તને વિદિત હશે! હું મારા મનને બહુ સમજાવું છું-પાપનો ભય બતાવી શાન્ત કરવા મથું છું; પરંતુ તે એક ટળી બીજું નથી થતું! મારા જર્જરિત શરીરને તું જોઈ રહી છે... ....જો કદિ આવીજ દશા રહી તો થોડાજ સમયમાં... ....” હું એથી અધિક ન બોલી શક્યો કારણ કે સુધા-મયાએ મને વિશેષ બોલતો અટકાવી દીધો અને મંદ સ્વરે ઉત્તર આપ્યો: “આવી અમંગળ વાતો ન કરો! જ્યારથી મેં આપને જોયા છે ત્યારથી હું મારા હૃદય મંદિરમાં આપની પ્રતિભાશાળી પ્રતિમાનું નિરંતર પૂજન કરું છું! આપ મારા આરાધ્યદેવ છો! આજ સુધી આ વાત અંધકારમાં રહી પરંતુ આજે આપની સ્નેહાળ વાર્તાએ મને પણ મારો આન્તરિક ભાવ પ્રગટ કરવાનો મોઢો આપ્યો છે! મને તેની (શરચ્ચન્દ્ર) પ્રત્યે જરાપણ ભાવ નથી! જો કે તે સુંદર, નમ્ર તેમજ સુશીલ છે તો પણ આપની પાસે તે કંઈ વિસાતમાં નથી! તેના જેવાં નિષ્કુર કે પાપાણુહૃદયી મનુષ્ય મેં દુનિઆમાં જોયો

નથી ? તો હે પ્રિયાત્મા ! આ દાસીને આપના શરણમાં લઇ સુખી કરો !”

“મારાથી રહેવાયું નહીં—“સુધામયી, મારા જીવનની ઉપા સમી તું થશે !” એમ મેં કહી નાખ્યું.”

“અમે આ પ્રમાણુ પ્રેમાલાપ કરી રહ્યા હતા ત્યાં અકસ્માત શરચ્ચન્દ્ર ચોરડામાં દાખલ થયો. હું કંપી ઉઠ્યો ! શરચ્ચન્દ્રના ભયથી નહીં પણ માનસિક દુર્બળતાથી ! આ સમયે મારી સ્થિતિ-એક કેદી કે જે સ્વપ્નામાં નંદનવનમાં વિચરી રહ્યો હોય-અસરાઓ સાથે સંભાષણ કરી રહ્યો હોય અને તે સમયે જલ્લાદ તેને પકડી શંસીને લાકડે લટકાવે ત્યારે તેની જેવી સ્થિતિ હોય તેવી હતી !

“શરચ્ચન્દ્રે અમે બન્ને પ્રત્યે તાકી તાકીને જોયું અને પછી તે નીચે પ્રમાણે કહેતો બહાર ચાલ્યો ગયો; મને તમારા વિષે આવા ધૃષ્ટિત વ્યવહારની આશા નહોતી !” તેના આ કથનમાં ક્રોધ નહોતો પણ હૃદયને છેતર્યાનો તિરસ્કાર હતો હતો જ !”

આટલું બોલી કુમુદ બાબુએ પોતાના મિત્ર તરફ જોયું. તેની ગંભીર હાલત જોઇ તેઓ ગભરાઇ ગયા. નરેન્દ્ર બાબુનું મોઢું લાલચોળ થઇ ગયું હતું.

“અરે નરેન્દ્ર બાબુ ! આપને શું થાય છે ? તોફારને બોલાવું ?” કુમુદ બાબુએ ગભરાયેલે ચહેરે અકથ્ય ઉમિંચો

રોકતાં કહ્યું.

“નહીં, નહીં ! હું જરા વ્યાકુળ અવસ્થા બન્યો હતો પરંતુ એ તો કેવળ આપની વાતની અદ્ભૂત અસર છે ! આપ કેમ અટકો છો ? વાત આગળ ચલાવો—ધણીજ અદ્ભૂત વાત છે !” નરેન્દ્ર બાબુએ મુખમુદ્રા ગંભીર બનાવી—પોતાની સ્થિતિ છુપાવી વાત સંપૂર્ણ સાંભળી લેવાની ઇચ્છાથી કહ્યું.

કુમુદબાબુએ પુનઃ વાત કહેવા માંડી.

* * * *

(૫)

“એ પછી ધણી તપાસ કરવા છતાં શરચ્ચન્દ્રનો પતો ન લાગ્યો. આ બનાવ પછી મારા ભાવભૂખ્યા અંતરના આધાર-આરામરૂપ સુધામયીને સાથે લઈ અહીં આવ્યો. એક વર્ષ પર્વત અમે બન્ને ધણાજ આનંદમાં એકી સાથે રહ્યા. ત્યાર પછી એક દુર્ઘટનાએ મારી જીવન-કથા એકદમ બદલાવી નાખી. આ શહેરમાં સંગિત વિદ્યામાં સંપૂર્ણ નિષ્ણાત એક નવયુવક સન્યાસી આવ્યો હતો. તેની આંખોમાં ગજબ કરતું જાદુ હતું. તેના અવાજમાં અજબ મીઠાસ, પ્રભા અને કરુણા સમિશ્રિત હતી. તે જ્યાં જઈ બેસતો ત્યાં લોકોના જીવનના જીવ જમી પડતાં હતાં, તે કોઈ પાસેથી કંઈપણ લેતો નહોતો.

“એક દિવસ તે મારા મકાન સન્મુખ આવી બેઠા. સુધામયીએ તેની પ્રશંસા સાંભળેલી એટલે તે બારીએથી લોકોથી અદ્રશ્ય રીતે સન્યાસીનું સંગીત સાંભળવા લાગી. થોડા સમય પછી એક ભયંકર ધડાકો થયો. હું ઉપર ગયો અને જોયું તો પ્રાણુ પ્યારી અચેત પડી હતી ! મોટા મોટા સરજન ડૉક્ટરોને બોલાવ્યા—તેઓએ ચિકિત્સા કરીને કહ્યું કે: “તેને ઉન્માદ થઇ ગયો છે !”

“સુધામયી બહુધા સન્યાસીનું નામ પોકારી રહી હતી. તેના બકવાદપરથી જણાતું હતું કે તે સન્યાસીને તે પોતાનો પતિ શરમ્ભન્દ્ર માનતી હતી. ત્યાર પછી મેં તે સન્યાસીની અતિશય શોધ કરાવી પરંતુ તેનો પતો ન લાગ્યો !”

“કેટલાક દિવસ પછી સુધામયી એજ દશામાં સંસારને છોડી ગઇ !”

“આ દુર્ઘટનાથી મને અત્યંત દુઃખ થયું અને તેથી મેં ત્યાર પછી ડોષપણ સ્ત્રી સાથે લગ્ન કર્યા નથી. મારી પાસે સુધામયીનું એક સુંદર આદલ-પેઇન્ટ ચિત્ર છે ! ત્યારે મારું મન બહુજ વ્યાકુળ થઇ જાય છે ત્યારે તેના દર્શનદ્વારા મનને શાન્તવન પ્રદાન કરે છે !”

“ત્યારે કુમુદયાણુ, એ ચિત્રના દર્શન એક વખત મને નહીં કરાવે ?” નરેન્દ્રયાણુએ હુજતે અવાજે કહ્યું.

કુમુદબાણુએ દિવાલપર ટાંગેલા એક ચિત્ર (જે ચિત્રને કુમુદબાણુના ઓરડામાં પ્રવેશતી વખતે જોઇ નરેન્દ્રબાણુ ગભરાઇને એક ડગલું પાછળ હટી ગયા હતા) તરફ સંકેત કર્યો. નરેન્દ્રબાણુએ ભય, વિષાદ અને આશ્ચર્ય સાથે તે ચિત્ર તરફ જોયું. ચિત્રને જોતાંજ નરેન્દ્રબાણુના મુખમાંથી એક ભયંકર ચીસ નીકળી ગઇ—તેઓ જમીનપર પટકાઇ પડ્યા ! ધબાકા સાંભળી નોકરો શું થયું તેની તપાસ માટે ત્યાં દોડી આવ્યા.

કુમુદબાણુએ નરેન્દ્રબાણુના મુખ તરફ બારીકાથી જોયું તો ત્રીસ વર્ષ પહેલાંના સન્મિત્ર શરન્ધ્યન્દ્રનું મુખ આંખો સામે ખડું થયું !

સુંગાર તથા હાસ્યરસથી ભરપુર

પ્રેમનાં જાદુ યાને કામણુગારી કાન્તા.

સુંદર ૧૩ વારતાઓ વાંચતાં અન્યયખીમાં ગરકાવ થશે.

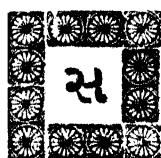
કી. રૂ. ૧, પોસ્ટેજ ૪ આના.

વિલાસ ઓફીસ, ૧૮૧, બજારગેટ સીટ, કોટ, મુંબઈ.

શેરને માથે સવાશેર

અથવા

દેશદ્રોહી દેશી સાહેબના દોરદમામનું દંદન !

હસરામના વડા અધિકારી ડિક્કુઝ સાહેબ રંગે કે જાતે યુરોપીયન નહીં હોવા છતાં પહેરવેશ તથા જરાપણ કાષ્ઠપણ યુરોપીયન જરાપણ ઉતરે એવા નહોતા. હિંદીઓ તેને આજકાલનો બની બેઠેલો બદલર સરીખો ક્રિશ્ચિયન કહી તેની હાંસી કરતા હતા. તેના વડીલો પણ તેને “ચીનના શાહુકાર” અને “દિલ્હીના ડાકુ”નો માનવંતો ઇલકાળ અપવાંતાં કહેતાં હતાં કે “આ ડિક્કુઝે તો અમારા વંશનું નિકંદન કાઢ્યું !” પરંતુ ડિક્કુઝ સાહેબ તો પોતાને પકકા યુરોપીયનજ સમજતા હતા.

ડિક્કુઝ સાહેબ હિંદીઓને તો મનુષ્યજ સમજતા નહોતા તેઓ જ્યારે જ્યારે બેચાર ક્રિશ્ચિયન સ્નેહી-સંબંધીની મહેશીલમાં બેસતા ત્યારે નિરંતર કહ્યા કરતા હતા કે “જ્યારે એક યુરોપીયન દુનિયાની મુસાફરી કરી

પોતાના દેશ લડન મધ્યે ગયો ત્યારે તેની મહોરદારે પૂછ્યું કે “ શું તમે આખી દુનિયા જોઈ આવ્યા ?”

જવાબમાં પતિરાજે “ હા” લણી.

એટલે મેમ સાહેબે પ્રશ્ન મૂક્યો “ હિન્દુસ્થાન કે ત્યાં પચીસ કરોડ મનુષ્યો વસે છે અને જેનાપર અલ્પ અંગ્રેજો હકુમત ચલાવે છે તે દેશ જોયો કે નહીં ?”

“ હા ! તે દેશ સ્વકામને તાબે હોવાથી તેને તો બહુજ ખારીકીથી જોયો. હું કેટલાક સમયથી ત્યાંની દશાનું અવલોકન વર્તમાન પત્રોદ્ધારા કરતો હતો; પણ તેને નજરે નીહાળવાની ધણા લાંબા સમયથી ઉતકંઠા હતી તે આ મુસાફરીમાં પૂર્ણ થઈ !”

“ એ રીક થયું ! ત્યારે તમે એ દેશને લક્ષ્યપૂર્વક જોઈ આવ્યા છો ત્યારે કહો જોઈએ-પચીસ કરોડ મનુષ્યો પર મુઝીબર અંગ્રેજો કેવી રીતે હકુમત ચલાવે છે ? ત્યાંના લોકો કેવા છે ?”

“ ત્યાં પચીસ કરોડ મનુષ્યો વસે છે એ ગપગોળા તારી પાસે ક્યાંથી આવ્યો ?”

“ કેમ ? એ તો હિંદની વસ્તી ગણતરીના સરકારી-રીપોર્ટ પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે !”

“ અરે ! તે “ સેંકસન્ડ” થયેલા રીપોર્ટ-ખીપોર્ટની વાતજ ન કર ! એવા રીપોર્ટ પર જો ધ્યાન આપીશ તો

ક્યાંક “ચક્રમ” બની જમશ ! ત્યાં પચીસ કરોડ તે શું પણ પચીસ હજાર પણ મનુષ્યો ભાગ્યેજ હશે ! જે પચીસ કરોડ મનુષ્યનો આંકડો રીપોર્ટમાં તારા વાંચવામાં આવ્યો છે તે સમજા મનુષ્યો નહીં પણ બળદીઆ છે !”

આ કિસ્સો જ્યાં ને ત્યાં હરવખત કહી વિકૃત સાહેબ હિંદીઓને “બળદીઆ” બતાવતા હતા અને તેઓને સદા પોતાની લાકડીએ ચલાવવાનો અભિનય કર્યા હતા.

આ દેશદ્રોહી દેશી સાહેબને એક મહા રોગ લાગુ પડ્યો હતો. કાષ્ઠપણુ હિંદીને સામેથી છત્રી ઓઢીને ચાલ્યો આવતો જોઈ તેઓ ઉકળતા તેલમાંના રીંગણા જેવા થઈ જતા હતા.

સહસ્રરામ સખ ડિવીઝનના સત્તાધીશ હોવા છતાં તેઓને પગે ચાલીને ઓઢીસે આવવાની ટેવ હતી. એક પટાવાળો તેમની ઉપર છત્રી ધરીને સદા પાછળ પાછળ ચાલ્યો આવતો. સાહેબના આ “છત્રી-રોગ”થી સર્વે લોકો સંપૂર્ણ રીતે હતા એટલે લોકો તેમને રસ્તાપર દુરથી ચાલ્યા આવતા દેખતા કે તુરત પોતાની છત્રી બંધ કરી લઈ-એક બાજુએ ઓળાની માફક ઉભા રહી એ હાથે લળી લળીને સલામો ભરતા હતા.

“છત્રી-રોગ” ઉપરાંત સાહેબને સલામનો રોગ પણ વળગેલો હતો. જે રોગ દેશી તેમને જોતાં સલામ

ન ભરે તેના પર તેઓ અગ્નિના ભડકા જેવા થઈ જતા હતા અને તે મનુષ્યને બરાબર ધ્યાનમાં રાખી વખત પરત્વે “વીલીંગ્ડન-મહાલ”માં બેઠા બેઠા તેની કમળખતી કરી નાંખતા હતા.

એક દિવસ સાહેબ ઓશીસેથી બંગલે જતા હતા. વૈશાખ માસનો અગિયાર વાગ્યા પછીનો માથું સેકી-ફાડી નાખે એવો તાતો તડકો પડતો હતો. સીદી મીંચા નામનો પટાવાળો તેમની માથે છત્રી ધરી પાછળ પાછળ ચાલ્યો આવતો હતો. સામેથી એક બંગાલી બાપુ છત્રી ઓઢીને મારમાર કરતા ચાલ્યા આવતા હતા. તેમની સાથે ચાલી આવતી ગાડી પરથી સમજી શકાય એવું હતું કે તેઓ હમણાંજ સ્ટીમર પરથી ઉતરી ગામમાં આવે છે. બાપુને છત્રી ઓઢીને સામે ચાલ્યો આવતો જોઈ ડિફ્રંક સાહેબ “યુ ખ્લંડી ફુલ !” કહેતા કુદ્યા અને તેઓએ તેના હાથમાંથી છત્રી ઝુંટવી લઈ બંધ કરી દીધી. સાહેબની આ વિચિત્રતા જોઈ બાપુ સાહેબ તો દિગ્મૂઢજ થઈ ગયા.

“તું કોન છો ?” સાહેબ તાકુકી ઉઠ્યા.

“સાહેબ, હું ડોક્ટર છું અને અહીંની હોસ્પિટલમાં નિયત થઈને આવ્યો છું !” બાપુએ જવાબ આપ્યો.

“You should learn manners; Go your way !” કહેતા સાહેબ ચાલતા થયા.

ગામમાં પ્રવેશતાંજ પુષ્પાંજલિની પહેરામણી મેળવી
બાબુ હોસ્પિટાલ તરફ ચાલવા લાગ્યા.

બીજે દિવસે બાબુ સાહેબને માલુમ પડ્યું કે એ
સાહેબ અહીંના ઉપરી અધિકારી છે તેમજ જેલ
સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ છે.

ચાન્સ સંભાળ્યા પછી બાબુ વિશેષ જાણી શક્યા કે
સાહેબને “છત્રી” તથા “સલામ”નો મહા રોગ છે.
તેમણે પહેલેજ દિવસે સાહેબનું ડબલ અપમાન અજાણ્ય-
પણામાં કયું હતું.

ડોક્ટરનું નામ નગેન્દ્રનાથ એટલું હતું. તેમની ઉમ્મર
બાવન વર્ષની હતી. તેઓ ગંભીર અને નમ્ર સ્વભાવનાં
હોવા છતાં હઠના ધનુરદાર હતા. તેઓ પોતાના કામમાં
કુશળ તેમજ કર્તવ્ય પરાયણ હતા એટલુંજ નહીં પણ
જાત્યાભિમાની તથા સ્વદેશાભિમાની પણ પૂરા હતા.

ડોક્ટર સાહેબના “છત્રી” અને “સલામ” રોગની
વાત જાણ્યા પછી ડોક્ટરે સદા-રાત્રિ અને દિવસ-છત્રી
ઓઢીનેજ ચાલવાનો મુક્રમ નિર્ધાર કર્યો. તેઓ બાર માસ
ગરદન પર ગળે બંધ વીંટાળી રાખી છત્રી ઓઢીનેજ ચાલવા
લાગ્યા. તેઓ કહેતા હતા કે “રોગ થતાં પહેલાં રોગનો
રસ્તોજ બંધ કરી દેવો ઉચિત છે. નિમ્ન લિખિત દોહરો
તો દરપણે તેઓની જીભ પરજ હતો:—

હુઃખમાં સમરણ સહુ કરે,
 સુખમાં કરે ન કોય;
 જો સુખમાં સમરણ કરે,
 તો કષ્ટજ કયાંથી હોય ?

તેઓએ સદા સ્વર્ણા ઠંડીથી ખચવાને બદલે જીવંતે
 ઓઢવાનું ચાલુ રાખ્યું.

વાદળ, વરસાદ, ગરમી કે ઠંડી કંઈ પણ ન હોય
 તેવે સમયે પણ તેઓ જીવંતે નીચે મૂકતા નહીં. આથી
 મસ્તક પર આકાશ તૂટી પડવાની તેઓને ભીતિ હતી કે
 શું ? એ વિષે તેઓને કદિ કોઈએ પૂછ્યું નહોતું; તેમજ
 તેઓએ પણ તેનું કારણ કોઈને કહ્યું નહોતું !

*

*

*

*

(૨)

સીદ્ધીમીંયા ડિકુંઝ સાહેબનો અત્યંત માનીતો તેમજ
 જીનો નોકર હતો. સાહેબનો પટાવાળો-ખટલર વીગેરે જે
 કંઈ કહેા તે તે હતો. ઓશીસના માણસો-વકીલો વીગેરે
 સાહેબથી પણ તેને વધારે માન આપતા હતા. કોઈ
 આખરદાર ગૃહસ્થને ફોજદારી ખટલામાં કોર્ટના ટાઇમ
 સિવાય જામીન પર છોડાવવા માટે વકીલ-એરીસ્ટરો સાહે-
 બને બંગલે જતા ત્યારે પ્રથમ સીદ્ધીમીંયાને રાજી કર્યા
 સિવાય કદિ કાંઈ સિદ્ધ ન થાય !

સાહેબના ગૃહકાર્યનો સંવજો બોજો પણ સીદીમીયા પર હતો.

જુનિયા નામની એક ભડીઆરણુ સાથે સીદીમીયાને સારો (1) સંબંધ હતો. તે જ્યારે જ્યારે બગ્ગરમાં જાય ત્યારે થોડો સમય તેની દુકાને હંમેશા બેસતો અને પાન-તમાકુ ખાધા પછી કામ પ્રસંગે જતો.

સહસરામમાં સીદીમીયાનું રાજ્ય પ્રવર્તતું હતું એમ કહીએ તોપણ ખોટું નહીં. બગ્ગરમાંથી ઉંચામાં-ઉંચા પ્રકારની અને કીંમતની ચીજ લઇ તેના પૈસા આપવા-ન આપવા કે પોતાની મરજી મુજબ પૈસા આપવા એ તો તેનો મિત્યનો વ્યવસાય થઇ ગયો હતો. આ બાબતમાં કોઇ પણ તેની સામે ચું કે ચાં કરી શકતું નહીં; કારણ કે સાહેબનો માનીતો નોકર! આ પ્રમાણે-મરજી મુજબ ભાવે-ખરીદાતી વસ્તુઓમાંથી થોડી ઘણી જુનિયાને ત્યાં પણ પહોંચતી હતી અને એથી તેને સંતોષ હતો. જો કે જુનિયાને સીદીમીયા તરફથી કદિ કંઇ પણ રોકડ રકમ મળતી નહીં તોપણ તે આટલાથી પ્રસન્ન હતી; કારણ કે સીદીના જોરે તે સહસરામની જુનિયામાં પોતાનો દોર ચલાવી શકતી હતી. ગામની વેશ્યાઓ કે બીજી ભડીઆરણુની માફક જુનિયા પર પોલિસો પણ જુલ્મ ગુજારી શકતા નહીં; કારણ કે તેના પર સીદીભાઈની ચાર આંખો હતી એ સહ કોઇ જાણતું હતું.

એક દિવસ એક માચ્છીના છોકરાને સીદીએ એક મોટી માછલીનો ભાવ પૂછ્યો. છોકરાએ દસ આના કીંમત બતાવી. સીદીએ માત્ર બે આની ફેંકી માછલી ઉપાડી લીધી. છોકરાએ બેઆની પાછી ફેંકી દઇ દમીયલ સીદીભાઈના હાથમાંથી માછલી ઝુંટવી લીધી. આ વખતે છોકરાનો બાપ હોત તો તેણે સીદીભાઈ સાથે આવો વર્તાવ જરૂર ન કર્યો હોત.

આથી સીદીભાઈનો મીઠાળ લીવરપૂલની લહેરો સુધી ગયો. તે છોકરાને ગાળો દઇ-ધમકાવી-રહ્યો હતો એટલામાં છોકરાનો બાપ હસન ત્યાં આવી પહોંચ્યો. હસન એક નવોજ માછી હતો અને પેટની ગાંઠના દર્દથી અતિશય પીડાતો હતો. હકીકત જાણ્યા પછી છોકરાને કંઈપણ નહીં કહેતાં તે સીદી સામે ઉખડી પડ્યો. આથી સીદીભાઈનું બોઈલર એકદમ તપી ઉઠ્યું. તેનું બેજું ફાટમફાટ થવા લાગ્યું. આવું અપમાન આજ સુધીમાં કદિ કોઈએ પણ તેનું ક્યું નહોતું. આખરે તે ગાળોનો વરસાદ વરસાવતો આવ્યો ગયો.

બીજા માછીઓએ હસનને કહ્યું “ તેં તેના હાથમાંથી માછલી ઝુંટવી લેવામાં ભયંકર ભૂલ કરી છે ! તે સાહેબનો માનીતો માણસ છે ! ”

હસનને તેની કંઈ અસર ન થઇ. તેણે નિશ્ચિંતપણે

કહ્યું “ સાહેબનો માણસ છે એટલે શું તેને ઘેર રાત્રી આવવી ગયું ?”

થોડા સમય પછી ઝુનિયા સાથે સીદી ત્યાં પાછો આવ્યો. ઝુનિયાએ હસન પાસે બેઠાની ફેંકી માછલી ઉપાડી લીધી અને તે અતિ ગર્વ સાથે જવા લાગી. એ રખડતલ રંડાનો ધમંડ હસનથી સહન ન થઈ શક્યો. તે આજરો પેટને સાંભળી ઉભો થયો. અને ઝુનિયાના હાથમાંથી માછલી પાછી લઈ લીધી. બેઠાની જ્યાંની ત્યાં પડી હતી.

સીદીબાઈની સલાહથી ઝુનિયાએ પોલીસ ચોકીએ જઈ ફરિયાદ કરી કે “ હસન નામના એક માછીએ એક માછલી મને બેઠાનાની કાંમતે વેંચાતી આપી હતી—તે લઈ હું ચાલી જતી હતી તેવામાં કોઈ બીજા ગ્રાહકે વધારે પૈસા આપવાની લાલચ બતાવવાથી તેણે મારી પાછળ દોડી મને વેંચાતી આપી દીધેલી માછલી મારા હાથમાંથી બળ—જખરીએ ઝુટવી લીધી છે !”

પોલીસ અમલદારે ફરિયાદ નોંધ્યા પછી ઝુનિયાને બેચાર સવાલ પૂછી સત્ય વસ્તુસ્થિતિ સમજી લીધી. ફરિયાદ તદ્દન પોકળ જણાયાથી પોલીસે પ્રતિવાદીને પકડ્યો નહીં, તેમ તેના જમીન લેવાની પણ જરૂર ન બેઠી !

*

*

*

*

(૩)

“ અરે સીદી ! આજે માછલીની ડીશ કેમ નથી ? ”

“ સાહેબ, આજે માછલી મળી નથી ! એક મોટી માછલી મેં વ્યાજબી દામથી ખરીદી હતી; પરંતુ એક સ્ત્રીએ દામમાં વધારો કર્યો એટલે તે બદમાશ-સ્વાથી માછીએ મારી પાસેથી માછલી ઝુંટવી લઇ પેલા માણસને આપી દીધી ! મારા ધારવા પ્રમાણે તે સ્ત્રી મજકુર માછી પર મુકદ્દમો માંડવાની છે. સાંભળ્યું છે કે તે સ્ત્રીએ પોલીસ ઓફીસે ફરિયાદ દાખલ કરી છે ! સાહેબ, તે સ્ત્રી કદાચ મને સાક્ષી તરીકે બોલાવશે તો મારે પણ તેમાં ધસડાવું પડશે. ખુદાવિંદ, જો એ માછીનો ધમંડ ઉતારવામાં નહીં આવે તો આપને માટે અહીં માછલી મળવી મુશ્કેલ થઈ પડશે ! ”

આ સર્વ વાત ડિક્રૂઝ સાહેબને ખાણી સમયે કરી દીધી.

ખીજે દિવસે ઝૂનિયાએ સાહેબને બંગલે જઈ હસને તેની ખરીદેલી માછલી ઝુંટવી લીધાની પોક મૂકી.

સીદીએ માછીનું નામ ઝૂનિયાને મેળવી આપ્યું હતું અને તેની કૃપાથી એક માંખીમાર વડીલ પણ ઝૂનિયા તરફથી કોર્ટમાં ઉભો રહેવાને જોડા પહેરીને તૈયાર થઈ ગયો હતો.

મુકદ્દમો કોર્ટમાં આવતાં ડિક્રૂઝ સાહેબે ફરિયાદ સંબંધ તપાસ કરવાનો પોલીસપર હુકમ લખ્યો.

પોલીસે તપાસ કરીને રીપોર્ટ કર્યો કે “વાદી બાઇ પોતાની મરજી મુજબ બેચ્ચાની ફેંકી પ્રતિવાદીની મંજૂરી સિવાય માછલી લઇ ચાલતી થઇ હતી એટલે પ્રતિવાદીએ તેના હાથમાંથી માછલી ઝુટવી લીધી. વાદ્ય પોતાના પૈસા પાછા લીધા સિવાય ચાલી ગઇ છે. તપાસને અંતે જણાય છે કે તે માછલી વાદ્યની ખરીદેલી નહોતી. પ્રતિવાદીએ કંઇપણ બરજબરી કે બેઇમાની કરી હોય એમ જણાતું નથી. વાદ્ય બાઇ બેચ્ચાનીમાં જબરજસ્તીથી માછલી લઇ જવા ઇચ્છતી હતી એમ તપાસમાં સ્પષ્ટ જણાય છે.”

આ રીપોર્ટ પરથી વાદ્ય તરફથી “ન્યુડીશિયલ ઇન્કવાયરી” અર્થાત કેટ તરફથી તપાસ કરવાની વાંધા અરજી દાખલ કરવામાં આવી.

ડિક્ટઝ સાહેબે વાંધા અરજી મંજૂર કરીને અને બીજે દિવસે વાદ્યના સાક્ષી સીદીમીયાની સોગંદ પર જુખાની લેવાઇ.

આ દુનિયામાં એવા પણ માણસોનો વધારો થઇ પડ્યો છે કે જેઓ “ક્રાઇ”માં બોટું બોલે તો પરમેશ્વર પૂછે” એવા સોગંદ બાઇને પણ કદિ સાચું બોલેજ નહીં ! સીદી એવા માણસોમાંનો એક હતો. તેણે અલ્લાહના સોગંદ બાઇને સર્વ હકીકત તદ્દન અસત્ય રજૂ કરી; જેથી વાદ્યના કેશમાં જોર આવ્યું.

સીદીએ સોગંદ બાઇ ધર્માવતાર કહેવાતા ન્યાયાધિકારી અને પોતાના માલિક સમક્ષ-પાપ-પુણ્યનો કસો પણ

ખ્યાલ કર્યા સિવાય હળાહળ જીકું બોલી ડબલ પાપ કયું”.

સાહેબે પોતાના માનીતા નોકર સીદીની જીખાનીપર વિશ્વાસ રાખી પ્રતિવાદીને ગિરફતાર કરવાનું વૉરંટ આપ્યું. તે દિવસે વાર શનિ હતો. રવીવારે ભર બજારમાં હસનને પકડવામાં આવ્યો.

એક વકીલ હસનને જામીનપર છોડાવવા સાહેબને બંગલે ગયો, સીદીએ બેચાર સવાલ પૂછી આવવાનું કારણ જાણી લીધું અને પછી કહ્યું: “સાહેબની તખીઅત હાલ ધણીજ ખરાબ છે—ડોક્ટર હમણાંજ આવી ગયા અને તેમને પલંગપરથી ઉઠવાની કે કોઈને મળવાની સખત મનાઈ કરી ગયા તેથી આજે સાહેબને મળી શકાશે નહીં !”

વકીલ સાહેબ વિલે મોટે પાછા પધાર્યા.

ખાણા સમયે વ્હીસ્કીનો એક પેગ ચઢાવી સીદીએ સાહેબને કહ્યું: “પેલા બદમાશ માછીને જામીનપર છોડાવા એક વકીલ આવ્યો હતો ! આપ સાહેબ તે વખતે “પ્રિવી કાઉન્સીલ”ની મુલાકાતે પધાર્યા હતા ! મેં તેને થોડો સમય બેસવાનું કહ્યું તો તે મારાપર ગુસ્સે થઈ ચાલ્યો ગયો.” અને બકતો ગયો કે: “અમે મોટા સાહેબને તાર કરીએ છીએ અને હસનને જામીનપર છોડાવવાનો હુકમ મંગાવીએ છીએ !”

સીદીની વાત સાંભળી સાહેબે કહ્યું: “વાર, તાર આવશે ત્યારે જોયું જશે !”

*

*

*

*

(૪)

સોમવારે કાટ' ખુલતાંજ હસનને જમીનપર છોડવાની અરજ વકીલે દાખલ કરી; પરંતુ “આ નોન્વેલેબલ ચેક્ટ કેસ છે તેથી આર્મા જમીન હોઇ શકે નહીં !” એમ કહી સાહેબે અરજ નામંજુર કરી.

“આ નોન્વેલેબલ નહીં પણ એક ટેકનીકલ (નામ-માત્રની ચોરીનો) કેસ છે.” એવો વકીલે વાંધો ઉઠાવ્યો.

“મજબુત પુરાવાઓ (શેરડીવાલાના બાઇ ગડેરી-વાલા સીદીબાઇની સાક્ષી !) હોવાથી તમારી એ દલીલ બીલકુલ ટકી શકતી નથી અને તેથી તોહમતદાર કાઇપણ રીતે જમીનપર છુટી શકશે નહીં !” સાહેબે છેલ્લો જવાબ આપી દીધો.

જ્યારે વકીલ સાહેબ નિરાશ થઇ નિશ્વાસ લેવા લાગ્યા ત્યારે ડિક્ઝ સાહેબે મળકમાં કહ્યું: “તમે ઇચ્છો તો તારમાં આ હુકમ સામે અપીલ કરી શકો છો !”

સાહેબના શબ્દો સાંભળી વકીલ સાહેબ ચમકી ગયા તેણે ગંભીર થઇ કહ્યું: “જી નહીં; આ હુકમ ઉપર હું અપીલ કરવા નથી ઇચ્છતો; પરંતુ આ મુકદ્દમો જલ્દી ખતમ થાય એમ કરવા મારી વિનંતી છે કે જેથી તોહમતદારને પોલીસના હાથ તળે લાંબો સમય સડવું ના પડે !”

સાહેબે એ વાત ધ્યાનમાં લઇ કેસની બે દિવસની મુદત નાંખી. સાથે સાથે તે દિવસે ફેંસલો પણ અપાઇ જશે એમ પણ જણાવી દીધું.

સીદીમીયાની કારવાઇથી બીચારા હસનને ચાર દિવસ તો પોલીસ સ્ટેશને સડવું પડ્યું.

પાંચમે દિવસે કોર્ટમાં કેસ નીકળ્યો. પ્રથમ ઝુનિયા અને સીદીની જુગાની થઇ. સાહેબે તે જુગાની પુરી ન લખી. મુકદ્દમો સાહેબની મરજી મુજબ ચાલવા લાગ્યો. આમ કરવાનો સાહેબને બીલકુલ અધિકાર નહોતો. એ વાત પર તેઓએ ધ્યાન ન આપ્યું; કારણ કે તેઓ પોતાના મનમાં મજબુત ગાંઠ વાળી બેઠા હતા કે “સહસરામ સદા સર્વદા મારા અધિકારમાંજ રહેવાનું છે !”

સીદીની જુગાની ખલાસ થયા પછી સાહેબે તોહમતદારના સાક્ષીઓ માગ્યા ત્યારે વકીલે કહ્યું કે “વૉરંટ કેસ છે. તેથી મજબુત સાક્ષીઓ હાજર કરવા માટે કેસ કોર્ટ બીજી તારીખપર મુલતવી રાખવા વિનંતી છે !”

સાહેબે આ અરજ માન્ય ન રાખી અને ઉલટ તપાસ કરવી હોય તો કરવાનું ફરમાવ્યું. વકીલની પરીક્ષામાં પાસ થયા વિનાના વકીલે વિચાર્યું કે “નામ કાઢવાનો આ મોકો ઉભદા છે !” તેણે તુરતજ સાહેબ સમક્ષ ઘણીજ જુરસાદાર સ્પીચ શરૂ કરી અને તોહમતદારનો મુંદર

ખચાવ કરવા માંડ્યો; પરંતુ સાહેબ તેને ડગલે ને પગલે રોકવા લાગ્યા. અને આખરે તેને બોલતો અટકાવી બેસાડી દીધો. કેસનો ચુકાદો આપતાં સાહેબે હસનને જરબંધ વીસ ફટકા મારવાની સજા કરી. આ કેસની સત્ય વસ્તુસ્થિતિથી સધળા લોકો વાકેફ હતા. એક બીન ગુ-હેગારને આવી સખત સજા થતાં કોર્ટના પટાવાલાઓ પણ કાંપી ઉઠ્યા. તોહમતદારને જેલે લઇ જવામાં આવ્યો.

*

*

*

*

(૫)

આ સધળું થયું પરંતુ જેલના ડોક્ટર નરેન્દ્રનાથ ચેટગંજે રીપોર્ટ કર્યો કે “તોહમતદાર હસન સખત બિમાર છે—તેના પેટમાં ગાંઠ એવડી મોટી છે કે તે ફટકાનો માર સહન કરી શકે એમ નથી—અત્યારે તે મેલેરીઆ તાવના ઝપાટામાં છે તેથી જો તેના પર સજાનો અમલ કરવામાં આવે તો તેનું મોત થાય એવો દરેક સંભવ છે.”

ન્યારે આ રીપોર્ટ ડિક્રી સાહેબ પાસે પહોંચ્યો ત્યારે તેઓએ તોહમતદારને જેલમાં રાખવાનો હુકમ કર્યો.

આ બાબુ બાર-સોસાયટીના કેટલાક વકીલ-ઝેરી-સ્ટરોએ આ હસન-કેસની ઉપલી કોર્ટમાં અપીલ દાખલ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. આખરે ઉપલી કોર્ટમાં અપીલ અરજી દાખલ થઇ અને કેસની તારીખ પણ મુકરર થઇ

૧૪. ઉપલી કોટના અધિકારીએ એ બાબતના સમાચાર
ડક્ટર સાહેબ પર મોકલી આપ્યા.

બીજે દિવસે જેલ સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ ડૉ. ચેટ્ઝના રીપોર્ટ
પરથી તપાસ કરવા ડિક્ટર સાહેબ જેલમાં પધાર્યા. આ
વખતે હસન ખાટલા પર સૂતો હતો. સાહેબને આવતા
જોઈ તે બેઠો થયો. સાહેબે તેને પૂછ્યું: “હસન, હવે
તબીયત કેમ છે?”

“ઠીક છે, સાહેબ!” હસને જવાબ આપ્યો.

આ વખતે—જેલની અંદર—માથા પર ખુલ્લી છત્રી
ધારણ કરી ડૉક્ટર સાહેબ ત્યાં આવી પહોંચ્યા.

ડૉક્ટરને છત્રી ઓઢીને સામેજ આવી ઉભેલા જોઈ
ડિક્ટર સાહેબ એકદમ ચીઝાઈને બહાર નીકળી ગયા અને
બરાડી ઉઠ્યા: “Shut up your Umbrella,
Babu!”

ડૉક્ટરે ટુરતજ છત્રી બંધ કરી લીધી. તેઓને
સાહેબના છત્રી અને સલામ રોગી સ્વભાવનો આજે
ખ્યાલજ ન રહ્યો! આવી ભૂલ તો તેઓનાથી હરવખત
થઈ જતી હતી!

“ફટકા ન મારી શકાય એવી સખત બીમારી શું
આ તોહમતદારને છે?” સાહેબે ડૉક્ટરને પૂછ્યું.

“તેની ગાંઠ અસાધારણ મોટી થઇ ગઇ છે અને લોહીના ઘટાડાથી શારીરિક સ્થિતિ પણ અત્યંત નબળી છે. આવી સ્થિતિમાં જો ફટકા મારવામાં આવે તો “રામ બોલો ભાઈરામ !” થઇ જાય એમાં જરાએ શંકા નહીં. જે ચાર અઠવાડીયા ઉપચાર કરીએ અને તંદુરસ્તી સારી થઇ જાય તો પછી સળનો અમલ થઇ શકે.” ડોક્ટરે સ્થિતિ સમજાવી.

“નહીં, નહીં ! ફટકા મારી શકાય એવી તંદુરસ્તી હોવાનું સર્ટીફિકેટ આજેજ તમારે લખી દેવું જોઇએ કે જેથી આવતી કાલે સળ અમલમાં મેલી શકાય !”

“કાંદ નહીં, સાહેબ ! એવું સર્ટીફિકેટ હું બીલકુલ નથી આપી શકતો ! કદાચ તોહમતદારનું મરણ નીપજે તો તેની જવાબદારી મારાપર આવી પડે !”

આ બંગાલી બાળુ કોઇ પણ રીતે માને એમ નથી એમ જાણી સાહેબ મનમાં બહુજ ખીજાયા અને “ચુ ટમકુલ !” કહેતા ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

“દેશી ડોક્ટરો કેટલીકવાર તોહમતદારોના લાગતા વળગતાઓ ખાસેથી લાંચ-રૂસ્વત લઇ તેને રોગી બનાવી રાખે છે અને કોટે કરેલી સળનો અમલ થવા દેતા નથી તેથી દેશીને બદલે દરેક સ્થળે વિલાયતી માણસો રાખવાની

જરૂર છે” એવો રીપોર્ટ ડિક્કઝ સાહેબે તે દિવસે ઉપલી સત્તા પર મોકલી આપ્યો.

*

*

*

*

(૬)

જીલ્લા મેજિસ્ટ્રેટે ડિક્કઝ સાહેબનો રીપોર્ટ વાંચી સીવીલ સર્જન પર મોકલી આપ્યો. સીવીલ સર્જન એક યુરોપીયન હતો. ડૉ. નગેન્દ્રનાથ ચેટર્જી કેવા પ્રકારનો માણસ છે એ તેના ધ્યાનમાં બરાબર હતું.

સીવીલ સર્જન એક દિવસ સહસરામ પધાર્યા અને ચેટર્જીની સાથે જોલની મુલાકાતે ગયા. તેણે હસનની હાલત જોઈ “વીઝીટ બુક” માં નોટ લખી કે “તોહ-મતદાર ફટકાનો માર સહન કરી શકે એવી સ્થિતિમાં નથી. સખ ડીવીઝનલ ઓફીસરે અહીંના મેડીકલ ઓફીસર વિરૂદ્ધ જે રીપોર્ટ કર્યો છે તે સત્યથી તદ્દન બેગળો છે.”

બીજે દિવસે “વીઝીટ બુક” માં સીવીલ સર્જનનો શેરો વાંચી ડિક્કઝ સાહેબ લાલપીળા થઈ ગયા. તેઓએ વળી ઉપર લખી મોકલ્યું કે “સીવીલ સર્જને અમોને કંઈ પણ ચેતવણી આપ્યા સિવાય અમારી ગેરહાજરીમાં જોલની મુલાકાત લઈ પોતાના સહયોગી ડૉક્ટરની તરફેણમાં એકપક્ષી રીપોર્ટ લખી નર્યો પક્ષપાત કર્યો છે અને તેથી તેમના અનુચીત વર્તનનો હું સખત વિરોધ દર્શાવું છું!”

આ મામલો છેવટે જીલ્લા મેજિસ્ટ્રેટથી આગળ વધીને કમીશ્નર સાહેબ સુધી પહોંચ્યો.

એ અઠવાડીઆ પછી સીવીલ હોસ્પિટલના ખુદ ઇન્સ્પેક્ટર જનરલ ખાસ આ બાબતમાં તપાસ કરવા માટે સહસરામ પધાર્યા. સીવીલ સર્જનને પણ ડિફેન્ડ સાહેબ વિરુદ્ધ પોતાનો 'રીપોર્ટ' ઉપર મોકલી આપ્યો હોય એ પણ બનવાબેગ હતું. અમાસનો દિવસ હતો. હમનને આગલી રાતથી સખત તાવ ચડ્યો હતો. ઇન્સ્પેક્ટર જનરલે થર્મીટરથી જોયું તો ૧૦૪ ડીગ્રી તાવ હતો. ગાંઠ પણ જેમની તેમ હતી. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ એ વખતે કંઈ પણ જાહેર કર્યા સિવાય ચૂપચાપ ચાલ્યા ગયા.

આ મામલાની ચર્ચા આખા શહેરમાં થવા લાગી હતી. લોકો વાત કરતા હતા કે “સાહેબ ટોપીવાલો છે અને ડૉક્ટર બંગાલી-ઘોતીવાલો-છે. આ કબજામાં ડૉક્ટરની નોકરીને જરૂર ખલલ પહોંચશે !”

એક દિવસ વકીલ મેરીસ્ટરોની કલ્પમાં ડૉક્ટર ચેટજીને છત્રી ઓઢીને આવતા જોઈ એક વકીલે કહ્યું “અરે ! સાહેબ આવે છે, સાહેબ !”

ડૉક્ટરે ઝપાટાબંધ છત્રી બંધ કરી લીધી. વકીલ હસી પડ્યો. એથી ડૉક્ટરે ફરી છત્રી ઉઘાડી.

“ ડિક્ક સાહેબે તમારા પર લાંચનો આરોપ મુક્યો છે તો પછી તમે સીવીલ કોર્ટમાં આપ્પરની નુકશાનીનો દાવો કેમ દાખલ કરતા નથી ? દાવો માંડી દીધો એટલે સાહેબની પણ રેવડી દાણાદાર થઇ જાય !” તિલકધારી લાલ નામના એક વડીલે ડોક્ટરને સૂચના કરી.

“ હું બાવન વર્ષનો કુટો થયો છું; પરંતુ આપના જેટલી કાયદાઓની ચુંગાલોની મતલબો સમજી શક્યો નથી ! કાયદાના પિંટ પેષણ અને લાંચ-રૂસ્વત જેટલા વધ્યા છે તેટલાજ કોર્ટ અને વડી અદાલતનાં નંબર વધ્યા છે અને તેથીજ સમાજમાં પાપ ક્રમ અને કુટનીતિનો દિનપ્રતિદિન વધારો થઇ રહ્યો છે ! સાહેબ, અવિનય જણાય તો માફ કરજો; પરંતુ હું આપ સાહેબોના કાયદા-કાનુનો અને ન્યાયમંદિરોને હજારો માઈલ દુરથીજ નમસ્કાર કરું છું ! કોર્ટના પગથીયાં ચડવા એટલે આટો અને આવરદાને ઓછાં કરવાનો હાથે કરીને માર્ગ ગ્રહણ કરવો એમજ હું તો માનું છું ! મારે જો આપરની નુકશાનીનો દાવો માંડવો હશે તો જમત પ્રતિપાળ-સર્વાંતર્યામી-સર્વેશ્વરની કોર્ટમાં માંડીશ-કે જ્યાં વકીલ-બેરીસ્ટરોની દાદજ ન ખુંચે !” ડોક્ટરે વકીલને નવાણું ટકાનો જવાબ આપ્યો.

બીજી બાજુ શહેરના સઘળા માછીઓએ એકત્ર થઇ-ફાળો કરી હસનને થયેલ સજા સામે હાઇકોર્ટમાં અપીલ દાખલ કરી દીધી.

હવે સીદી મીંચા અને ઝુનિયા જ્યારે માછલી ખરીદવા બજારમાં જતાં ત્યારે માછલીઓ તેની પાસે ડબલ દામ માગતા હતા અને અંદરો અંદર વાત કરતા હતા કે “એ બન્નેએ આપણા એક નિર્દોષ ગરીબ લાખને હેરાન-પરેશાન કરેલ છે !”

એ બન્ને બદમાશને માછલી નહીં આપવાનો સંધળા માછલીઓએ ખાનગી નિશ્ચય કરી રાખ્યો હતો. એક દિવસ એક માચ્છીમારની સ્ત્રી સાથે ઝુનિયા આખડી પડી એટલે તે સ્ત્રી ગુસ્સે થઈ ઝુનિયાનું નાક કાપવા દોડી; પરંતુ ઝુનિયાએ મહા મુશીબતે છટકી જઈ નાક બચાવ્યું ! આ વખતે તે પોલીસ ચોકીએ પ્રીયાદ કરવા ન ગઈ.

(૭)

પંદર દિવસ પછી હાઈકોર્ટમાં હસન-કેસની અપીલ નીકળી તેમાં લખ્યું હતું કે “ મંજુરી મેળવ્યા સિવાય આ મુકદ્દમો ચલાવવાનો મજકુર કોર્ટના અધિકારીને અધિકાર નહીં હોવા છતાં મુકદ્દમો ચલાવીને કાયદા વિરુદ્ધ કૃત્ય કયું છે અને વારંટ કેસમાં તોહમતદારને તેના બચાવ માટે મુદત નહીં આપીને કાયદા વિરુદ્ધ બીજું પગલું લેયું છે ! આ બન્ને કારણોથી આ કોર્ટ આ મુકદ્દમો ફરીથી કાયદેસર ચલાવવાની મંજુરી સાથે તેજ કોર્ટને હુકમ કરે છે !”

હાઈકોર્ટના હુકમથી ફરી ચાલનારા કેસ વખતે બિચારા હસનને નિર્દોષ સાબીત કરવા માટે સઘળા વકીલોએ કમ્મર કસી.

આ બાબુ કુદરતની કૃપાથી કહો કે કોઈપણ કારણથી કહો કે બીલ્લીબાઈના નશીબથી કહો પણ છીંકું તૂટી પડ્યું ! ડિક્રી સાહેબની સુપોલ સબ ડીવીઝન ખાતે બદલી થયાનો હુકમ આવ્યો.

ચાલુ અઠવાડીઆમાં સહસરામનો ચાન્ડ નવા એ. શ્રીસરને સોંપી ડિક્રી સાહેબને સુપોલ જવાનું હતું. આથી તેઓએ વિચાર્યું કે “હસન-કેસનો ફેંસલો કરીને જનરેલે તો ઠીક;” પરંતુ જેલ ડોક્ટર બાબુ એટલેએ લખી મોકલ્યું કે “તોહમતદારની તબીયત હાલ તુંદરરત નહીં હોવાથી તે કોર્ટમાં હાજર થઈ શકશે નહીં !”

“મેડીકલ એશ્રીસર ખોટા બહાના કાઢી કામ બગાડી રહેલ છે” એમ ડિક્રી સાહેબ માનતા થયા હતા; પરંતુ આગળ પાછળનો વિચાર કરી હાલ તેઓને ચૂપ રહેવું યોગ્ય લાગ્યું.

નવા સબ ડીવીઝનલ એશ્રીસર રાધામોહન ચક્રવર્તી સહસરામ આવી પહોંચ્યા એટલે તેઓને ચાન્ડ સોંપી ડિક્રી સાહેબ ગાંસડા પોટલા બાંધીને સ્ટીમર પર ગયા.

અંગ્રેજોનાં ભોપાળાં રજુ કરતી નાવેલીસ્ટોના
રાજ ગણાતા મી. રેનાલ્ડસની જુસ્સાદાર
કલમથી લખાયેલી.

લંડન રાજ-રહસ્ય

અથવા

મીસ્ટરીઝ ઓફ ધી કોર્ટ ઓફ લંડન.

દુનીયામાં આ વારતાની જોડીજ નથી. જગતની એકે
એક ભાષામાં તેના તરજુમા થયા છે. ગોરા વિલાયતનાં કાળાં
કારસ્તાનો વાંચી તમો છક થઇ જશો. પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સનાં
ભયંકર કારસ્તાનો, લંડનના મવાલીઓ, ઉમરાવો, અને
રાજકુટુંબની ભયંકર પોલો રજુ કરતી તદ્દન સાચી વારતા-સચીત્ર.

૧૨ ભાગના સેટના રૂ. ૧૦, પોસ્ટેજ રૂ. ૧.

દરેક ભાગના ૧૪ આના, પોસ્ટેજ ૪ આના.

વિલાસ ઓફીસ,

૧૮૧, બજારમેટ સ્ટ્રીટ, કોર્ટ, મુંબઈ.

દરેક પ્રખ્યાત બુકસેલરો વેચે છે.

બુના અમલદારને વિદાયગીરીનું માન આપવા સઘળા વકાલો અને પ્રજાજનો અંદર પર ગયા. ડોક્ટર ચેટજી પણ છત્રી ઓઢીને ત્યાં જઈ પહોંચ્યા. આ સમયે તડકો કે વરસાદ કંઈપણ નહીં હોવા છતાં ડોક્ટરને છત્રી ઓઢીને આવેલા અને ઉભેલા જોઈ ડોક્ટર સાહેબે મનમાં નક્કી કર્યું કે “આ એવદબી દેશી ડોક્ટર વિદાય સમયે પણ મને ખીજવવા આવ્યો છે.” સઘળા લોકોએ સલામ ભરી તે તરફ બીલકુલ ધ્યાન નહીં આપતાં સાહેબ ડોક્ટર પર તુટી પડ્યા ! તેમનો ગુસ્સો કાનુમાં ન રહ્યો. પરિણામ એ આવ્યું કે “ડોક્ટરની છત્રીના રામ રમી ગયા !” “મને નહીં તો મારા પાડોશીને.....” એ ઉક્તિ પ્રમાણે સઘળા લોકો હુડીઓ કરતા ભાગ્યા. એક ભાગતા માણસ પર સાહેબે ઓચિંતો હુમલો કર્યો અને તેના પર મુકાનો વર્ષાદ વરસાવ્યો; પરંતુ તે માણસ બચપણથી કસરતનો શોખીન હોવાથી તેણે સાહેબનો હુમલો ધણીજ આહોશીથી ઝીલી લીધો.

(૮)

ડોક્ટર સાહેબે અંદર પર કરેલા પરાક્રમનો વરઘોડો પણ ફોટે ચડ્યો. સાહેબે જે સપ્તસ પર ધા કર્યા હતા તેનું નામ આનંદીલાલ હતું. તેણે પોતાના મિત્રોના અતિશય દબાણથી લાચાર થઈ કાયદાની કલમ ઉપર ને આધારે સાહેબ પર ફરિયાદ ઠોકી દીધી. નવા અમલદારે પોતાના

પ્રમોવડીઆ અમલદાર પર સમન્સ આપવામાં પ્રથમ તે બાનાકાની કરી; પરંતુ જ્યારે સધળા વકીલો અને પ્રજા-જનોએ એકત્ર થઇ મળજીત માંગણી કરી ત્યારે નાઇલાજ થઇ સમન્સ આપવો પડ્યો.

સમન્સ બરાબર સમયે ઉપરી અમલદાર મારફત સુપોલ પહોંચી ગયો. નવા અમલદાર ચક્રવર્તી બાબુએ પ્રતિવાદીની ગેરહાજરીમાં આ ખટલો ખતમ કરવાની ઘણી ઘણી કોશીષ કરી પણ વાદી આનંદીલાલે કહ્યું કે “ જ્યાં સુધી ડિક્રી સાહેબ હાજર થઇ ખુલ્લી કોર્ટ વચ્ચે મારી ન માગે ત્યાં સુધી મુકદ્દમા પરથી હરગીઝ નહીં ઉઠે !”

આખરે ડિક્રી સાહેબને મુકદ્દમાની તારીખે હાજર થવું પડ્યું. તેઓ સ્થાનિક અમલદારની બાબુમાં ખુરશી પર બેઠા. આ સમયે માછી હસનવાળો મુકદ્દમો ચાલી રહ્યો હતો. બન્ને પક્ષના સવાલ-જવાબ અને વકીલોનાં અંતીમ લાપણો થઇ રહ્યા બાદ ચક્રવર્તી બાબુએ હસનને તદ્દન નિર્દોષ જાહેર કરી છોડી મૂક્યો અને જુનિયા તથા સીદી મીયાંને કોર્ટમાં સોગંદ બાદ તદ્દન જુલૂદી જુબાની આપવાના ગુન્હા બદલ પોલીસને સ્વાધીન કર્યા.

ત્યારબાદ આનંદીલાલનો મુકદ્દમો શરૂ થયો. પ્રતિવાદી -તોહમતદાર-ડિક્રી સાહેબે “ આય રીઝેટ !” કહી કોર્ટ

વચ્ચે મારી માગી એટલે બહાર જઈ ડિફેન્ડ સાહેબ અને આનંદીલાલે હાથ મીલાવ્યા.

પછી ડિફેન્ડ સાહેબે ચક્રવર્તી ખાખુના ખાસ રૂમમાં જઈ હસન અને તેના લાગતા વળગતાઓને બોલાવી ખુબ સંમળવ્યા અને સીદી મીયાં તથા ઝુનિયાના ખટલાનો પણ અત્રેજ અંત લાવવાની વિનંતી કરી. ડિફેન્ડ સાહેબે પોતાના ખીરસામાંથી હસનને એકસો રૂપિયા આપી રાજી કર્યાં. ચક્રવર્તી ખાખુની પણ માંડવણ કરવા બાબતમાં સંમતિ મેળી એટલે એ બખેડાનો પણ એજ વખતે અંત આવી ગયો. ડિફેન્ડ સાહેબ તેજ દિવસે સુપોલ ભેગા થઈ ગયા.

પાછળથી સહસરામવાસીઓને ખબર મળ્યા કે “સુપોલ ગયા પછી ડિફેન્ડ સાહેબનો છત્રી તથા સલામ રોગનો જડ મૂળમાંથી નાશ થઈ ગયો છે !” કારણમાં “શેરને માથે સવાશેર” જેવા ડોક્ટર ચેટજીનો સહસરામમાં ભેટો !

રેનોલ્ડસની બીજી રસીલી વાર્તા.

રોઝા લામ્બર્ટ અને પાદરીની પુત્રી.

આ રસીલી વાર્તા વાંચવી તે જાહેગીની એક મોજ છે.

બંને ભાગના ૩. ૨, પોસ્ટેજ ૭ આનાં.

યુરોપ અમેરીકા અને ભારત વર્ષના સતાવાર ડોક્ટરો
અને તબીબોના કિંમતી ૨૧ અંથોપરથી જર
અને જોડાતનો ભારી ભોગ આપી તૈયાર
કરેલાં રતિશાસ્ત્રના અદ્ભુત પુસ્તકો.

વિલાયતી ડોકશાસ્ત્ર.

બે ભાગમાં-સચિત્ર.

બંને ભાગના ૩. ૩, પૌસ્ટેજ છ આના.

બજારમાં વેચાતા લેભાગ્ય ડોકશાસ્ત્રો વાંચી થાક્યા હો તો
આ પુસ્તક જરૂર વાંચો, અમેરીકાના મહાન તબીબો-ડો.
મેરી સ્ટોપ્સ, હેવલોક એલીસ, એલનકી, ઇવાંબ્લોશ, બેન
કાવન, વિગેરે અનેક નામાંકીત ડોક્ટરોના અંથોપરથી
રચાયેલું-જરૂર વાંચો.

વિલાસ એફીસ,

૧૮૧, બજારગેટ સીટ, કોટ, મુંબઈ.

દરેક બુકસેલરો વેચે છે.

બે બોધ-વાક્યો

શયતાનોનો સંગ છોડો !

આજકાલ ધર્મગુરુઓ ભોળા-ભાવિક ભક્તજનોને પોતાની ઇંદ્રજાળમાં ફસાવી કેવા નીચ કૃત્યો કરે છે એ હવે સૂર્યના પ્રકાશ જેવી જગ જાણીતી વાત હોવા છતાં લોકો એ ઇંદ્રજાળમાં ફસાયા કરે છે એ અત્યંત અફસોસની વાત છે. દુનિયામાં અસંખ્ય મત-પંથો કીડીયારાની માફક ઉભરાઇ નીકળ્યા છે. કોઇ અપવાદ સિવાય દરેક મત-પંથના બની બેઠેલા થાંભલાઓ ધર્મને નામે અજબ ધર્તિગો અને અનાચારોજ ચલાવી રહ્યા છે. ઢોંગી ધર્મગુરુઓ પ્રથમ અમુક વજનદાર વ્યક્તિઓને પોતાની માયાવી જાળમાં “યેન કેન પ્રકારેણ” ફસાવી લીએ છે અને પછી ગાડરીઆ પ્રવાહની માફક લોકો તેઓની પાછળ ધસડાઇ મરે છે. અંધશ્રદ્ધાળુ-વિશ્વાસુ-ભોળા ભક્તજનો પાસેથી ધર્મને નામે અઢળક ધન-સંપત્તિ એકાવી અનાચાર અને અત્યાચારના અવતાર સરીખા ધર્મગુરુઓ કેવા કેવા અને શું શું કારમાં કુકર્મો કરે છે એ હવે જગતથી અજાણ નથી. “હાર-

મોનિયમ બાળા” વાળો પ્રવાસી પાગલો જનતાને
 ચરણે ધરેલો કિસ્સો આજકાલના બદમાસ ધર્મગુરુઓને
 દાદી ઝાલીને ધર્મની ગાદીપરથી ફેંકી દેવા માટે પૂરતો છે.
 આજકાલના કોઈ અપવાદ સિવાય સઘળા ધર્મગુરુઓ વૈલવ-
 વિલાસની સાક્ષાત મૂર્તિ સમાન છે. તેઓ ભોળા ભોકોને
 મથેચ્છ લુટી-માલ મલીદા ઉડાવી-આંકેલ આખલા જેવા
 અલમસ્ત બને છે અને પછી એ આજસુ પાડાઓ પોતાની
 વિષય વાસનાની વાંચ્છનાની તૃપ્તિ અથે કંઈક ભોળી
 ભામાઓને ભરમાવી અસંખ્ય વિધવા-સઘવા અને કુમારિ-
 કાઓના પવિત્ર શિયળ ભંગ કરે છે. શું આવા શયતાનો કદિ
 ધર્મગુરુ હોઈ શકે ? આજકાલનાં પિશાચ મંદિર સમા દેવ-
 સ્થાનોમાં અને સેવાના સ્વાંગધારી શયતાનોના ભયંકર આના-
 સોમાં તમારી મા, બહેન, વહુ, દીકરીઓને એકલી-અટુલી
 સમય-કસમયે રઝળવા જવા દઈ હાથે કરીને ધન-સંપત્તિ
 અને લાજ-આબરૂ શા માટે લુટાવે છે ? તમારા સ્વજનોને
 ધર્મ પ્રત્યે ખરેખરો પ્રેમ હોય તો ગૃહમાં એક ચિત્તે
 પ્રભુ સ્મરણ કરવાથી જેટલો લાભ થશે તેટલો હરાયા
 દોરની માફક જ્યાં ત્યાં દોડાદોડી કરવાથી નથી થવાનો એ
 વાત ચોક્કસ છે. ધોળા દિવસના ધાડપાકુઓ જેવા દોંગી-
 ધુતારા ધર્મગુરુઓ અને સેવાના સ્વાંગધારી શયતાનોની
 પ્રતિમૂર્તિ સરીખા ધર્મના ઇજારદારોના સેવકો-ચેલકો-
 ચેલકીઓ મુંડાવાનો આંધળો મોહ છોડી સર્વ કોઈ જીવન
 બરબાદ કરતા અટકે !

સનાતન સત્ય

ન ભૂલો ! ન ભૂલો !! માનવતાના મનોહર ઉદ્યાનને છોડી શ્વેતાનીયતની ગંધારી ગટરમાં વિહાર કરતા એ માનવીઓ ! જીવનના શુભાશુભ કૃત્યોનો અદલ ઇન્સાફ ઇશ્વરી અદાલતમાં તો થયા વિના નથીજ રહેવાનો એ સનાતન સત્ય ન ભૂલો !!! કદાચ કોઇ અક્લના ઓથ-મીરો તમારી ઇન્દ્રજીતમાં ફસાશે-હજાહજ ઝેરથી છલોછલ ભરેલા હૃદયને નહીં પારખી શકનાર કોઇ સજ્જનો તમારી મીઠી-મધુરી જગ્યાનપર મોહી પડશે-ભયંકર ભેદ ભરમોથી ભરપુર વાક્યાનુવંદી ભેખડે કોઇ ભોળા આત્માઓ ભેખ-ઝાંઝા મરશે-સતત ઉંખરા ભાંગવામાં વેરતી વસુલાતની ગંધ આવવા છતાં ચળકતા સિકાની પ્રાપ્તિ અર્થે કેટલું દુરાત્માઓ તમારા રાક્ષસી કૃત્યના ભાગીદાર થશે તમારી સર્વ પ્રવૃત્તિઓ પાછળના પાપો પીછાણનારાઓ તમારા સાથી થવામાં પાપ સમજતા હોય પણ તમારા જેવા ભયંકર માણસોથી પોતાની ભૂતકાલિન કે વર્તમાનકાલિન ભયંકર પોલો પ્રકાશમાં આવી જવાની ખીકે કચવાતે દીલે તમારા સાથી થશે-રહેશે અને દુનિયાને સ્પષ્ટ રીતે અપવિત્ર-અયોગ્ય લાગે એવી તમોએ પવિત્ર-યોગ્ય માનીતે યા તો ગમે તે કારણે આદરેલી કોઇપણ પ્રવૃત્તિ સામે પવિત્ર મતભેદ-વિશુદ્ધ વિરોધ દર્શાવનાર કોઇ સત્યના સાથીઓને દુશ્મન માની તમે વેરવૃત્તિ ધારણ કરી લીઓ અને પછી

ખુબ ધમપછાડા મારવા છતાં વેરની વસુલાત કરવામાં સરળતા ન મળે એટલે માનવતાનું દેવાણુ કાઢી કાઢ બાબતમાં કિનાબેરીને ધારણુ કરી બેઠેલા કાંઈ અન્ય કિનાબેરીના અંતરની આગ ઓલવાય તેમ હોય એવી રીતે તેઓ સમક્ષ તમે તમારા માની લીધેલા દુશ્મનોને ચીતરી કાઢી ટાઢે પાણીએ ખસ કાઢવાના પિશાચી પ્રયત્નો આદરી આસુરી લાલસા તૃપ્ત કરવાના સ્વપ્ના પણ સેવો અને બે ઘડી તમે કદાચ વિજય-રાજ્યના માલિક પણ બનો પણ માનવ મટી રાક્ષસ બનતા એ માનવીઓ ! આમ કરીને તો તમારાજ વિનાસને તમે તમારા હાથેજ નોતરી લીઓ છો એ સનાતન સત્યને ન બૂલો ! અયોગ્ય-અપવિત્ર લાગતી બાબતો સામે પવિત્ર મતભેદ-વિશુદ્ધ વિરોધ એ સનાતન સત્યથી વિરુદ્ધ વાત નથી. ખરે વિજય કદિ પવિત્ર વિરોધીઓને દુનિયાપરથી મીટાવી આસુરી વૃત્તિવાળા દુરાત્માઓનો નહીં પણ સદા સર્વદા સત્યના સાથીઓનોજ થાય છે-થાય છે અને થયા કરશે એ સનાતન સત્ય કોઈ ન બૂલો !

સમાપ્ત.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં આટલી સુંદર અને સરળ
ડીટેક્ટીવ વાર્તા પ્રગટ થઈજ નથી.

કોની બેરી?

સચિત્ર ડીટેક્ટીવ
અદ્ભુત રામાંચક
ખતાવાંચી ભરપૂર.

૨૫૦ પાનાં, બેન્ડ પેપર, અપ-ટુ-ડેટ પાકી આઈડીંગ.

ડીમન રૂ. બે, પોસ્ટેજ ૭ આના.

પ્રેરણા અદ્ભુત પ્રસંગો-જેન હેરીકનું લગ્ન-રોજના આગલા
ધણી વરડનનું ઓચીંતા ફટી નીકળવું-તેન પસાર વરડનની
પ્રપંચ જાગ-દગાઆઈ અને દુષ્ટ વાસના, -મારામારી-રોજ
નારી છુટી-ભયંકર ચીસ-સખીને ઘેર-એલીસ આઝિનની
સલાહ-પોલીસની તપાસ, તારના ફામના વિચીત્ર બેદ-ડીટેક-
ટીવની શોધ રોજપર ખુનનો આરોપ ખુની પ્રાણ ? બેદી
મામલો-ખટનપર ભયંકર પરાંચો, રોજનો મભરાટ, રોજ અને
ખાનખી ડીટેક્ટીવ મીંઝ બરડન, આશાનાં કિરણ, એડીથને
પરડન-અને ડીટેક્ટીવોની અથડામણ-વરડન પકડાયો, પોતાની
અને ફસાવનાર વરડનને ખુનના ભયંકર આરોપમાંથી શંસીને
લાઈટથી-અચાવવાની ભયંકર પ્રતિજ્ઞા-હોટસનની અણધારી
ગળી મદદ-એલીસ આઝિનની ભયંકર ચાલઆઈ-મેકવેન ડીટેક-
ટીવની હાર-વરડનનો છુટકારો-સઘળા બેદો ખુલા-મેકવેન
સપાટામાં-કોની બેરી ?

પુસ્તક ભણો - વિલાસ ઓફીસ,

૧૮૧, અખરગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

